

Літаратура і Мастаўства

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 11 ліпеня 1986 г. № 28 (3334) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

ПРАЦЯГ ДАРОГІ Ў ВЕЧНАСЦЬ

Слова пра Янку Купалу гаворыць Артур Вольскі.

Фота А. КАЛЯДЫ.

Чым далей адыходзіць ад нас дзень, калі не стала народнага песняра Янкі Купалы, тым відавочней адчуваецца яго прысутнасць і ў жыцці, і ў літаратуры, на небасхіле якой талент яго па-ранейшаму зьяе зоркай першай велічынні. Другое стагоддзе вечнасці, якое пачалося некалькі гадоў назад, падаравала ўжо нямала цікавых і радасных сустрэч з паэзіяй сацыяльна напоўненай і рамантычна-акрыленай, па-зямному шчодрай і па-жыццёваму праўдзівай. Прайшоў таксама шэраг мерапрыемстваў, накіраваных на далейшае ўшанаванне памяці песняра.

У гэты вянок вечнасці хораша ўпляліся і сустрэчы, што адбыліся сёлета, — у панядзелак споўнілася 104 гады з дня нараджэння Янкі Купалы. Дзякуючы ініцыятыве супрацоўнікаў Літаратурнага музея песняра, у Вязьніцы прайшло чарговае свята купалаўскай паэзіі. Як і ў ранейшыя гады, утульваю паляну непадалёк ад хаты, у якой нарадзіўся будучы пясняр, запоўнілі сотні аматараў літаратуры. Паклоннікі таленту Купалы прыйшлі з суседніх вёсак, прыехалі на электрычках з Мінска, Маладзечна, былі таксама чытачы і з Вільнюса.

Свята адкрыла ўступным словам дырэктар Літаратурнага музея Янкі Купалы Ж. Данцюнас.

Старшыня выканкома Радашковіцкага гарпасялковага Савета Г. Пустаход уручае пісьменнікам, якія прыехалі на свята, духмяны каравай хлеба. Гонар прыняў яго выпадна аднаму са старэйшых пісьменнікаў Беларусі, заслужанаму работніку культуры БССР С. Шушкевічу, які ў свой час вучыўся ў Сяніцы, дзе выкладчыкам літаратуры ў школе працавала А. Сонцава, якая некалі была настаўніцай Янкі Купалы.

З хваляваннем слухаюць прысутныя голас самога Івана Дамінікавіча — у аўтарскім выкананні гучыць верш «Трэба нам песень». Як вядома, з ім пясняр звярнуўся пяцьдзесят гадоў назад да дэлегатаў і гасцей I Усесаюзнага з'езда пісьменнікаў, на якім прадстаўляў беларускую дэлегацыю.

Верш-праграма, своеасаблівае творчае крэда:

Трэба нам песень не гэтымі, што некалі
Здавен няволя спявала нам царская,
Калі мы пад ёрмамі гора век пеналі,
Слухалі свісты нагайкі жандарскае, —

А песень ясных, як сонца, як воля
Усёй неабсяжнай краіны Саветаў,
Песень, што птушкэй ляталі б над полем
І шчасце тварылі б ад летаў да летаў.

Выступаюць А. Вольскі, С. Шушкевіч... Прыгадваюць тыя моманты з уласнага жыцця, калі мелі магчымасць сустрэцца з Іванам Дамінікавічам, гавораць аб вялікім уплыве, які аказала і аказвае сёння на іх, як і на кожнага чытача, паэзія песняра, што абуджае самыя светлыя думкі і парыванні, дае магчымасць адчуць, чым жыў і жыве наш народ. У вянок памяці Купалы кладуцца радкі іх вершаў, напісаных у розныя гады.

Творы, прысвечаныя Купалу, Радзіме, бацькоўскай зямлі, чытаюць М. Мятліцкі, А. Каняпелька, М. Шаховіч. Сардэчныя, шчырыя радкі ідуць, як кажуць, ад самага сэрца, з глыбіні душы.

Ля мікрафона артыст-чытальнік М. Казінін. Літаратурная кампазіцыя, якую ён прапаноўвае прысутным, складзена з найбольш вядомых вершаў Я. Купалы.

Свята прадаўжаецца. Прысутных бяруць у палон народныя мелодыі і песні, фальклорныя творы — выступаюць прафесійныя і самадзейныя выканаўцы. Ажыўлена ля кніжных кіскаў. Гайдлёвыя работнікі Маладзечаншчыны пастараліся, каб прапанаваць багаты выбар беларускай літаратуры. Прытым вельмі апэратыўна: былі ў продажы зборнікі паэзіі, якія ў мінскія кнігарні пакулі што не трапілі.

Вязьніца прымала гасцей у індэлю, а ў панядзелак у памяшканні Літаратурнага музея імя Янкі Купалы прайшлі «Купалаўскія паэтычныя чытанні», якія веў сакратар праўлення Саюза пісьменнікаў БССР В. Зуёнак. Прысутныя з цікавасцю слухалі паэта С. Панізінка, краязнаўцу, сакратара Маладзечанскага таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры В. Ляшкова, артыста-чытальніка М. Казініна.

...Дарога ў вечнасць для Янкі Купалы працягваецца.

Наш кар.

VIII з'езд пісьменнікаў СССР, матэрыялы якога мы друкавалі ў мінулым нумары, стаў значнай падзеяй у культурным жыцці краіны, атрымаў шырокі грамадскі рэзананс. У рабоце форуму актыўны ўдзел прынялі прадстаўнікі пісьменніцкай арганізацыі нашай рэспублікі. Апрача выступленняў на пленарных пасяджэннях (Максім Танк і А. Адамовіч), адбыліся выступленні на камісіях з'езда (В. Адамчык, Н. Гілевіч, А. Дударэў, В. Казыр, І. Чыгрынаў). Змяшчаем ніжэй выступленні Ніла Гілевіча і Івана Чыгрынава, а таксама ўражанні ад з'езда Васіля Зуёнка, Барыса Сачанкі і Яўгенія Янішчыц.

ТАВАРЬШЫ!

На XXVII з'ездзе КПСС было сказана, што перамены і пераўтварэнні, якія павінны адбыцца ва ўсіх сферах грамадскага жыцця краіны, настолькі глыбокія і маштабныя, што па сутнасці з'яўляюцца рэвалюцыйнымі, маюць рэвалюцыйны характар. Гэта значыць, калі мы не забыліся на сэнс слова

наву, Валянціну Распуціну, Івану Васільеву, Анатолю Собалева, — ну, тут пералічваць можна вельмі доўга.

Таксама і такім крытыкам, як Уладзімір Калеснік ці Ігар Дзядкоў. Усяго па краіне гэта многія сотні імёнаў, гэта вялікая магутная разнамоўная літаратура — магутная сваёй праўдай, сумленнем, мужнас-

Найпершы клопат душы і сэрца Выступленне Ніла ГІЛЕВІЧА

«рэвалюцыйны», у нашым жыцці многае павінна змяніцца самым рашучым чынам, грунтоўна.

Але ж-такія перамены самі па сабе не адбудуцца, іх могуць ажыццявіць толькі людзі. Мабілізаваць людзей на гэтую вялікую ўсенародную справу, памагчы ім зразумець народжаныя часам рэвалюцыйныя задачы — да гэтага і заклікае нас, літаратараў, партыя. Патрэбна незвычайная, грандыёзная па маштабах перабудова грамадскай псіхалогіі, перабудова розуму і настрою мільянаў. Ад нас чакаюць данамогі, але пытанне ў тым, ці пачалася гэтая перабудова, у самім нашым асяроддзі? Ці ўсе мы ўжо ўключыліся як належыць у гэтую тытанічную, разлічаную на многія гады работу!

Перш за ўсё трэба сказаць пра тое, што сапраўдныя, таленавітыя і сумленныя пісьменнікі і паэты ніколі ад гэтай работы не адключаліся. Яна заўсёды была сэнсам іх жыцця, найпершым клопатам душы і сэрца.

Перабіраю ў памяці вершы і паэмы, напрыклад, Пімена Панчанкі, Сільвы Капуціян, Мустаі Карыма, Міхаіла Дудзіна, Дзмітра Паўлычкі, Юсцінаса Марцінкевіча, Анатоля Вярцінскага, Паўла Боцу, Барыса Алейніка, Анатоля Жыгуліна, Яўгенія Янішчыц, Леаніды Лары, Арві Сігя, Барыса Шышаева, — не буду пералічваць іншыя імёны, не менш дастойныя, для прыкладу дастаткова і гэтых. Якія гэта добрыя, сур'езныя, глыбокія паэты і які іх слова, сказанае і шмат гадоў назад і ўчора, да месца сёння, як патрэбна яго душы чалавечай, каб гэтая душа стала чысцейшай, святлейшай і дабрэйшай, каб чалавек хоць крыху ўзняўся як чалавек вышэй. Не думаю, што такім паэтам неабходна нейкая пераарыентацыя ў магістральным напрамку іх творчасці.

Таксама, як і праяікам Сяргею Залыгіну, Васілю Быкаву, Васілю Бялову, Рыгору Бакла-

цю, выдатная сваёй нязручнасцю з дарогі, якой яна ішла, ідзе і, вядома ж, будзе ісці далей. Дай толькі, божа, ёй здароўя, ды меней усялякіх перашкод на шляху да людзей! Таму што на нашы ідэалы, на нашы мэты можа працаваць толькі слова таленавітае і сумленнае. Бяздарнае і жывае — народу паслужыць не можа. А яшчэ, і гэта ўжо залежыць не толькі ад Саюза пісьменнікаў, трэба, каб гэтая таленавітая і сумленная літаратура не адцягнулася і не захіналася ад вачэй чытача багатымі пладамі ўсялякага недастойнага, спекулятыўнага і проста нікчэмнага сачыніцтва. І каб імёны сапраўды добрых паэтаў і пісьменнікаў не замоўчваліся, не заганыліся ў цёмныя куткі. Спрытных і настэрных сачыніцеляў заўсёды было шмат і меней іх, на жаль, не стала. Падобна, што наадварот. Урокі нашай літаратурнай гісторыі чамусьці на карысць не ідуць. Вунь як мільгаль, грэмелі, узносіліся некаторыя вершатворцы ў дваццатыя, трыццатыя гады, потым у саракавыя — пяцідзясятныя. Народ пераконвалі, што яны і ёсць сапраўдныя, больш таго, лепшыя з лепшых, выдатныя, яны, маўляў, і робяць літаратуру. Але мінулі гады, дзесяцігоддзі, і што ж? Каго з іх сёння можна, а галоўнае, варта чытаць?

Але практыка мітуслівага мільгацення прадаўжаецца.

На адрас некаторых чытач проста лямантуе: божа, да чаго ж гэты таварыш ужо надакучыў! Што ні тэлеперадача — зноў ён, і зноў — буйным планам! І зноў — агульны славес! Ды пасаромеўся б! Нельга ж гэтак мільгацець! Непрыстойна. Калі ты нават і таленавіты, усё роўна непрыстойна. Таму што ты не адзін у літаратуры, талентаў шмат. Есць думка, што гэтыя ўсюдысныя, нястомныя таварышы валодаюць грамадскай актыўнасцю. Што актыўнасцю — так, але ці трэба яе ўвесь час вітаць як

(Заканчэнне на стар. 2).

Найпершы клопат душы і сэрца

(Заканчэнне.
Пачатак на стар. 1).

грамадскую? Ці такая ўжо яна каштоўная для грамадства? А калі гэта проста самарэклама?

Аб перабудове цяпер больш гавораць тыя, што цягам доўгіх гадоў балабонілі ўпустую — ці то прозай, ці то вершамі, ці то крытыкай. Але ці здольныя яны на нейкую перабудову і галоўнае — ці будзе з гэтага толк? Напярэдадні XXVII з'езда КПСС і ў першыя дні яго работы адзін вядомы белетрыст паспеў выступіць у друку пяць разоў — на тэму, як ён успрымаў дакументы партыйнага з'езда і як ён думае перастройвацца. У прыватнасці, ён прызнаўся, што ў выніку пачутага на з'ездзе ён настолькі паразумнеў, што цяпер яму давядзецца мяняць усю канцэпцыю новага рамана. Вось так — адразу будзе мяняць усю канцэпцыю, г. зн. ідэйна-філасофскую сутнасць твора. Як кашулю ці касцюм — памяню ды і толькі! Няцяжка ўявіць, чаго каштавала яго ранейшая канцэпцыя, ды і чаго будзе каштаваць новая. Звычайная прафанацыя самой ідэі мастацкай творчасці, звычайнае паслужылае «чэго изволите»? Пра якую праўду жыцця, пра якія ўрокі праўды можна тут гаварыць? У дадзеным выпадку, як відаць, мы маем справу са звычайным прымітывам. Але паўстае пытанне: чаму ў нашай такой пісьменнай, такой адукаванай краіне ідэйна плоскае сачыніцельства, эстэтычна і маральна ўбогае, прымітыўнае — каціруецца на рангу Ляонава, Быкава, Бондарова, падтрымліваецца тымі ж рэгаліямі, тымі ж шматомнымі зборамі твораў і г. д.? Ці ж не бачна або не зразумела, якую гэта наносіць шкоду агульнай справе — справе духоўнага здароўя грамадства? Ці ж не яна, як такая санкцыянаваная ўраўнілаўка таленту і шэрасці натхняе шэрасць на плоданашэнне?

Сёння задачай надзвычайнай важнасці з'яўляецца павышэнне грамадзянскага гучання нашай паэзіі, яе маральнага пафасу, голасу сумлення. У гэтым імкненні асабліваю актуальнасць набывае творчасць тых паэтаў-класікаў, для якіх толькі што названыя рысы ўласцівы ў найвышэйшай ступені. У рускай паэзіі — гэта, акрамя Пушкіна і Лермантава, вядома ж, Някрасаў, Ясенін, Маякоўскі, Твардоўскі. Але вось пытанне: ці дастаткова мы арыентуем моладзь, у тым ліку творчую, на гэтыя імёны? На тое, што ў іх увасоблена і што за імі стаіць? Нядаўна на экзамене прафесар папрасіў

студэнтку рускага аддзялення прачытаць што-небудзь на памяць з Твардоўскага. «Ну, што вы! — адказала яна. — Твардоўскага я не люблю, гэта не мой паэт!». Тое, што ў чытача могуць быць свае густы — зразумела. Але дзіўна, з якой лёгкасцю, без ценю збынтэжанасці гэта было сказана. Нават з нейкім гонарам, з выклікам. «Твардоўскага я не люблю...» Але ж Твардоўскі — гэта сама Расія, гэта рускі народ, гэта сумленне рускай літаратуры і рускай грамадскай думкі сярэдзіны XX стагоддзя! Есць імёны, якія сталі высокімі сімваламі, і з гэтым трэба лічыцца, інакш — дрэнна, інакш — цынізм. Калі гаворка ідзе пра такіх імёны — гэта не проста справа густу. Твардоўскі — глыбокі і неабдымны; усё істотнае ў народным жыцці, народным лёсе ён ахапіў сваім розумам, душой і сэрцам і ўвасобіў у сапраўдным рускім Слове, якое я пішу з вялікай літары. Адыходзіць ад вопыту, ад урокаў Твардоўскага — значыць, адыходзіць ад таго, ад чаго паэтам аддаляцца нельга. Адыгваць увагу ад Твардоўскага — значыць, адцягваць ад вялікіх праблем народнага жыцця, і непазбежна адцягваць туды, дзе ўладарыць дробнае, другараднае, эгаістычнае, фанабэрыстае... І тады можна забыцца і не думаць пра Чарнобыль, пра яго балючыя ўрокі і думаць толькі пра сябе, клапаціцца перш за ўсё пра тое, «ізязно ли пляшу я» (Маякоўскі).

У балгарскага паэта-сатырыка Канстанціна Паўлава ёсць эпіграма, якая ў перакладзе гучыць так:

Няхай ад горніх дум зусім
скачаю,
Я нават рад, што высах як
як шкілет.
Нічога больш агіднага не знаю,
Чым атлусцелы з роскашы
паэт.

Гаворка, канечне ж, не толькі пра фізічную атлусцеласць, і менш за ўсё пра гэта. Гаворка пра тое, што да ўсенароднай бяды, як чарнобыльская, нельга дакранацца цукерачна-саладкавымі, пошлымі вершамі.

Ад чаго залежыць паспяховае развіццё літаратуры, або, наадварот, што стрымлівае яе развіццё? Пытанне вельмі вялікае, складанае, шматграннае, і коратка адказаць на яго немагчыма. Хацеў бы звярнуць увагу ўсяго толькі на адну грань, якая, аднак, мне ўяўляецца даволі істотнай. Напрыклад, у нас у Беларусі ўсё больш выходзіць кнігі, напісаныя кепскай мовай — беднай, канцылярскай, поснай, несакавітай, нацыянальна ненатуральнай, калькіраванай. Выходзяць зборнікі вершаў, якія засмучаюць коснаязыкасцю і элементарнай

непісьменнасцю. Асабліва гэта заўважна ў творчасці больш маладых аўтараў. Ды і кнігі некаторых вядомых пісьменнікаў, шчыра скажам, дэградуюць у моўных адносінах. Але паколькі добрая літаратура на кепскай, беднай мове немагчыма, гэта — аксіёма, то натуральнае пытанне: у чым жа справа, дзе прычына гэтай трывожнай з'явы? Бо калі прычыны не ліквідаваць — як будзе далей развівацца літаратура?

А прычына — галоўная прычына — вядомая: моцнае звужэнне сферы ўжывання роднай мовы ў рэспубліцы, у масах насельніцтва і асабліва — у школах, ужо не толькі ў гарадскіх, але і ў сельскіх. Пісьменнік жыве не ў бязмоўнай прасторы, ён жыве ў асяроддзі пэўнай мовы, якая непазбежна ўплывае на мову яго твораў, мову, якой ён піша. Яшчэ ў Мінску я прачытаў уступнае слова А. Ганчара, якім ён адкрыў нядаўні з'езд пісьменнікаў Украіны, і мне больш чым зразумела, чаму ён з такой вялікай трывогай і такой глыбокай заклапочанасцю гаворыць пра родную мову, пра злучэнне непазважна адносін многіх чыноўнікаў і мяшчан да гэтага найвялікшага тварэння нацыянальнага духу, да гэтага фундаменту нацыянальнай культуры.

Па маім пераконанні, настаў час, калі разгляд гэтага пытання на самым высокім узроўні далей адкладаць нельга. Усе мы ведаем, колькі шкоды нанес вэлюнтарызм у сферы эканомікі, гаспадарання, сацыяльнага будаўніцтва. Пра гэта гаварылася і гаворыцца нямала. Ну, а колькі шкоды нанес ён у галіне культуры, у галіне духоўнай творчасці? Ці ж мы забыліся, як усёй савецкай паэзіі ў прыклад ставіліся графаманскія вершы нейкага Панцяля Мэхіні? Менавіта ў перыяд вэлюнтарызму ўзмаціўся нядобрый крэн у бок, мякка кажучы, бестурботнага стаўлення да лёсу роднай мовы ў Беларусі; ды і не толькі ў нас, як я зразумеў з выступленняў сабратаў — на Украіне таксама.

У часопісе «Коммунист» № 8 за гэты год апублікаваны артыкул акадэміка Ю. Брамлея, у заключных абзацах якога гаворыцца: «У ажноўленні нацыянальнай палітыкі КПСС, у рэалізацыі яе непарушных ленынскіх прынцыпаў няма і не можа быць дробязей. Трэба пастаянна помніць, што нацыянальныя з'явы — вельмі далікатная сфера, якая патрабуе вялікага такту як пры яе вывучэнні, так і асабліва пры вырашэнні практычных пытанняў». І далей: «Ва ўсялякім выпадку, відавочна, што патрабуецца рашучы паварот грамадскіх назук у бок больш глыбокага вывучэння рэальнага зместу нацыянальных працэсаў ва ўсёй іх складанасці і суарэчлівасці. Менавіта на такі падыход нацэлявае нас партыя». Як кажучы, цудоўныя словы і сучаснае сказаны.

літаратуры, у прыватнасці яе першаасновы — мовы. Лёс, паўнакроўнае жыццё кожнай літаратуры перш за ўсё звязаны з жыццём, дыханнем роднай глебы.

Перабудова... Час бліскуча паказаў і пацвердзіў, што добра, па-майстэрску зробленая хата не патрабуе грунтоўнай перабудовы. Зробленая шчырым сэрцам і сумленнымі рукамі, яна прастаіць доўга і трывала. Так і многія важныя творы нашых пісьменнікаў, арганічна звязаныя з праўдай, трывогамі жыцця, з грамадзянскім і чалавечым сумленнем. Усё, бяспрэчна, залежыць ад таго, якая вышыня таленту, якая мерна патрабавальнасці і падыходу да балючых з'яў і падзей у свеце і ў грамадстве. А тут, вядома, мноства праблем: і экалогія навакольнага асяроддзя, і эналогія нашых маральных каштоўнасцей.

І ў заключэнне яшчэ адно. Да крыўднага мала было на з'ездзе маладых пісьменнікаў.

Яўгенія ЯНІШЧЫЦ.

Дзеля жыцця на зямлі

Выступленне Івана ЧЫГРЫНАВА

Здавалася, поле вайны ўжо даўно на ўсю глыбіню ўзарана старанымі ратаямі. Узарана і неаднойчы пераарана. Але вось зусім нядаўна ў адным з нашых лясных раёнаў на старой міне, што праляжала ў зямлі амаль паўстагоддзя, узарваліся дзеці... Якраз гэтак, як у вайну, які адраза пасля яе.

Якраз у той час мне давялося пабываць у мясцінах, дзе жылі і ваявалі, дзе і цяпер жывуць героі маіх раманаў. І зноў я сустрэўся там з вайной. І зусім не па памяці. Зусім нечакана і незвычайна. Уздоўж дарогі рабочыя леспрамгасаў валілі будаўнічы лес. Валілі і адгружалі на пілараму. А тая ламалася, псавалася. Аказваецца, уздоўж гэтай лясной дарогі ў сорак першым ішлі ўпартыя баі з танкамі Гудэрыяна, калі тыя павярнулі з раёна Крычавы на поўдзень. І вось асколкі снарадаў, якія засталіся ў дрэвах з тых часоў, крышлі цяпер сталевыя зубы піларамы.

Дрэвы былі мае равеснікі. Можна, крыху старэйшыя. І я

помню, як у сваім юнацтве вылівалі яны з асколачных ранаў смалу-жывіцу. Мы тады гаварылі — гэта параненыя сосны плачуць гэтак... У людзях таксама засталася мінулае вайна — то нычымі асколкамі, то проста болем, то бясконцай памяццю... Больш таго, часам здаецца, што ў нас вайна застаецца неўзарванай бомбай, у якой усё яшчэ захоўваецца выбуховае начынне...

Натуральна, што ўвесь гэты чалавечы боль, усю гэтую людскую памяць узорвала і пераворвала наша літаратура, выніку мы сёння маем твое, скажам проста, вышэйшага парадку. Але вось што насцярожвае.

Чытаючы творы многіх літаратурных «ратаяў», адчуваеш раздражненне ад павярхоўнага выяўлення ў ім жыцця ў тыя ракавыя і ў наступныя гады, чаго грэх утойваць, уключаючы і дзень сённяшні, калі пагроза новай вайны не змяняецца, яна абвострана гранічна

У рэчышчы XXVII з'езда КПСС

VIII з'езд пісьменнікаў СССР запомніцца кожнаму, хто прымаў у ім удзел, бо быў ён неардынарны і пытанні, што так ці інакш закраналіся там, маюць і хочацца верыць — будучы мець важнае значэнне для развіцця ўсёй савецкай літаратуры, у тым ліку і беларускай.

Не сакрэт — у апошні час у нас усюды, можна сказаць, на самых розных узроўнях вядзецца шмат разоў пра перабудову. Крытыкуючы іншых, многія, як правіла, выключаюць з-пад крытыкі сябе. Усе, маўляў, вінаватыя, толькі не я. З'явіліся і такія, хто надта ж кутка перабудаваўся, правільнай, прыстасаванай да новых умоў: што ўчора заўзята хваліў, сёння не менш заўзята лае, і, наадварот, тое, што ляў, сёння хваліць. Такім мала клопату да справы, да сапраўднага разумення гістарычнага моманту, праблем інтэнсіфікацыі, удасканалення грамадскіх адносін, абнаўлення форм і метадаў работы, паглыблення сацыялістычнай дэмакратыі, рашучага пераадолення інерцыі, застоінасці і кансерватызму... Словы, словы... Бяда, калі за імі няма душы, няма хвалявання, няма адказнасці за ўсё, што рабілася і робіцца. На жаль, і на VIII з'ездзе пісьменнікаў знайшлася такіх, хто, на словах змагаючыся за перабудову, думаў перш за ўсё пра сябе, каб ці астацца ў цёплым, насяджаным крэсле чыноўніка ад літаратуры, ці, саштурхнуўшы каго, самому заняць яго крэсла, пасады ў яго свайго прыцеля або сябра. Але, да гонару нашай пісьменніцкай арганізацыі, такіх было няшмат. Большасць жа, хто выходзіў на самую высокую трыбуну краіны, гаварылі пра вялікае і важнае — тое, што хвалюе не толькі пісьменнікаў, а ўвесь савецкі народ. Крытычны пафас многіх выступленняў диктаваўся спробай выявіць, жаданнем памагчы пераадолець застоіныя з'явы і тэндэнцыі і ў нашым грамадстве, і ў на-

шым жыцці, і ў літаратуры. Адно з галоўных месцаў — і гэта натуральна! — занялі пытанні захавання міру, захавання і зберажэння асяроддзя, у якім мы жывём і якое павінны пакінуць прыдатным да жыцця іншым накіслым людзям. Чарнобыльская аварыя, а таксама іншыя негатыўныя з'явы, вэлюнтарысцкія рашэнні, што прывялі да забурдзвання рэк і азёр, непрадуманых перакідаў вод, разбурэння структур глебы, знішчэння лясоў, помнікаў культуры і архітэктуры, прымушалі быць да канца шчырымі, усё ставіць на сваё месца, называць сваімі імёнамі. Падкрэслівалася, напрыклад, што прымаць некаторыя сумніцельныя праекты, асабліва такія, якія могуць прывесці да непраўднага парушэння балансу ў прыродзе, розных экалагічных і дэмаграфічных змен і на ажыццяўленне якіх патрабуюцца мільёны, а то і мільярды рублёў, не раіцца ні з кім, не выносячы на ўсенароднае абмеркаванне — злучыцца.

Востра паўставала на з'ездзе і нацыянальнае пытанне. У Краіне Саветаў яно вырашана, вырашана па-ленінску мудра і справядліва. Але час ад часу знаходзяцца гарацьчы голавы, якія бяруцца яго вырашаць і перавырашаць па-свойму, не па-партыйнаму. Гэта, як правіла, пра што добра гаварыў Б. Алейнік, мясцова, дамарошчаныя раўніцелі палітычнай цнатлівасці, якія атрымалі ў спадчыну лекайскую псіхалогію яшчэ ад цара. Яны і пачалі ў некаторых рэспубліках выжываць родную мову з дзіцячых садоў, школ, тэатраў, кіно, міністэрстваў і ведамстваў, устаноў... Таму не дзіўна, што скарачаюцца тыражы часопісаў і кніг на нацыянальных мовах. А тыражы выданняў — гэта палітыка, аб чым гаварылася яшчэ ў працы У. І. Леніна «Партыйная арганізацыя партыйнага літаратура». Адзначалася таксама на з'ездзе, што прыспешваецца невядома ка-

Абнаўленне, перабудова!

Гарачы, адкрыты быў VIII з'езд пісьменнікаў СССР. Наспелі многія важныя праблемы, пытанні. Наспела, як мне здаецца, пара азірнуцца кожнаму пісьменніку перш за ўсё на свае творчыя набыткі ды, падчас і на... пустыя, абыхым засяяныя загоны.

Не раз гучалі на з'ездзе словы: абнаўленне, пераадоленне, перабудова. Падумалася тады: вядома, трэба нам перабудоўвацца. Як і ў нашай гаспадарцы, так і ў псіхалогіі чалавечай. Доўга ж надта драмалі некаторыя нават здольныя «цесляры», «муляры» ды і «прапары» духу!

Слухаючы і блізка ўспрымаючы многія трывожныя і па-сапраўднаму гаспадарскія выступленні пісьменнікаў, думалася з болем і пра тое, пра што не гаварылася з высокай трыбуны пісьменніцкага з'езда. Напрыклад: колькі ўжо год гаворым пра стан Савета па беларускай літаратуры пры ЦП СССР, «а воз и ныне там»!

Яшчэ. Лёс нашых літаратурных пазіцый у сталічных выдавецтвах... Спадзяецца толькі на свае літаратурныя мускулы! Добра, што на з'ездзе з грамадзянскай годнасцю закраналіся важныя праблемы нашай

Вялая рыторыка зноў робіцца бядой у сённяшняй прозе, якая так альбо іначай абпіраецца на вопыт Вялікай Айчыннай вайны. І самае непрымае, што гэта няўменне жылісаць спрабуюць апраўдаць (крытыкі і самі аўтары) так званай публіцыстычнасцю стылю, імкненнем «разварушыць» чытача, які няблага разбіраецца ў мемуарнай літаратуры, вытанчанасцю тэм, дасканаласцю фразы, пустой метафарычнасцю. А «разварушыць» чытача гэтымі сродкамі з прычыны яго шырокай інфармаванасці вельмі цяжка, таму што напісанае, хоць па знешняй аtryбуцыцы быццам і выглядае тым, што мае дачыненне да мастацкасці, назад у жыццё не вяртаецца, не лезе ў рамкі сённяшняга ўспрымання.

Мы часам не ўлічваем змененага ў карані ўспрымання вайны сённяшнім чытачом, якога хвалюе, як папярэдзіць, пакуль не позна, сусветны пажар. Цяпер ён шукае ў мастацкіх творах пра вайну палітычна абгрунтавання яе ў кожнай з галоўных перыядаў. І літаратура як быццам ідзе на сустрэчу чытачу, ствараючы новую жанравую разнавіднасць — «палітычны» раман.

Ну, а калі нам разабрацца — што такое палітычны раман? Ці ж «Ціхі Дон» або «Блуканне па пакутах» без палітычнага грунту? Як бы такія дэфініцыі не павялі нас далей ад магістральнага шляху развіцця савецкага рамана, які пра-

даўжае ў аснове сваёй рэалістычнай традыцыі класічнага рамана, у якім галоўным лічылася выяўленне не проста праўды жыцця, а той асаблівай, вышэйшай, якая называецца мастацкай праўдай.

Працэс адлюстравання жыццёвай праўды зусім не прасты. Яго не заменіш простым наборам імгненых кадраў рэчаіснасці, бо ўсё гэта дае толькі павярхоўнае ўяўленне аб ёй. Некаторыя аўтары, заражаныя ўплывам мадэрнізму, наватарства дзеля наватарства, гэтак і робяць, разрабляючы жыццё на нейкія асколкі, хаатычна высыпаючы яго на старонкі рукапісу. А ў выніку ўзнікае нейкі «недапошаны» твор, своеасабліва «недалітаратура». Савецкае літаратуразнаўства неаднойчы ўжо звяртала ўвагу на згубны ўплыў такой з дазволу сказаць «літаратуры» на падрастаючае пакаленне. Усялякі хаос, а ў думках асабліва, нараджае несумленнае, абыякавае стаўленне да справы, няўменне ўпарадкаваць свае думкі, прывесці іх да гармоніі са справай.

Жыццё складанае, шматлікастае, супярэчлівае. Працэс праўдзівага паказу яго, як таго патрабуе рэалістычная літаратура, мае на ўвазе не толькі фіксацыю адасобленых фактаў, а галоўнае — усебаковы аналіз рэчаіснасці з выразных светлаглядных пазіцый, што нараджае ўдмлівае суадносіны фактаў і з'яў, уменне вылучыць вядучыя імкненні жыцця, прадбачыць перспектыву і канчатко-

вую мэту гэтых памкненняў. У выніку ўзнікае прадуманы адбор не толькі аб'ектаў выяўлення, з'яў жыцця, але і самога матэрыялу, формы, у якую ўвасабляюцца задумы.

У прыродзе мастацтва — прынцып адбору. Але памыляецца той, хто скажона бачыць прадстаўленае яму прыродай права на выбар і не задумваецца пра свае абавязкі выбіраць. Для дакладнага выканання абавязкаў неабходна не толькі інтуіцыю, якую многія пісьменнікі ўжо занадта паварварску эксплуатауюць, але і жыццёвы вопыт, які нястомна ўзбагачаецца і фарміруе глыбокае веданне рэчаіснасці: неабходны і талент, але аплоднены працай, і мастацкая пранікнёнасць, і абавязкова — дакладнае светаразуменне. Усё гэта і складае разам майстэрства, без якога праўду жыцця не выявіць па-мастацку.

У час, калі ўзрастае цікавасць да творчасці, асновай чаго з'яўляецца не толькі ўсеагульная сярэдняя адукацыя, але і раньняе эстэтычнае развіццё, мы стаім перад аднабоковасцю падыходу да самога творчага працэсу: ці бяздумная забава, як гэта часам адбываецца ў музыцы, армянтаная на пустую трату часу, ці пастаянная заклапочанасць праблемамі, якія няспынна ставіць жыццё. Але калі аўтар усю ўвагу імкнецца засяродзіць на цэнявых баках жыцця, на негатыўных яго з'явах, утвараецца аднабокасць погляду

на жыццё, што збядняе яго выяўленне, скажае праўду.

Яшчэ Бялінскі папярэджаў, што «аднабокасць у поглядзе на прадметы заўсёды вядзе да лжывых вывадаў, хоць бы гэты погляд не быў пазбаўлены глыбіні і прынцыповасці». Заўважыць адмоўнае ў жыцці не так ужо і цяжка, але ў творчым працэсе гэта толькі пачатак, зыходны сігнал. Ад мастака патрабуецца спасціжэнне жыцця, а яно непаруйна з актыўным удзеленнем, з пераўтварэннем рэчаіснасці, ці, як мы гаворым цяпер, з канструктыўным падыходам. Мастак абавязаны ўлоўваць дынаміку свету, які развіваецца, і ёй заражаць чытача, раскрываючы перад ім гістарычны сэнс і глыбіню цяперашняга зместу, а таксама перспектыву росту.

Галоўнае ўсё-такі для пісьменніка ўменне арганічна зліць грамадзянскую адказнасць і партыйную мэтанакіраванасць з грамадзянскай і творчай ініцыятывай, што ў канчатковым выніку і водзіць пярком мастака слова, які ўзнаўляе ў вобразах палітыку грамадства, тое яго свята, што пастаянна выпраменьваецца. «Без суадносінаў святла і ценю, — заўважаў К. Федзін, — не існуе мастацтва. Граматы гэтую быццам ведае кожны, але надта лёгка забываецца, што ніякі ценю ў творы мастацтва (а таксама і ў прыродзе) не існуе без крыніцы святла». Так, спасціжэнне суадносінаў святла і ценю ў жыцці і ёсць найпершая ўмова праўды ў мастацтве.

Я прыгадваю са сваёй часопіснай практыцы такія выпадкі. Прынёс у аддзел прозы адзін аўтар раман. Не надрукаваць яго па шэрагу прычын нельга было. І мы раман здалі ў набор. А затым апамяталіся. І доўга думалі, як можна выратаваць становішча. Нарэшце, саромеючыся, прыдумалі — назвалі твор раманам-памфлетам і перанеслі з раздзела прозы ў раздзел публіцыстыкі...

Усё ж трэба быць глыбока перакананым у адным, што ўсё, што выходзіць з-пад пяра мастака, павінна быць жывое, у руху, у развіцці, прычым у той дынаміцы, якая адпавядае жыццём прадиктаваным абставінам. Чытаючы часам некаторыя творы крытыкаў, пераконваешся раптам, што чытаць яны не заўсёды ўмеюць — схопліваюць фабулу, не паглыбляючыся ў сэнс, у глыбіні змест апавядання, і на простым пазнанні жыццёвых фактаў спрабуюць будаваць свае вывады.

Уся справа, відаць, не ў адной фабуле, а ў тых аўтарскіх адкрыццях, якія часам цяжка ўлоўныя, але даволі значныя ў спасціжэнні сапраўднай своеасабліваці як дадзенага твора, так і пісьменніцкай натуре ў цэлым. З-за няўвагі крытыкі да выяўлення мастацкай самабытнасці мы губляем многае ў паказе сапраўднай карціны літаратуры працэсу, збядняем яго, зводзячы да пераліку, у якім наўрад ці назбіраем дватры імені...

му патрэбнае зліццё моў, культур. Абараняючы родную мову, родную культуру, дэлегацы з'езду тым самым абаранялі рускі народ, які заўсёды быў інтэрнацыяналісцкім па духу, пра што наглядна сведчыла і выступленне такога вядомага пісьменніка, як В. Бялоў. «Мяне, рускага чалавека, — сказаў ён, — ані не радуе, дапусцім, перспектыва маруднага, паступовага знікнення аднаго народа, яго поўнага зліцця з іншымі народамі. Якая б сумота прыйшла на Зямлю, якая б нуда нахлынула, калі б астала толькі адна мова, падобная на эсперанта! Навошта мне такая будучыня, калі людзі будуць есці аднолькавае яду, націць аднолькавае адзенне, будаваць аднолькавае жыллё?»

Шмат увагі на з'ездзе было ўдзелена месцу пісьменніка і яго ролі ў грамадстве, у нашым зменлівым, хуткаплынным часе, месцы і ролі самой літаратуры ў духоўным жыцці народа. Зноў жа не сакрэт — ёсць, на жаль, такія, хто хацеў бы бачыць пісьменніка ды і самую літаратуру не на перадавых рубяжах, а дзесьці на задворках, у абозе нашага руху наперад. Значэнне мастацкай літаратуры, значэнне мастацкага слова ў выхаванні чалавечай асобы — грамадзяніна будучага XXI стагоддзя — яны не ведаюць і не хочуць ведаць. Таму і скарачаецца колькасць гадзін на вывучэнне літаратуры ў школе, што прыводзіць да бездухоўнасці, выхавання не чалавека, а нейкага камп'ютэра, начыненага рознымі формуламі і не вельмі рэальнымі жыццёвымі паняццямі. Для такога нічога не дарагое — ні радзіма, ні мова, ні сам народ, яго мінулае, сённяшняе і будучае. Яму б толькі правесці ў жыццё свае праекты, атрымаць узнагароды, жыць так, як хочацца, купацца ў дабротах, як сыр у масле, а што будзе пасля яго — хоць трава не расці...

Само сабой, літаратура, якой яна павінна быць, яе роля ў грамадстве, асабліва ў пераломныя дні, дні перабудовы і карэктных змен, занялі ў рабоце з'езду не апошнія месца. Праўда, пра літаратуру, яе стан і задачы магло быць гаворкі і больш. Мне здаецца, практыка абмеркавання на секцыях кожнага жанру і віду літаратуры — не лепшая, яна жывя-

ла сябе. Бо літаратура — адзіны арганізм, і многае, што характэрна кожнаму з яе відаў і жанраў, характэрна і для ўсёй літаратуры. І разрываць, адабляць па жанрах, мне думаецца, не варта на з'ездах. Тым больш, што задачы ва ўсёй савецкай літаратуры, ва ўсіх яе відах і жанрах адны і тыя ж...

Вядома, не абышлося і без таго, каб не вылезла на трыбуну з'езду і групаўшчына, амбітнасць, чаго, дарэчы, не было, а калі і было, дык не так прыкметна на ранейшых з'ездах. Відаць, з адыходам многіх вядучых майстроў, хто жыў жыццём народа, думаў пра народ і літаратуру, пра яе высокае прызначэнне і задачы, мікраклімат змяніўся. І, на жаль, не ў лепшы бок. Таму нельга не падтрымаць А. Вазнясенскага, які, гаворачы пра мікраклімат у літаратуры, сказаў: «Я лічу, хоць і нам міжусобіць, хоць і грызні, групаўшчыны, у нас ёсць святая справа — літаратура, якая нас аб'ядноўвае... Сярод многіх «быць ці не быць», што паўсталі цяпер перад чалавецтвам, ёсць і такое пытанне: быць ці не быць літаратуры наогул, гэта значыць, справе, якой мы служым, якой мы аддаём жыццё».

На з'ездзе адзначалася, што многія негатыўныя з'явы ў жыцці Саюза пісьменнікаў і ў літаратуры звязаны з адсутнасцю баявой, сапраўды партыйнай крытыкі і самакрытыкі. Усе ведаюць, якое вялікае, проста нічым незаменнае значэнне мае крытыка і самакрытыка ў жыцці і краіны, і кожнай арганізацыі, і кожнага чалавека. На жаль, літаратурна-мастацкая крытыка ў апошнія гады згубіла свой наступальны пафас. Замест яе на старонкі газет і часопісаў вылезла фіглярства, чынашанаванне і проста махлярства. Вось што сказаў, напрыклад, пра гэта Ю. Бондараў: «За апошнія дзесяць гадоў мы, адчуваючы небывалы наіск бессаромных крытычных сіл, з непадробнай цікавасцю читалі і чытаем артыкулы, у якіх думнага пісьменніка напранаюць у адсутнасці думкі, моцнага і тонкага стыліста — у няўменні будаваць фразу, сур'езнага псіхолога — у неспіхалагічнасці і апалітычнасці і з цікавасцю даведваліся, што талент — гэта рэдкасць, але даведваліся і пра

новых геніяў, запознена прышоўшых з тылоў і пастаўленых у шэрагі з буйнейшымі франтавымі пісьменнікамі, даведваліся пра тое, што проза да жаль пагразла ў элітарнасці, паказваючы інтэлігенцыю, таршэры, непрыстойна прыгожых гераніў, што паказваць трэба пралетарыят вайны, што думаць герою недэмакратычна, што факт — найвышэйшы ўладка мастацтва, што піць катэіль абуральна, антынародна, што нашу бедную стомленую літаратуру не наведваю найвялікшы мифаворчы геній Маркеса, што миф, прытча, натуралізм — гэта паднебнага парадку мастацтва, а ўсякая іншая «псеўдафіласофія» супрацьпаказана рэальнасці, што патрэбна праўда, а не праўдападобнасць, белетрызм, а не бытавізм. І колькі было гістарычных павучанняў, пакутніцкай іроніі з выпадку іншародных артыкулаў ці некаторых апошесці і раманаў, што вылезлі з касет банальных ці групаўшчых устаноў!» Дарэчы, сей-той з тых, пра каго даволі празрыста гаварыў Ю. Бондараў, выраўшыся на трыбуну з'езду, таксама нічога іншага не мог прапанаваць, як зноў жа гаварыць не пра літаратуру, а пра свае амбіцыі, расказваць ці пераказваць плёткі, абвінавачваць некаторых у тым, у чым сам вінаваты. Клопат пра развіццё літаратуры падмяняўся клопатам пра змены ў кіраўніцтве, быццам літаратуру ствараюць не пісьменнікі, а кіраўнікі...

Не абыздены ўвагай на з'ездзе былі і сістэмы планавання, рэдагавання і выдання кніг, работа кніганядлю, бібліятэк і літаратурных музеяў, ушанаванне памяці многіх выдатных мастакоў слова. Не ўсё, далёка не ўсё, як выявілася, у нас у парадку, шмат што патрабуе ўдасканалення, абнаўлення, а то і карэктнай перабудовы...

З'езд закончыўся. Але многія з узнятых на з'ездзе праблем і пытанняў асталіся нявырашанымі. І вельмі важна цяпер кожнаму з нас яшчэ і яшчэ раз абдумаць усё тое, што гаварылася на з'ездзе, і зрабіць з разізнняў з'езду правільныя вывады. Новы час патрабуе новых твораў. І мы, пісьменнікі, гэтыя творы павінны напісаць.

Барыс САЧАНКА.

Праўдай адзінай

Любая ячэйка грамадства — любога ўзроўню — пачынае, хай сабе спачатку і прыхавана, хварэць, калі зараджаецца ў ёй вірус няпраўды. Усё — ад сям'і да дзяржавы — грунтуецца на шчырасці, даверы, адкрытасці. Спраба хоць трохі захінуць праўду, пратармазіць, падружовіць, магчыма, і з самымі добрымі намерамі, адкрывае шляхі сілам іншым. Колькі іх — цёмных, пачварных — выглядае з-за пляча няпраўды: прыстасавальніцтва, кар'ерызм, літасавасць, перастрахоўка, бракаробства, разбэшчанасць... — куды ні кінеш, без праўды руйнуюцца ўстой чалавечага ладу і грамадскай чыннасці. Пытанні жыцця патрабуюць адказаў ясных і недвузначных. Праўду ні ўрэзаць, ні ўкараціць. Яна адна. І вымяраецца толькі сама сабою — Праўдай.

Бяда ўзводзіцца ў ступень, калі вірус гэты паражае твор літаратуры (як, разумеюцца, і ўсякага іншага віду мастацтва): кан'юктурны, не да канца праўдзівы ці, горш таго, ілжывы ў аснове сваёй вобраз, народжаны словам, робіцца канцэрагенам захворвання, яго разносчыкам, агентам, узбуджальнікам, — як хочаце называйце, а з ім усё зноў вяртаецца ў грамадства, да чалавека — з узбуўненай дозай няпраўды. Кола замыкаецца...

Вось чаму зараз, калі ідзе, можна смела сказаць, рэвалюцыйная перабудова свядомасці чалавека, выкліканая якасна новымі задачамі і ўмовамі жыцця і камуністычнага будаўніцтва, слова Праўда гэтак часта і прынцыпова гучала і паўтаралася на пісьменніцкім форуме краіны.

Праўда, адкрытасць — ва ўсім і да канца — аб'яўленая XXVII з'ездам партыі як галоўны прынцып жыццядзейнасці нашага грамадства, не магла не ўскалыхнуць пісьменніцкія сэрцы. Прыгадвалася гісторыя — далёкая і не зусім даўняя, аналізавалася сучаснасць. Называліся творы класічнай літаратуры, што і сёння гучаць голасам несмяротнай праўды. Падкрэслівалася, што адзін з краевугольных

прынцыпаў метаду сацыялістычнага рэалізму — праўдзівасць — акрыляе лепшыя творы шматнацыянальнай савецкай літаратуры. Гэта і наш гонар, і наша сумленне, і наша агульнае духоўнае багацце.

Тым не менш, пладзілася і шэрая літаратурная прадукцыя. Завабывалі пазіцыі і творы, напісаныя па канонах, як трапна заўважаў Вячаслаў Шугаеў, «умільна-благоднамернага рэалізму». Вось такому, з дазволу сказаць, творчому метаду сёння і аб'яўляецца рашуча барацьба. Народу патрэбны кнігі мужныя і праўдзівыя, кнігі, якія не абыходзіць, не бяжыць цяжкасці і праблем жыцця, а дапамагаюць іх вырашаць.

Экалогія прыроды і экалогія грамадства... Калі пра першае заклапочана гаворыцца даўно, то пра другое так шырока і з такой трывогай было сказана на пісьменніцкім з'ездзе ці не ўпершыню.

Народ, мова, літаратура — гэтыя паняцці нельга раз'яднаць, нельга паставіць паасобку ў гістарычным працэсе. Штучны разрыў аднаго звяна вядзе да вынікаў катастрафічных. Звужэнне сферы роднага слова, асабліва ў школе, наносіць непараўнуную шкоду выхаванню — і перш за ўсё патрыятычнаму. Забыццё, заняўбанне нацыянальнага — гэта ці не самы лёгкі спосаб пладзіць і вырошчваць настроі бязроднасці і касмапалітызму. Хто не любіць, не шануе сваё, блізкае, той не стане ніколі сапраўдным інтэрнацыяналістам. Такія глыбінная прырода савецкага патрыятызму.

Яшчэ і яшчэ раз прыгадваюцца ўрок нашых народных песняроў Янкі Купалы і Якуба Коласа. «Мой родны кут, як ты мне мілы...» — ці не ў гэтым запавецце павінен і кожны мастак убачыць тое, што называецца двума ёмімі словамі: традыцыя і наватарства. У жыцці, у дзеях народа, скіраваных калектыўнай мудрасцю партыі, — і наш грунт, і прастора для самых смелых творчых пошукаў. Тут невывярчаныя крыніцы і зместу, і формы.

Васіль ЗУЕНАК.

Аляксей РУСЕЦКІ

Арыфметыка вечнай памяці

Шпарка Нёман, маўкліва ідзе, быццам з роднага краю ўцякае, у рухомай яго немаце гэта слова маё высыпае.

След акапаў і ям берагі захавалі пад хвой, бярозай; хуткапынны, здавен дарагі, рубяжом стаўся нашага лёсу.

Цераз кручы яго і віры не адна грукатала навала на усход, праз палеткі, бары, і зямля ўслед крывёю палала.

Шэршым полчышчам рухаўся швед горш ад пошаснай лютае смерці, біўся з ім майго прадзеда дзед, у свой дол лёг тады кожны трэці.

Бляск мундзіраў кірас — новы век, Банапарта цяжкія батфорты; памяць болю ў народзе жыве, як загінуў з нас кожны чацвёрты.

Потым кайзера каскі, крыжы, рыкам гаўбіц настаў век дваццаты; за ракой і мой бацька ляжыць між ахвяраў, у ліку тых пятах.

Зноў з вядомых крыжакіх штабоў загрымела вайна па Еўропе; Беларусь — тлену вецер і кроў, дрот калючы, руіны і попел.

Але жыў партызанскі наш гнеў пераможнаю вераю цвёрдай; у змаганні, ў пакутах згэрэў з землякоў нашых кожны чацвёрты.

Арыфметыка страшных бядот... Праз вякі і агні і металам выпрабавуўся наскі народ на жыццё, геразім, на трываласць.

Спрэс гісторыя наша ў агні, у рудым нікла дыме імглістым, прарасталі яе карані зноў мурамі, пісьмёнамі, лістам.

Не пакінулі следу нідзе ад чужынцаў мы горка знаёмых. З Беларусі, з-пад сэрца ідзе горда ў свет з нашай славаю Нёман.

Іх постаці

Гучнее крок гадзінніка ў кватэры, — мой аскетычны блізіцца абед, і аркуш густа скрэманай паперы ляціць на стос нячытаных газет.

Абед, абед, бывала, меў спакусу: сяброўскі гурт і жарт, бильярдны кій павыхваляцца цвёрдасцю рукі, — удар, як слова ў рыфму, быў у лузу.

Не перебраны рыфмы ў нас усе і колеры, хвала маўленню й небу! У адвячорку ў парк мяне вязе люстраны мой паслужлівы тралейбус.

Зацішак добры з ліпаў і кляноў самоты ніцай, маладых сустрэчаў; дарожкі-сцэжкі анекдотаў, спрэчак даўно не чутых тут маіх сяброў.

Падданыя пярэ, літаратуры; о як жа іх з ваеннае пары круцілі ўсе крытычныя віры, няпэўныя вятры часіны хмурай!

І верылі й няверылі ў сябе, трывалі або трацілі надзею. На небасхіле вечара цяпер іх постаці драбнеюць ці буйнеюць.

І толькі ўсё, ці снег ці лістапад, у велічы нязменнай, рана й позна відна паэта бронзавая постаць, — у далеч краю роднага пагляд.

Ён з любасцю пытална-невymoўнай глядзіць, глядзіць: «Што ж будзе заўтра з ім?» Кранае сэрца запытаннем тым, а ты што скажаш, мой шанoўны!

Ліпень

Вяршыня лета — цеплыня нябесаў, блакіт аблокаў, белыня аблокаў, за імі светла сонца расплылося, і недзе колам гром гуркоча блізікі ці делятае самалётны рокат? Даждку і промняў залатыя пырскі.

Блішчыць, буяе ў свежасці зялёнай густой атавай, поўным лісцем ліпень, ліецца сінкай на палеткі лёну, да долу хіліць шэравусы колас; яго зялёна-залатыя ліпы звіняць над дахам завірухай пчолаў.

І звон і дух мядовага квітнення — хвіліна лета на супакаенне.

Панскі сад

І дагэтуль жыве панскі сад з незабытым найменнем адвечным; ліп і клёнаў, ялін добры лад за сялом на пагорку надрэчным.

Мне здадзек, між вядомых гаёў, ён хмурынай відзён паднябеснай, з ім дружыла маленства маё, камсамольская зналася песня.

Хваляваў ён, узрушваў мяне таямніцай лістоты апалай, майскім бэзам, што густа сінеў, як чаромха ў журбе аблятала.

Над крынічнаю жвавай вадай, на маёй салаўінай алеі, праз туманную далеч гадоў зноў дзявочая постаць бялее...

Раскашуе на ўскрайку сля панскі сад—любю кут маладосці; ні сякера ні бензапіла не кранулі яго прыгажосці.

Не згадаюцца ў садзе паны, толькі праца відна рук мужыцкіх; не забыты маёй стараны муляры, садаводы, музыкі.

Шмат пакінулі ў спадчыну спраў, слава ім... Хай сльве слуцкі пояс і хто высніў, даў фарбы, саткаў гістарычнай супольнасці павязь!

Замаразкі

Быў май, разлягаўся птушыны спеў ад сонца ў садах ахмялелы, ударылі купна фантаны дрэў зялёным, ружовым, белым.

І востра імклівыя стрэлы траў паўсталі з глыбін каранёвых; быў радасны час і я расцвітаў, высокі, ружовагаловы.

Ды сівер тым часам ішоў паласой бязлітасны і нечаканы, асеў калючай крышталнай расой і аслупянелі фантаны.

Замоўклі на золку фантаны дрэў, фарфоравы цвет вяршыны журботна асыпаўся і счарнеў пад небам маёвым сінім.

Я з болей той сівер, што быў у маі, прыгадваю, — сівер марозны, як падае зрэдку з галін маіх дарунак мой глебе запозны.

Дзівосы верша

Шырокаю шылдай гарыць фасад — вачмі не ахопіш; «Дом мод»; і злева направа і справа назад — «Дом мод» і наадварот.

Бывае, што трапіцца нейчы верш — як хочаш чытай, глядзі: ці зверху ўніз ці знізу ўверх, а змест яго, сэнс — адзін.

Яго інтэлект — лысы дробны арэх, у чым там, якая соль?! З грэцкім яго параўноўваць грэх, у грэцкім звiлін больш.

Яму надзяваюць метафар парык, кудзеркі — стыль ракако, а гук пустаты, як з дупла ў бары, — пастукаеш: — Ка-ка-ко...

Пачуеш крохкія гукі такія і траціш да верша давер; бярэ арыфмія, трасе арыфмія цяпер ліхаманкаю верш.

Усякія будуць яшчэ з ім дзівосы, ды каб жа слова яго не тлела і з-пад шалупіння прозы паэзіі ўспыхаў агонь...

ПОСТУП ТЫДНЯ

У фонд дапамогі Чарнобылю

«Праславім Радзіму працай» — так называецца зборнік вершаў, складзены М. Пазняковым, які выпусціла выдавецтва «Юнацтва». У кнігу ўвайшлі творы Э. Агняцвет, П. Броўкі, В. Вітні, А. Вольскага, А. Вялюгіна, В. Гардзея, Н. Гілевіча, А. Дзеружынскага, К. Камейшы, У. Карызыны, К. Кірэенкі, В. Лукшы, М. Малюкі, П. Панчанкі, М. Танка, М. Хведаровіча, М. Чарняўскага, С. Шушкевіча, што агляваюць стваральную працу саветнік людзей на карысць грамадства, уключаючы чалавека-працаўніка.

Па жаданні аўтараў, а таксама родзічаў памершых пісьменнікаў ганарар за зборнік пералічаны на рахунак № 904. **І. КАЛЕНІК.**

Па выніках першага квартала сёлетняга года калектыў выдавецтва «Мастацкая літаратура» выйшаў пераможцам у рэспубліканскім сацыялістычным спаборніцтве і заваяваў першую прэмію. Супрацоўнікі выдавецтва аднадушна вырашылі прэмію перавесці на рахунак № 904. У фонд дапамогі Чарнобылю пералічана таксама прэмія, атрыманая за экспарт літаратуры. **К. РОСІЧ.**

«Сябрына» знаёміць з сябрамі

Чарговай кніжнай папоўнілася бібліятэчка, якую выпускае рэдакцыя газеты «Голас Радзімы» для нашых суайчыннікаў, што жывуць за мяжой. На гэты раз яны атрымалі магчымасць пазнаёміцца са зборнікам Аляксея Гардзіцкага «Сябрына». У кніжку ўвайшлі дыялогі аб мастацкім перакладзе, якія аўтар вядзе з украінцам Р. Лубкіўскім, латышом Ю. Ванагам, літоўцам Э. Матузлявічусам, армянінам Г. Эзінамам, рускай паэтэсай Р. Казакавай... У гутарках закранаюцца розныя праблемы мастацкага перакладу, творчыя кантакты і ўзаемазвязь братніх літаратур. **В. ЗАКРЭЗСКІ.**

НА АТРЫМАННЕ ПРЭМІІ ЛЕНІНСКАГА КАМСАМОЛА БЕЛАРУСІ

Камісія ЦК ЛКСМБ па прэміях Ленінскага камсамола Беларусі ў галіне літаратуры, мастацтва, журналістыкі і архітэктуры паведаміла спіс кандыдатаў на атрыманне прэміі 1986 года.

Вылучаны Х. Лялюк — кніга прозы «Дарога пад гару», У. Арлоў — кніга прозы «Добры дзень, мая шыпшына», М. Мятліці — зборнік вершаў «Мой дзень зямны», В. Жук — нарысы, апублікаваныя ў часопісе

«Беларусь». У спісе кандыдатаў — скульптар А. Гвоздзікаў, мастак У. Савіч, мастак-манументаліст У. Крываблочні, галоўны рэжысёр Рускага драматычнага тэатра БССР імя М. Горькага В. Маслюк, артысты балета І. Душкевіч і А. Куркоў, рэжысёр А. Карпаў, кінааператар Ю. Плюшчаў, кампазітар Г. Гарэлава і іншыя, а таксама шэраг прафесійных і самадзейных калектываў.

ГАДАВІНЕ ВЫЗВАЛЕННЯ...

У рэспубліцы адбыліся мерапрыемствы, прысвечаныя 42-й гадавіне вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Былі ўскладзены кветкі да мемарыялаў і помнікаў загінуўшым, паўсюдна прайшлі сустрэчы з удзельнікамі вайны і іх паліцамі. Урачыста адзначыла знамянальную дату сталіца — горад-герой Мінск.

У мінулую суботу ў парках, мікрараёнах праводзіліся ўрачыстасці і народныя гуляні. Своеасаблівым эпіцэнтрам свята стаў праспект Машэрава. Урачыстым маршам прайшлі па ім ваенныя аркестры, якія выконвалі маршы і песні гадоў Вялікай Айчыннай вайны, а таксама творы, напісаныя ў пасляваенны час. Якія адлюстроўваюць і ўспраўняюць мужнасць

савецкага народа ў барацьбе з нямецка-фашысцкімі захопнікамі.

На плошчы ля Палаца спорту адбыліся сустрэчы з былымі франтавікамі, партызанамі і падпольшчыкамі, прысутныя змаглі пазнаёміцца з копіяй першага нумара падпольнай газеты «Звязда», што быў выдадзены ў суровых умовах акупацыі. Была створана імпрызізаваная партызанская стаянка, і ўсе быццам увачавідкі перанесліся на некалькі дзесяткаў гадоў назад. Выступалі лепшыя калектывы мастацкай самадзейнасці Мінска.

У нядзелью тысячы людзей запоўнілі чашу стадыёна «Дынама», дзе выступіў лаўрэат прэміі Ленінскага камсамола, міжнародных і ўсесаюзных конкур-

саў вакальна-інструментальны ансамбль «Песняры» пад кіраўніцтвам народнага артыста БССР У. Мулявіна. У першым аддзяленні канцэрта прагучалі фрагменты з праграмы «Праз усю вайну», у аснову якой, як вядома, пакладзены вершы паэтаў-франтавікоў і беларускіх паэтаў.

У канцэрце прыняў удзел народны артыст БССР І. Лучанок, які расказаў аб сваіх творчых сувязях з ансамблем, гаварыў аб працы над новымі песнямі, а таксама заслужаны артыст БССР В. Стральчэня, чытальнік В. Сінайскі і іншыя. Усе ўдзельнікі святочнага канцэрта аднадушна вырашылі сродкі, сабраныя ад яго, пералічыць на рахунак № 904 — у фонд дапамогі Чарнобылю.

ВЕЧАРЫ, СУСТРЭЧЫ

Р. Барадулін і М. Стральцоў.

Мажлівасці Міхася Стральцова-паэта асабліва ярна раскрыліся ў яго новай кнізе «Мой свеце ясны», якая нядаўна пачыла свет у выдавецтве «Мастацкая літаратура». Перад чы-

тачом аўтар паўстаў ва ўсёй шматграннасці свайго таленту — і як публіцыст, што не абмянае сваім позірмам хуткапыннасць жыцця, і як лірык, якому падуладна ўся шматстайнасць чалавечых пачуццяў, і як псіхолаг, што з аднолькавым майстэрствам умее пісаць пра трывогі асобнага чалавека і ўсяго чалавецтва. Адным словам, зборнік прыйшоўся даспадобы рознай катэгорыі аматараў паэзіі.

Што гэта сапраўды так, пацвердзіў і вечар, які прысвячаўся выхадзі кнігі «Мой свеце ясны» і адбыўся ў Доме літаратара. Пра плённасць мастацкіх пошукаў М. Стральцова гаварылі і паэты, і празаікі, і крытыкі, і перакладчыкі...

Адкрыў вечар і вёў Р. Барадулін. Пра творчасць М. Стральцова і яго новы паэтычны зборнік гаварылі Я. Брыль, А. Жук, А. Разанаў, К. Шэрман, В. Тарас, А. Станюта, Л. Дранько-Майсюк і іншыя.

Артысты мінскага тэатраў прачыталі вершы М. Стральцова. Перад прысутнымі выступіў і сам віноўнік урачыстасці — Міхась Стральцоў.

Тэкст і фота Ул. КРУКА.

Камісія па творчай спадчыне Сцяпана АЛЕКСАНДРОВІЧА

Утворана камісія па творчай спадчыне Сцяпана Александровіча ў наступным складзе:

А. Лойка (старшыня), Г. Кісялёў, В. Рагойша, Л. Тарасюк, В. Драбень-Александровіч (сакратар).

Надрукавана ў «Полымі»

У красавіцкім — майскім нумарах часопісаў «Полымя» і «Дружба народаў» за гэты год паявілася новая апавесць Васіля Быкава «Кар'ер», урыўкі з якой друкаваліся таксама ў «Літаратурнай газеце» і такіх рэспубліканскіх выданнях, як «Беларусь» і «Звязда». Гэта, па словах аўтара, твор «пра нялёгкае выпрабаванні сорака першага года, калі амаль уся вайна была яшчэ наперадзе, шмат што было яшчэ невыразна і няпэўна, але ўжо тады ў гарадах і вёсках, у самых глухіх кутках Беларусі пачыналася нялёгкае змаганне з ворагам».

Такім чынам, мастак зноў звяртаецца да ваеннай тэмы, зноў піша пра самаадданасць савецкіх людзей у барацьбе з фашызмам. Але цяпер ён спыняе сваю ўвагу на гераічнай барацьбе падпольшчыкаў, пра якую раней пісаў параўнальна мала (мабыць, таму, што сам не ўдзельнічаў у ёй), толькі ў п'есах «Апошні шанец» і «Ратэне». А якраз у падпольным аганні трагедыі пачатак, уласцівы вайне ўвогуле, звычайна выяўляецца з найбольшай вастрынёй і выразнасцю. Таму В. Быкаў, у якога трагедыянае бачанне вайны пераважае над усім астатнім, непазбежна павінен быў грунтоўна зацікавіцца падробачымі, поўнымі самых складаных і нечаканых паваротаў лёсамі падпольшчыкаў. І вось цяпер такая зацікаўленасць стала фактам. Яна нарадзіла апавесць, у якой праявіліся не грэбуе і дэтэктывныя элементы, вельмі рэдкімі ў яго эстэтычнай сістэме. Праўда, яны ўводзяцца ў твор не проста для ўзмацнення займальнасці, пра якую В. Быкаў асабліва турбаваўся не прыходзіцца, бо ён даўно і надзейна заваяваў давер у свайго чытача, а для гранічнага завастрэння сюжэтных сітуацый, праз якія выдзецца змястоўнае псіхалагічнае даследаванне чалавечых характараў, адлюстраванае сапраўдны драматызм і трагедыянасць людскіх лёсаў.

У апавесці «Кар'ер» глыбокай трагедыянасцю, нявыдуманым жыццёвым драматызмам да краёў напоўнены лёс многіх галоўнага героя твора — старшага лейтэнанта Паўла Агеева. Гэтаму чалавеку давялося зведаць і гібель палка, і акружэнне, у час прарыву з якога Агееў быў паранены ў нагу, і жыццё ва ўмовах акупацыі, неймаверна складанае для ўсіх сумленных людзей, але асабліва пакутлівае і небяспечнае для часова выбітага са строю воіна нашай арміі.

Пісьменнік пераканальна паказвае, як абвострана працуе ў гэтых цяжкіх абставінах сумленне Агеева. Яго даймаюць не толькі фізічны боль ад раны, пастаянная пагроза выкрыцця (ён легалізуецца пад чужым імем), але і маральныя пакуты, трывожны роздум «пра лёс вайны, народа», пра свой «уласны няўдалы лёс», гняцце «думка, што ён не там, дзе ўсе, дзе фронт і армія, што ён гэтак недарэчна выбіў з барацьбы, якая люта грэмела цяпер на прасторах Расіі».

Агееў выдатна разумее, што тады, калі вырашаецца лёс краіны, раненне не дае яму права на бяздзейнасць, на пасіўнае чаканне лепшых часоў. Гэтага не дазваляе ні «ягоны ваенны абавязак, вызначаны калісь дадзенай ім прысягай», ні сумленне чалавека і грамадзяніна, якое і диктуе Агееву яго галоўны выбар у паваротнай сітуацыі. Вось чаму старшы лейтэнант вельмі ахвотна становіцца ў шэрагі падпольшчыкаў, бачачы ў іх тую арганізаваную сілу, «адсутнасць якой ён так хваравіта адчуваў усе апошнія дні... блукання па нямецкіх тылах ды і ў гэтым мястэчку таксама».

Словам, Агееў рады любой магчымасці працягваць змаганне з фашыстамі. Але ён, ар-

мейскі камандзір, менш за ўсё падрыхтаваны якраз да падпольнай барацьбы, да тых шматлікіх нечаканасцей, з якімі яна звязана. А вораг супрацьстаяць не толькі бязлітасны, але і моцны, каварна-вынаходлівы. Той жа начальнік паліцыі Драздзенка, былы савецкі танкіст, які па сваёй волі перакінуўся да немцаў, лёгка згадваецца, што Агееў ніякі не чыгуначнік, а кадравы вайсковец, і прымушае яго даць падпіску на тайнае супрацоўніцтва з паліцыяй і фашысцкай службай бяспекі.

абставіны», якія часта ставілі чалавека ў трагічна-безвыходнае становішча.

Увогуле ж праблема «чалавек і абставіны ва ўмовах вайны» ўжо не раз узнікала ў быкаўскіх творах, асвятлялася пісьменнікам з розных бакоў. У апавесці «Кар'ер» праявіліся таксама шмат увагі аддае гэтай праблеме, завострана ставячы яе не толькі праз лёс Агеева, але і на прыкладзе вельмі складанай жыццёвай гісторыі старшага сяржанта Сямёна Сямёнава. Гэта, як кажа Агееў, «сапраўдны трудзя-

ва на рызыку, бо «на ім замыкалася некалькі ланцугоў сувязі», наладжанай падпольшчыкамі.

Такім чынам, тут быў міжвольны, незарочысты промах, а не свядомая, разлічаная карыслівасць, як у Брытвіна з апавесці «Круглянін мост». І ўсё ж, усё ж...

З цягам часу Агееў, ужо «мудры той непадкупнай мудрасцю, якая спасцігаецца толькі з вышыні пражытых гадоў», выразна зразумее, што тады «ён заплаціў ЕЮ», Марыяй, яе жыццём, хоць павінен быў плаціць толькі сам, рызыкаваць не дзяўчынай, а сабою. І гэта была б «самая сумленна-ная рызыка».

— Дзмітрый БУГАЕЎ

Суд па законах сумлення

Дык што, перад намі яшчэ адна разнавіднасць Рыбака з апавесці «Сотнікаў», яшчэ адзін вобраз чалавека, які, не хочучы быць здраднікам, усё ж становіцца ім? Не, Агееў і пры ягонай падпісцы здраднікам не становіцца. Фармальна згадзіўшыся на супрацоўніцтва, ён фактычна не зломлены, не паддаецца Драздзенку ўнутрана, духоўна і шукае дзейных сродкаў для працягу падпольнай барацьбы. Ён сам папярэджае таварышаў па гэтай барацьбе аб той падпісцы і ўвогуле, у адозненне ад Рыбака, больш думае пра справу, чым пра ўласнае выратаванне. Для яго «нічога не было важнейшага — нават уласнае жыццё, — чым заняць сваё месца ў страі, у бяспрыкладнай барацьбе з ворагам», — зазначаў пісьменнік у інтэрв'ю для «Літаратурнай газеты».

Аднак і падпіска сваю згубную ролю ў канчатковым выніку адыграла. Яна, вядома, выклікала насцярожанасць у некаторых падпольшчыкаў — спачатку ў Кісялява, а потым і ў Малаковіча, хая той ведаў Агеева яшчэ па армейскай службе і разам з ім выходзіў з акружэння. А Павел Агееў, каб гэтую насцярожанасць зняць, перакрэсліў, каб даказаць справой, што ён не здраднік, паспяшаўся з канкрэтнымі дзеяннямі. Так была дапушчана міжвольная, але трагічна-непапраўная памылка. Яна прывяла да правалу пасланай на заданне дзяўчыны, а ў выніку аказалася схопленай тая група падпольшчыкаў, з якою быў звязаны Агееў. Усё вырашыў выпадковы збег неспрыяльных акалічнасцей. Але хіба на вайне, тым больш у падпольшчыцкіх справах, можна было прадугледзець і прадхіліць усё выпадковасці?

«Цяпер яму усё выразней бачыліся прычыны правалу Марыі — не чыя-небудзь вина, а збег дзікіх абставін, дурныя выпадковасці... Калі б не гэтыя супадзенні, усё магло абысціся добра, і яны былі б цяпер на волі і ганарыліся тым, што ім удалося зрабіць. Але во ўмяшаліся тыя пачварныя выпадковасці, і ўсё паліцэла дагары нагамі. Тол, дыверсіі, іх маладыя жыцці. Хаця што валіць на выпадковасці, хіба не зразумела, што тая барацьба, у якую яны ўступілі, была густа нашпігавана рознымі выпадковасцямі, самымі дзікімі абставінамі, з якіх яна ўся і складалася», — думае Агееў, чкаючы расстрэлу. Думае слушна і сумленна, шукаючы найперш ісціну, а не толькі магчымасць апраўдаць сябе, сваё дзеянні.

Праз гэты роздум выразна падкрэсліваецца жорсткасць, бесчалавечнасць вайны і тое, як многа ў ходзе яе «значылі

га вайны», на долю якога выпала асабліва багатая выпрабаванні ў вайнныя гады, і ў пазнейшы час. «Дзе я толькі не быў! У паліцыі, у парцізанах. У палоне быў. І ў арміі. Да Вісла дайшоў і васьмь, — ён сутаргава варухнуў куляцёй. — Шчытай, на тым свеце пабыў». Так гаворыць пра сябе ўжо сам Сямёнаў, які, згодна з аўтарскай характарыстыкай, «не лічыў за сабой ні вялікага розуму, ні якіх там заслуг і тым вабіў да сябе болей за многіх дужа разумных і надта заслужаных».

Але на самой справе заслугі ў Сямёнава ёсць. Нездарма ж у іншым месцы апавесці згадваецца, што яму «Героя ледзь не далі». Перашкодзілі, відаць, «плямы» ў біяграфіі, можа, той жа эпізод са службай у паліцыі. Хоць Сямёнаў пайшоў на тую вельмі кароткачасовую службу толькі для таго, каб атрымаць зброю, без якой яго не бралі ў партызаны. Потым ён сапраўды ўнёс да народных месціцаў, выбавіўшы з бяды яшчэ і аднаго з партызанскіх кіраўнікоў. Аднак крыўдны недавер да Сямёнава пацягнуўся за ім ужо і ў мірныя дні і паламаў лёс гэтага добрага і шчыра-бясхітраснага чалавека.

Падзейная лінія, прысвечаная Сямёнаву, з'яўляецца бакавым адгалінаваннем ад асноўнага сюжэтнага рэчышча, звязанага з Агеевым. Але і яна, як гэта і звычайна бывае ў быкаўскіх творах з рознымі ўстаўнымі, прытчава-алегарычнымі або проста другароднымі на першы погляд гісторыямі ці эпізодамі, вельмі істотная для агульнай мастацкай канцэпцыі апавесці, бо яшчэ адным заходам, па-свойму сцвярджае важную для пісьменніка думку пра складанасць, драматызм і трагедыянасць чалавечых лёсаў у віхуры вайны.

Вяртаючыся да Агеева, адзначу, што з-за правалу Марыі, неабачліва пасланай ім з узырўчаткай для падпольшчыкаў, павінен быў загінуць і ён сам. Яго выратаваў таксама выпадак, але ўжо шчаслівы. Ды няма ў Агеева вялікага шчасця, хоць ён дажыў і да Перамогі, выгадаваў сына, стаў навукоўцам, кандыдатам і дацэнтам, нават да пенсіі дацягнуў. Усё жыццё ён карае сябе судом уласнага сумлення, карае за тое, што ў вырашальны момант рызыкнуў не сабою, а каханай дзяўчынай Марыяй. Зразумела, не з брытвінскай эгаістычнасці рызыкнуў, змарок падставіўшы пад удар іншага чалавека, а таму, што палічыў шансы Марыі на поспех большымі за свае. А яшчэ падумаў, што сам ён у той сітуацыі не меў пра-

Так падкрэсліваецца гуманістычная думка пра вялікую каштоўнасць чалавечага жыцця, пра тое, як асцярожна трэба распараджацца жыццём іншых. У гэтай думцы заключаны галоўны маральна-этычны сэнс твора, звернуты, як заўсёды ў Васіля Быкава, да сучаснасці, да нашых дзён.

«Пастаянная каштоўнасць, магчыма, самая важная — чалавечы жыццё. Пра гэта варта памятаць заўсёды. Але цяпер — тым больш, бо паявілася небяспэка знікнення чалавечага роду. І хоць пра гэта ў маёй апавесці няма асобных раздзелаў, але матыў такі ў ёй, думаю, існуе, прабіваецца праз радкі», — зазначае праявіўшы разважачы ў «Літаратурнай газеце» пра «Кар'ер».

Твор сапраўды праякнуты вельмі моцным гуманістычным пафасам, які становіцца асабліва выразным у адчуванні Агеевым сваёй непапраўнай віны перад загубленым жыццём Марыі. Гэтае адчуванне і прыводзіць Агеева да раскопак у тым кар'еры, дзе сорака гадоў таму назад расстрэлівалі падпольшчыкаў і яго самога. Шукаючы астанкі Марыі, якая «без следу знікла той восенню сорака першага, быццам і не жыла на зямлі», ён не дае заспакоіцца і кар'еру сваёй памяці, свайго сумлення. Такі, дарэчы сказаць, другі, больш глыбокі сэнс мае назва апавесці.

Сапраўды, пакуль Агееў вядзе пошук апошніх слядоў дзяўчыны, у ягонай душы жыць боль, пакута, сумленне. Яны будзяць і наша сумленне, наш боль па тых, каго забрала вайна.

Аднак Агееў і прагне канчатковага адказу, і баіцца яго, бо невядомасць лёсу Марыі — гэта яшчэ і надзея, што, можа, яна і не загінула, хоць усё гаворыць пра адваротнае. Надзея зманлівая, вельмі хісткая, ілюзорная. Але і гэты «туман спадзявання», як сказана ў творы, часам можа заспакойваць, даваць магчымасць жыць «без дэпрэсіі і стрэсаў».

Канчаецца апавесць на сумнаватой, мінорнай ноте. Ноччу бульдозеры знішчаюць кар'ер. Агееў згадваецца, што яны закопваюць і «кар'ер яго памяці», раўняюць «абрывы ягоных трывог, выбоіны яго памылак».

Толькі няма радасці ў героя, які раніцай «павалокся праз сьвер на аўтастанцыю».

Вельмі шматзначны тут адзін дзеяслоў «павалокся». Дужа багата гаворыць ён пра паньлы настрой Агеева, пра яго невясёлыя пачуцці.

Так, Агееў спыняе свой пошук, магчыма, назаўсёды. Ды не будзе яму і супакоення, бо ён чалавек сумленны і разумее, што вярнуць загубленае па яго няхай і міжвольнай віне жыццё дзяўчыны нельга.

Жорстка, бязлітасна? Вядома. Але калі так судзіць чалавек сам сябе, тым больш чалавек з уласнай «скрываўленай маладосцю», варты самай шчырай людскай спагады, дык ён судзіць у імя чалавечнасці, добра і справядлівасці. А такі суд многае значыць. І для даўно заўважанага быкаўскага маральнага максімізму ён вельмі натуральны.

Нездарма ж пісьменнік сцвярджае: «Калі мы сёння гаворым пра значэнне чалавечага фактара ў нашым жыцці як пра вырашальную сілу ў стварэнні, у абнаўленні рэчаіснасці, дык маем на ўвазе і ідэйную перакананасць, і духоўнасць, якая заснавана на сумленнасці, на унутранай прыстойнасці. Ад умення жыць годна вельмі многае залежыць у наш складаны, трывожны час. У канчатковым выніку менавіта навукай жыцця годна вызначаецца захаванне жыцця на зямлі. Жыццё сумленна-нялёгка. Але чалавек можа быць чалавекам, і род чалавечы можа выжыць толькі пры ўмове, што сумленне людское ажацца на вышыні і толькі з яго дапамогай стане магчымым адолець ядзернае шаленства».

Пра пільную неабходнасць для кожнага сумленнага чалавека спасцігаць гэтую навуку жыцця годна і нагадвае з вялікай мастацкай сілай апавесць «Кар'ер», твор па-быкаўску глыбокі, ёмісты і шматзначны.

Хораша і зноў жа з выразным гуманістычным пафасам напісана ў «Кар'еры» пра Варвару Бараноўскую. Гэта была пападдзя, але пападдзя нязвычайная, асабліва, прынамсі, не з тых, што добра вядома па сатырычнай літаратуры, у якой рэлігійныя служкі звычайна высмейваюцца з вялікай з'едлівасцю і трапнасцю. Бараноўская ж ні ў якім разе не заслугуе сатырычных фарбаў.

Яна выхоўвалася ў дэмакратычным асяроддзі. атрымала неаблагу для свайго часу адукцыю і стала, як тады казалі, народнай настаўніцай. Бо «свалася ў народ, каб несці яму разумнае, добрае, вечнае, аблегчыць ягоны лёс, прасвіціць, адкрыць светлы шлях да ведаў». Выйшаўшы замуж за папа, сялянскага сына, які таксама лічыў, што з дапамогай рэлігіі займаецца духоўным выхаваннем народа, Варвара Бараноўская хоць з часам і памяншала свой атэізм на веру ў бога, усё ж захавала ў сабе імкненне жыць годна, «у згодзе з сумленнем, нават з перадавымі ідэямі веку».

Апошнія словы — гэта самаатстацыя Бараноўскай ужо ў гады Айчынай вайны. І ў іх, здаецца, ёсць пэўнае перабыццё, бо рэлігійныя погляды ўсё ж мала стасуюцца «з перадавымі ідэямі веку». Але сумленнасць, даброты Варвара Бараноўская сапраўды пранесла праз усё сваё жыццё. Ды і рэлігійнасць, вера ў бога ў яе адносна, ва ўсім разе сваеасабліва. «Верыць у бога, — растлумачвае яна Агееву, — зусім не значыць старанна маліцца ці рэгулярна выконваць абрады. Гэта хутчэй — мець бога ў душы. І паступаць адпаведна. Адпаведна сумленню, гэта значыць па-боску».

Такая пазіцыя мае ў сабе выразны гуманістычны пачаткі. І яна ніяк не перашкаджае, а наадварот, хутчэй дапамагае Бараноўскай рабіць дабро людзям. Якраз з гуманістычных меркаванняў ды яшчэ таму, што бачыць зверствы, бесчалавечнасць фашызму, Варвара Бараноўская ратуе параненага Агеева, падтрымлівае сувязь з сакратаром райкома партыі Волкавым, у крытычныя хвіліны забяспечвае яму прытулак. Жанчына пры гэтым добра ўсведамляе, што яе гуманізм можа каштаваць ёй жыцця, але паслядоўна ідзе да канца, мужа прымае свой лёс.

«Калі нічога немагчыма зрабіць, трэба сабраць сілы, каб застацца сабой. Не мітусіцца душой, як некаторыя, — з разліку ці ад страху. Вось я хачу застацца сабой, няхай сабе ў адпаведнасці з хрысціянскай маралью, каб памагчы бліжняму. Вам ці Волкаву, — зноў звяртаецца Бараноўская да Агеева, — бо вы маеце патрэбу

(Заканчэнне на стар. 6—7).

КНИГАПІС
MAKSIM TANK

Прывод і аўтаграф
MOMCILIO DERKOVIC

Максім ТАНК. Перапіска з часам. Выбранае. На сербска-харвацкай мове. Бялград. «Нова дэло». Крушавац. «Багдала», 1986.

М. Дзёрнавіч як перакладчык, укладальнік, аўтар прадмовы і выдавец кнігі (ён узначальвае Бялградскае выдавецтва «Нова дэло») прыклаў усе намаганні, каб мастацкае слова М. Танка дайшло да сербскахарвацкамоўных чытачоў без значных страт, каб не страціла тых якасцей, якія яго вылучаюць — «прыродная прастата, лірычнасць гучання, праніненне ў найтанчэйшыя чалавечыя пачуцці» і якія ў выніку ствараюць адметны «натхнёны» расказ пра сябе, пра час, пра родны край, натхнёны расказ пра недарэчнасць гвалту над чалавекам і над яго воляю».

Сербскае выданне ўключае пераклады 96 вершаў пераважна з кнігі «Хай будзе святло», «Ключ жураўліны», «Аве Магія», «Лірыка», «За мамі сталом».

І. ЧАРОТА.

Паэтычны голас Я. Міклашэўскага ў новым зборніку некрыклівы, жыццёва пераканальны. Паэзія яго ўваходзіць у душу, як чутая некалі ў маленстве песня жаваранка («Жаваранак»), якая нагадвае «пра

і чытача, памнажае наш агульны антываенны патэнцыял».

Паэтычныя радкі Я. Міклашэўскага прасякнуты любоўю да роднага краю, да ўсяго прыгожага, чэснага, справядлівага

У СПРАДВЕЧНЫМ
РУХУ

пошум збожжа на загонах, пра пералівы хвалі зялёных, што вецер гнаў па збажыне...». А ў гэтую светлую песню маленства арганічна ўплывае, уваходзіць трывога-роздум, з той, мінулай, з той жадлівай вайны, што выкасіла між жыхароў Беларусі кожнага чычвёртага; і гэта не праходная трывога — асколкам у сэрцы паэта, радком у яго паэзіі. Гэта трывога ў ягоным вершы «У спрадвечным руху» сфармулявана, як надзённае пытанне сучаснасці: «Як зямлю пазбавіць эры ліхалецця?» Трывога ў сэрцы, трывога ў песні, трывога, якая перакідаецца праз слова да чытача і яднае, робіць аднадумцамі і паэта,

Я. Міклашэўскі. У спрадвечным руху. Вершы. Мінск. «Мастацкая літаратура», 1985.

на зямлі, да плёну працавітых рук чалавека:
Як толькі ўзмежак
Валошка ўвнецць —
У полі сцежак
І не прымеціць,
Жыты — сцяною!
Навокал івечень,
Над збажыною
Духмяны вецер.
На гэтых гонях,
У гэтых далях
І ў цэлым свеце
Жытнёе ў цвечце...
(«Красуе жыта»)

Тэма любові да роднай зямлі, тэма хлеба, пазначаная яшчэ ў першай кнізе «Свежасць», выцягнута ў «Світалым водбліску» і ў гэтай, апошняй па часе выдання кнізе — «У спрадвечным руху». Радзіма, маці, стваральная праца — святыні, якімі вывяраецца сапраўднасць духоўных ідэалаў.

Паэзія Я. Міклашэўскага густа населена вобразами роднага

краю, «малой радзімы»: «Я — нават не верыцца — дома...», «Вясковая раница», «Ластаўкі», «Выход на бульбу», «Жаўруковы зван», «Жніўная песня», «Знаёмы краявід...», «Кнігаўкі», «Добра пішацца дома...» Для песні пра Радзіму паэт знаходзіць заповітныя словы. Яго радок заўважае ўсё, што дорага селяніну: жыватворнае зялёнава азіміны, сад у маёвым цвечце, сакаўную атаву, птушыную сябрыню на пакошы, сабаку — шчырага вартаўніка сялянскага двара.

Учытайцеся ў вершы «Ціха па мяккай траве...», «На ўзмежку зялёнай азіміны...», «Атава», «Зімы маленства», «У сумётах кане скарга завярну...», «Эцюд позняй восені» — і вы адчуеце, што напісаў іх жыццёлюб. Праўда, адчувальныя ў гэтых вершах матывы твораў Максіма Багдановіча, Сяргея Ясеніна — любімых паэтаў Я. Міклашэўскага. Паэт славіць родны край, яго прыроду, трывожыцца за іх будучыню. Асабліваць яго грамадзянскай лірыкі — мажорны рытм паэтычнага радка, метафарычная вобразнасць, трапная дэталі: «лясік... баравыя разблытвае сцежкі»; «сушыць бярозы на сонейку ружовыя пасмы галля»; «падвешаў ландыш свой званочак»; «Ідуць дажджы галін зялёных — ніхто не можа іх суняць» (пра старыя вербы); ручай «струменьчыкі, як струны, перабірае за акном».

З гадамі ў паэзію Я. Міклашэўскага ўсё выразней увахо-

дзіць жыццёвы вопыт: «і перамога няма без паражэння, без неспакою цішы не знайсці»; «да рэшты пакалечана жыццё, а ён жыве на свеце з дабрынёю. Хто б думаць мог, што гэта пачуццё ад крыўды становіцца лепшаю бранёю?»; «нельга жыць без працы толькі, без кахання — можна жыць»; «вы — ад змрок, цені, мы — ад сонца, людзі... Многія вершы з новай кнігі вылучаюцца мастакоўскаю назіральнасцю, філасофскім роздумам. У барашыбе з негатыўнымі з'явамі ў нашым грамадстве, ва ўзаемаадносінках між людзьмі добрай зброяй з'яўляецца гумар, сатыра, сарказм: «калі кагось не ўдасца з'есці, умей як след перапрасіць...» Характэрнымі ў гэтым плане побач з вершам «Перапрасіць» смела можна назваць: «Заява ў інстытут мовазнаўства», «Хрэн», «На праўленні калгаса», «Старшынёвы клопаты», «Без памяці», «Абы да вечара дажыць», «Ліст старшыні калгаса да Дзёда Мароза».

Кніга Я. Міклашэўскага «У спрадвечным руху» мае тры раздзелы: «Фантан у парку Купалы» — паэтычнае асэнсаванне сучаснасці, «След, адліты ў пяску» — рэтраспектыўны пагляд на даўняе, «Спакуса пралескай» — гумар і сатыра. А перад імі маецца своеасаблівы пралог — тры вершы: «Вось краявід — узгоркі і лагчыны...», «Цёмная ноч», «Чарнелі вакол камяны...». Першыя два раздзелы змяшчаюць грама-

Суд па законах сумлення

(Заначэнне. Пачатак на стар. 5).

У дапамозе і ваша, вам богам дадзенае жыццё знаходзіцца пад пагрозай. Зноў жа, я не магу не памятаць, да якога народа належу сама, якія пакуты на фронце стываю мой муж у тую, мікалаеўскую, вайну... І я бачу, што робіцца цяпер. Як жа я магу сядзець склаўшы рукі».

Такім чынам, і патрыятычныя меркаванні ўплываюць на паводзіны Бараноўскай, падштурхоўваюць яе на ўдзел у антыфашысцкай барацьбе.

Пісьменнік жа, малючы вобраз гэтай не толькі сумленнай, але і мужнай жанчыны, з новага боку высвечвае глыбінныя асновы народнага супраціўлення фашызму. Яно, гэтае супраціўленне, па-масташку паказанае ў апавесці «Кар'ер», таму і набывала сапраўдную маштабнасць, становілася неадольным, што ўбірае ў сябе ўсё жывое і сумленнае, усё высакароднае і чалавечнае. Думка для быкаўскай прозы, вядома, звяклая. Асабліва моцна, можна сказаць — магутна прагучала яна ў «Знаку бяды», а цяпер, у апавесці «Кар'ер», атрымала новае таленавітае выяўленне, новы, бадай, нават трохи нечаканы для нашай савецкай літаратуры паварот. І нечаканасць гэтая звязана найперш са станаўчым паказам Вавары Бараноўскай.

Нямала відавочнай навіны нясе ў сабе і вобраз айца Кірыла, таго самага папа, за якім была замужам Бараноўскай. Ён таксама паказаны павойным добрым, прыстойным і разумным чалавекам, які, акрамя царкоўных канонаў, «някеска ведаў літаратуру, разбіраўся ў мастацтве — сучасным, заходнім і візантыйскім», быў пазбаўлены рэлігійнага фанатызму, хоць свае царкоўныя абавязкі «выконваў старанна». Кастрычніцкую рэвалюцыю «ён сустраў спакойна, без асаблівай радасці, але і без гора», бо думаў не толь-

кі пра сябе, але і пра «жыццё бяднейшых класаў, блізка прымаў іх інтарэсы і клопаты».

Вядома, барацьбы супраць новага ладу ён не вёў. Але ўсё роўна лёс склаўся трагічна. І вінаваты ў гэтым найбольш Коська Брыты, чалавек малапісьменны, недалёкі і неразумны, да таго ж схільны злоўжываць уладай, хоць яна ў яго была і невялікай — Коська ўладарыў толькі ў межах мястэчка. Ды і непрацягла час, бо хутка і, трэба думаць, не выпадкова «зламаў сабе галаву». Але айца Кірыла загнулі ён паспеў.

У апавесці гаворыцца пра гэта з яўным шкадаваннем. Аднак нельга думаць, што Васіль Быкаў так ці інакш апраўдвае рэлігію як ідэалагічную сістэму. Яна, канечне ж, і сёння застаецца «опіумам для народа» і не можа быць сумяшчальнай з нашым камуністычным светапоглядом.

Пісьменнік дае гэта адчуць зусім пэўна. Але разам з тым ён са зразумелай горыччу паказвае тых крайніцкіх, якіх некалі дапускаліся ў нас у барацьбе з рэлігіяй.

Вось як напісана ў «Кар'еры» пра разгром месціцкай царквы. Па загаду ўсё таго ж Коські Брытага «Лёкса Семашонак узлез на купалы, зачэпіў за крыжы канаты. Напэўна, сабралася паўмястэчка глядзець, як трантары, тузаючыся, выламалі з купалоў крыжы і сцягнулі іх з даху. У непагадзь царкву пачало заліваць дажджом, убранства стала псавацца, так прадаўжалася з год, пакуль аднойчы камісія сельсавета не рэзкі завала царкоўную маёмасць. Кнігі пацягалі хлапчкі і доўга яшчэ з рукапісных пергаменту рабілі змеў, пускілі з пагорка на вецер. А з папоўскіх рыз прамарцель шыла цюбейкі. І увесь раён шмат гадоў хадзіў улетуць у гэтых шытых золатам і срэбрам мусульманскіх уборах».

Такая барацьба не магла падарваць прэстыж рэлігіі, яна хутчэй умацоўвала яе, а страты культурнаму набытку народа наносіліся безумоўна,

Зрэшты, у сваім паказе гэтых крайнасцей В. Быкаў, па сутнасці, працягвае і развівае традыцыі Якуба Коласа, які яшчэ ў 20-я гады добра разумеў вялікую складанасць барацьбы з рэлігійным цемрашальствам і ў апавесці «На прасторах жыцця» папярэджаў аб небяспецы ліхіх наскокаў у гэтым кірунку.

Сёння В. Быкаў піша пра такія ліхія, але неабачлівыя, неразумныя наскокі, якія толькі абражаюць пачуцці веруючых, яшчэ з большай вастрыяй. І клопоціцца ён не пра абарону рэлігіі, а пра тое, каб у барацьбе з ёю не аказаліся заняўдбанымі тыя маральна-этычныя каштоўнасці агульначалавечага значэння, якія ўвабрала ў сябе з народнага вопыту, прывоіла рэлігія.

У інтэрв'ю для «Літаратурнай газеты» пісьменнік разважае: «Сумленне, спачуванне, міласэрнасць — маральныя пачаткі, што з веку ў век сцвярджаліся ў людскім свеце. Побач з цёмнымі бакамі, якія і далі падставу лічыць рэлігію «опіумам для народа», ёю прапаведваліся і агульначалавечыя каштоўнасці, важныя для ўсіх часоў і народаў. Калі ў першыя гады будаўніцтва новага жыцця разгарнулася барацьба з рэлігіяй, дык некаторыя гарачыя галовы сталі адмятаць усё падрад. Зразумела, тут былі сур'ёзныя ідэяна-сацыяльныя матывы, але што датычыць вынікаў вынашанай народнай этыкі, духоўнасці, маралі — як можна ад усёго гэтага адхрышчвацца! У тыя ж гады крычалі: «Во имя нашего Завтра — сожжем Рафаэля, разрушим музей, растопим искусство цветы», але, на шчасце, хутка спахваліліся, што дапусціць такое немагчыма».

Гэтыя разважанні, а таксама блізка да іх думкі пісьменніка з інтэрв'ю для «Кніжнага обозрения» маюць непасрэднае дачыненне да апавесці «Кар'ер». Яны з адназначнай яснасцю лагічнага выказвання фармулююць аўтарскую пазіцыю, якая знайшла сваё шматграннае мастацкае адлюстраванне ў быкаўскім творы, выклікаўшы да жыцця вобразы Вавары Бараноўскай, айца Кірыла і ўсю звязаную з імі праблематыку.

Вельмі востра, з гранічнай праўдзівасцю і часта з публіцыстычнай падкрэсленасцю ў пастаноўцы актуальных для нашага часу маральна-этычных і грамадска-сацыяльных праблем піша Васіль Быкаў не толькі тады, калі ён паказвае вайну, але і ў тых выпадках, дзе яму даводзіцца закранаць

даваенную рэчаіснасць.

У гэтай сувязі можна згадаць многае. І трагічны лёс Марыінага бацькі — сумленнага беларускага вучонага, закаханага ў сваю справу гісторыка і фалькларыста, які загінуў у трыццаць сёмым.

І дакладна вывераную ў сваіх ідэалагічных асновах, вельмі канкрэтную па фактычнай аснашчанасці гаворку пра моўную сітуацыю ў нашых гарадах і вёсках. Гаворка гэтая грунтуецца на матэрыяле даваеннай пары, але пафасам сваім яна таксама выразна скіравана ў нашы дні. А яе галоўная сутнасць выяўлена ў наступным прызнанні Марыі: «Ага, за лета так прывыкну да беларускай мовы, што, калі вярнуся ў Мінск, доўга яшчэ не магу перайсці на рускую. Мама здзіўляецца, нават сварыцца на мяне і бацьку. А я тады знарок. Мне — пажалуста, а я — калі ласка. Мне — да свідання, а я — да пабачэння. Мне — плацьце, а я — сукенка. А што? Хіба горш? Такая ж славянская мова, як руская ці ўкраінская, — не лепшая і не горшая — раўназначная».

Заклучная фраза асабліва важная для дакладнай расстаноўкі акцэнтаў. Яны ж тут фактычна нацэлены не на супрацьстаўленне блізкароднасных моў братніх народаў, а на сцвярджанне думкі пра неабходнасць непаказнай павагі да кожнай з іх.

Зрэшты, героі мастацкага твора, у тым ліку і зусім станаўчыя, у палемічным азарце могуць дапускаць і перахлесты, хоць у Марыі іх, здаецца, няма, а ёсць толькі ўпартае адстойванне сваёй праўды, свайго права на роднае слова.

Што ж датычыць уласна аўтарскай пазіцыі ў гэтым пытанні, дык яна ў апавесці «Кар'ер» таксама зусім недвухсэнсоўная. Пісьменнік выразна адмажываецца ад нацыяналістычных заігрыванняў і спекуляцый, паказвае іх недарэчнасць праз вобраз здрадніка, агіднага фашысцкага прыслужніка Кавешкі, які разважае аб патрыятызме, любові да Беларусі, а сам бессаромна прадае ворагу тых беларусаў, якія з'яўляюцца сапраўднымі патрыётамі.

Паўтару, што ў В. Быкава пра ўсё гэта напісана з гра-

нічнай яснасцю. Але разам з тым пісьменнік, адгукваючыся на покліч часу, падывае свой голас і за дзейную любоў да роднай мовы, і за глыбокую павагу да нацыянальнай культуры, да ўсіх каштоўных набыткаў роднага народа, бо без гэтага і сёння немагчыма сур'ёзнае патрыятычнае выхаванне, сапраўднае духоўнасць і сапраўдны інтэрнацыяналізм таксама.

Вострай крытычнасцю вызначаюцца і прамыя, непасрэдныя выходы на сучаснасць, якія ў апавесці «Кар'ер» займаюць нямала месца, можна сказаць, складаюць цэлы адлюстравальны пласт у ёй. Тут пісьменнік гаворыць пра паказную грамадскую актыўнасць і мяшчанскую ваяўнічасць настарных урвіцеляў, пра кар'ерызм і аслабленасць духоўных кантактаў нават паміж блізкімі людзьмі, пра пагоню за капрызнай модай і імкненне да розных пераваг, дробязнай прэстыжнасці, пра хітраванне пры атрыманні кватэр і пралікі аўтасервісу, пра цяперашняе стаўленне да народнага подзвігу ў гады вайны і выхаванне дзяцей, пра складанасць ўзаемаадносін у сучаснай сям'і і такія балючыя праблемы, як разводы, п'янства і г. д.

Вядома, не ўсе з гэтых праблем асвятляюцца больш-менш грунтоўна. Некаторыя з іх і проста закранаюцца мімаходзь, узнікаюць як рэпліка ці заўвага ў гаворцы персанажаў. Але ў сваёй суконнасці яны напачынаюць жывую канкрэтную фактуру твора, яго атмосферу ў тых раздзелах, што прысвечаны сучаснасці. Крытычны пафас гэтых раздзелаў абумоўлены і патрабавальным духам нашага часу, і заўсёднай быкаўскай прыхільнасцю да бескампраміснай праўды, яго перакананасцю ў тым, што, «не ўсвядомішы негатыўнага, немагчыма нікуды рухацца».

В. Быкаў не раз казаў, што ён скептычна ставіцца да звышмодных навацый, асабліва ў галіне формы, аддаючы перавагу форме ў аснове сваёй традыцыйнай, той, што не «выпірае жорсткімі рэбрамі», не дэманструе сваю навізну і нязвыкласць, а так арганічна зліваецца са зместам, што нават як бы і не заўважаецца, не адчуваецца зусім.

Вельмі паслядоўны пісьменнік і ў сваіх жанравых прыхільнасцях. Ён ніколі не спакнушаўся вялікай прасторай рамана і ўжо даўнавата не піша апавяданняў. Праз іх яшчэ з канца 50-х гадоў аблюбаваў вялікую апавесць, пра магчы-

Паўлу ПРУДНІКАВУ — 75

Праўленне СП БССР 14 ліпеня павіншуе з днём нараджэння паэта Паўла Пруднікава. У віншавальным лісце гаворыцца:

«Дарагі Павел Іванавіч! Прыміце нашы самыя шчырыя віншаванні ў дзень Вашага 75-годдзя!

Вы нарадзіліся ў сялянскай сям'і і з малых гадоў зведлі працу ратая і сейбіта. У дзевятнаццацігадовым узросце паехалі ў Данбас, дзе некалькі час працавалі на Краматорскім металургічным заводзе, на Горкаўскім і Чырвонаармейскім рудніках. Прымалі ўдзел у будаўніцтве Магілёўскай шаўковай фабрыкі.

Пасля пераезду ў Мінск працавалі грузчыкам на чыгуначнай станцыі Мінск - таварная, на рэспубліканскай кніжнай базе, супрацоўнічалі ў рэспубліканскім перыядычным друку, у БЕЛТА, на радыё.

У 1937 годзе скончылі Ленінградскі педагагічны інстытут. Пасля вайны настаўнічалі на Смаленшчыне, выкладалі мову, літаратуру і гісторыю ў адной са школ Браслаўскага раёна. У 1968—1971 гадах працавалі ў часопісе «Служба быту Беларусі».

З першымі вершамі выступілі ў 1930 годзе, а праз два гады пад псеўданімам Паўлюк Буравеі выдалі свой першы зборнік вершаў «Песні грузчыкаў», які звяртаў на сябе ўвагу шчырасцю і веданнем жыцця, праўдзвым адлюстраваннем аднаўленчай працы народа, які ў выніку перамогі Вялікага Кастрычніка будаваў першую ў свеце сацыялістычную дзяржаву.

У розны час выйшлі кнігі

Вашых вершаў «Дзень майго нараджэння», «Прысады», «Заасцёр'е». У 1981 годзе чытачы атрымалі томик Вашых выбраных вершаў «Мая магістраль», у які ўвайшлі і старонкі ўспамінаў «Далёкае і блізкае».

Ваш новы зборнік «Заасцёр'е», выдадзены сёлета выдавецтвам «Мастацкая літаратура», сведчыць пра Вашу творчую актыўнасць, пісьменніцкую цікавасць да праблем нашага часу, жаданне адгукуцца на іх усхваляваным паэтычным радком.

Вашы лепшыя вершы неаднаразова перакладаліся на мовы народаў СССР.

Выступаеце Вы і ў жанры мемуарнай літаратуры. Вашаму плуру належаць успаміны пра Янку Коласа, Змітрака Бядулю, Андрэя Александровіча, Пятра Глебку і іншых. У друку рэгулярна з'яўляюцца Вашы публіцыстычныя артыкулы, эсы, рэцэнзіі.

Горача вітаючы Вас з юбілеем, ад усяго сэрца жадаем Вам, дарагі Павел Іванавіч, добрага здароўя, жыццядараснага настрою і творчых поспехаў.

Штогоднібывік далучаецца да віншавання.

Не заплушчыш да раніцы вочы,
Будзеш моўчкі ляжаць і курыць.

Ледзьве-ледзьве шаволіцца лісце

На бярозках карчатых, густых.

Хто хоць раз пабываў тут калісьці,

Ён душою не можа астыць.

Апошняе заданне

Памяці Алеся ПРУДНІКАВА
Ад Утукаў да Вохтвозера
Шлях нялёгкай —

скрозь тайга.
Ды і лета горш за восені:
Сырассць прыкрыя, туга.

Ні дарожак са сцяжынкамі —
Шлар наперад нацянькі.
Толькі дождж па касках

дзынкае.

Невясёлыя дзянькі,
Што ж, такі ўжо лёс

разведчыкаў:
У завеі, у дажджы,
У цянотах без агеньчыка —
Як у прыцемках хрушчы.

Быць далей ад вока ворага,
Рыхтаваць яму пятлю.

...Наваколле пахне порахам.
Галасы чуваць падлюк.

Трое смелых, але змораных
Да ускрайку падышлі,
Дзе фашысты, нібы вораны,
Кут і харч сабе знайшлі.

Да няважнага логава
Групу вёў пазт-баец.
Ён не знаў, што між аблогамі
Напаткае свой канец.

Вось і вёска з забудовамі
Над азёрнай цішынёй.
Слезы, выплаканыя ўдовамі,
Туманом вісяць над ёй.

Цішыня,
І раптам з засені —
Кулямётная чарга!..
Скалыхнуліся не ясені —
Прыазёрная тайга.

Ён упаў, нібы падкошаны,
На палянцы, у бльнён...
Папыла Зямля-гарошына,
Пакацілася з-пад ног...

* Утукі, Вохтвозера — вёскі ў Кандапожскім р-не КАССР.

Павел ПРУДНІКАУ 3 КАРЭЛЬСКАГА СШЫТКА

Кіжы
Трэба доўга плысці па

Анежскаму,
Каб дабрацца, убачыць вас,

Кіжы.
Вы званіцай, храмамі

біблейскімі
Здолелі мяне заваражыць.

З даўніх пор мясціны тут
абжытыя —
Чалавек тут жыў спакою вяхюў.

Шчэ стаяць будынкі
старажытныя
Гандляроў, сялян і рыбакоў.

Востраў гэты славіцца
саборамі,
Зробленымі з дрэва без

цівікоў,
Што глядзяць шматлікімі
галовамі

У сусветны велічны спакой.
Тут не толькі госпаду маліліся,
Кланяліся нізка, да зямлі.

Радасцю і горам тут дзяліліся,
Нібы ўсе з адзінае сям'і.

Вечы-сходы званаром
склікаліся —
Пад набатны звон валіў народ!

І за зброю дружна людзі
браліся,
Рушылі на ворага ў паход!

...Казкі, быль — усё закрыта
хвалямі
І пластамі даўнасці гадоў.

Усё яно схавалася за даямі
Без наяўных сведак і слядоў!..

Сведчыць толькі востраў з
збудовамі.
Кропкаю чарнеецца між вод,
Што ўздываюць пену над

дуброваю
І гасцей страчаюць з году
ў год.

І мінуць стагоддзі за
стагоддзямі —
Знікнуць скрозь мана і

міражы,
А Кіжы з будынкамі,
угоддзямі

У сэрцах нашых будучь жыць
і жыць!

Карэльскія ночы

А вы чулі пра белыя ночы,
Ды яшчэ ж у Карэльскай

тайзе?
За край неба ледзь сонейка
збочыць —

Раптам зноў заіскрыцца
ў расе.

Як на досвітку,
золка і светла,
Ды маўклівае пануе вакол:
Ні бурану, ні лёгкага ветру,
Тут такі ўжо ў прыроды

закон.

Цішыня. Таямнічасць зямная,
Урачыстасць начная. Спакой,
Штось нябачнае сэрца

кранае
Трапяткою, пшчотнай рукой.

Засынаюць і птушкі, і дрэвы.
Спіць і рыба ў азёрнай вадзе.
Толькі воўк адзін, пэўна, не

дрэмле,
Ноч яму,
што вавёрачцы дзень.

Ды сава дзе-нідзе пракігоча
У таежным глухім гушчары.

ЧАСОПІСЫ Ў ЛІПЕНІ

«ПОЛЫМЯ»

Змешчаны пачатак рамана В. Казько «Сад, альбо Забытыя след рамана», заканчэнне аповесці А. Асіпенкі «Рэха даўніх надзей».

Паэзія прадстаўлена творами В. Зуёнка, Л. Галубовіча, З. Мінчанка, П. Пруднікава.

Да 190-годдзя з дня нараджэння Я. Чачота прымеркавана публікацыя вершаў паэта з уступным словам і ў перакладзе К. Цвірка.

У раздзеле «Публіцыстыка» — артыкулы У. Бабнова «Кіруючая сіла грамадства» і Ц. Салодкова «Гонар інжынера».

«Старыя людзі» — нарыс М. Вайцяшонан.

У незабытых гады барацьбы з фашызмам вяртае чытача П. Шаўцоў — «Памяць наша свяшчэнная».

«Пятро Алейнікаў» — расказ А. Слесарэнікі пра вядомага савецкага анцэра.

Артыкулы М. Лазарука «Выхаванне творчасцю», П. Прыходзькі «Няхай красуе слова», Е. Андрэевы «Педагагічная спадчына Цёткі» публікуюцца ў раздзеле «Крытыка і літаратурнаўства».

Новыя кнігі рэцэнзуюць С. Гаўрусёў, Л. Савік, Я. Радзевіч.

Есць падборка «Наш календар».

«МАЛАДОСЦЬ»

За вершы, прадстаўленыя ў падборцы «Міру галінка ў добрай руцэ», Р. Бардулін, Р. Барвікова, А. Вольскі, А. Вярцінскі, С. Грахоўскі, С. Законнікаў, В. Зуёнак, К. Камейша, Г. Каржаневы, К. Кірзенка, П. Макаль, У. Някляеў, С. Панізнін, Г. Пашноў, К. Цвірка, М. Чарняўскі, Я. Янішчыца, ганарар перадаюць у Савецкі фонд міру.

Друкуюцца аповесці А. Бароўскага «Да свайго парога» і апавядання І. Жарнасека, «Палітычная адпаведнасць часу» — артыкул В. Драгаўца.

У гады вайны чытач вернецца, пазнаёміўшыся з нататкамі М. Скрыннікава «І быў тыл фронтам».

З двума аўтаграфамі І. Мележа знаёміць А. Бутэвіч — «З бясконцай удзячнасцю...».

Кнігу М. Мятліцкага «Мой дзень зямны» рэцэнзуе А. Марціновіч — «З пачуцця, з нянавісці і светлае любові».

«БЕЛАРУСЬ»

Першы намеснік міністра культуры БССР У. Гілеп выступае з артыкулам «На падмурку былога».

На пытанні анкеты часопіса адказваюць

«НЕМАН»

Падборку вершаў М. Стральцова «Болевы парог» пераклалі В. Тарас, Ф. Яфімаў, Н. Кілік. Паэзія прадстаўлена таксама творами А. Астрэйкі (пер. А. Дракахруста) і М. Наталіч.

Змешчаны аповесці У. Кажэўнікава «Востраў каханя» і Э. Ялугіна «Год-другі ў Алжыры».

«Час хаты, час дома» — гутарка А. Кукевіча з першым сакратаром Гомельскага абкома партыі А. С. Камаем.

А. Браілюскі расказвае пра справы педагогаў і навучнікаў Бабруйскага мастацкага вучылішча.

«Чалавек і камп'ютэр» — артыкул З. Бражнікавай і А. Карлюка.

У раздзеле «Літаратурная крытыка» — артыкул П. Васючэнікі «Калі гісторыя сучасная».

З рэцэнзіямі выступаюць Л. Тарасюк, І. Багдановіч, Г. Егарэвічава, А. Марціновіч, А. Драздоў.

Друкуюцца чарговая падборка матэрыялаў «Учора. Сёння. Заўтра».

ІМЯ АЛЯКСЕЯ КОРШАКА

У Капылі святка ўшаноўваюць памяць пісьменнікаў-землякоў. Пра іх жыццёвы і творчы шлях расказваюць матэрыялы музея, імёнамі літаратараў названы гарадскія вуліцы. Нядаўна ў Капылі з'явілася і вуліца імя паэта Аляксея Коршака, які нарадзіўся ў вёсцы Вуглы.

Старэйшыя капыляне добра памятаюць прыгожага, стройнага юнака, які да вайны вучыўся ў мясцовай школе, а потым паступіў на літаратурны факультэт Мінскага педагагічнага інстытута. Разведчык А. Коршак загінуў ва Усходняй Прусіі ў лютым сарак пятага, пражыўшы ўсяго дваццаць пяць гадоў. Пасля вайны выйшла адзіная кніга паэта «Апаленыя пляскі» — творы, любоўна сабраныя яго сябрамі.

М. КАРПІК.

КАЛІ КНІГА СПРАВАЙ АДГУКАЕЦЦА

Гайненская сельская бібліятэка — адна з лепшых у Лагойскім раёне. Яе загадчыца Валліціна Кавалеўская — добры прапагандыст мастацкай і галіновы літаратуры. Цікава тут прайшла эканамічная канферэнцыя па аб'яўленні і ўкараненні перадавога вопыту ў вытворчасць, у якой прынялі ўдзел спецыялісты сельскай гаспадаркі. Бібліятэкарка часта бывае на жывёлагадоўчых фермах, у паліводчых брыгадах. Па яе ініцыятыве ў саўгасе праводзіцца дні культуры.

Заслугоўвае ўвагі вопыт работ В. Кавалеўскай па інфармацыйным абслугоўванні спецыялістаў гаспадаркі. У тым, што саўгас «Гайна» з кожным годам паліпшае свае паказчыкі, вялікая заслуга і сельскай бібліятэкі, якая дапамагае працаўнікам узбагачацца перадавым вопытам.

Паклапоцімся, каб формы і метады работы Валліціны Садыкаўны сталі здабыткам усіх сельскіх бібліятэкаў, — гаворыць дырэктар раённай цэнтралізаванай бібліятэчнай сістэмы В. Цывака.

Я. ДУБРОВЕНСкі.

дзянскую і інтымную лірыку, вершы-ўспаміны, вершы-роздум, паэтычныя замалёўкі, вершы-паўчання і вершы-перасцярогі. Паэт валодае прасветлячай, здаровай усмешкай, тонкай іроніяй. Тэматыка гумарыстычных вершаў Я. Міклашэўскага даволі шырокая — гэта і разумнае гаспадаранне на зямлі, і паводзіны ў грамадстве, сяброўства, каханне, іншыя чалавечыя ўзаемаадносіны. Менш удаецца аўтару, на маю думку, так званая любоўная лірыка.

Я. Міклашэўскі добра валодае паэтычным майстэрствам, патрабавальны да тэхнікі пісьма. Аб гэтым мы можам меркаваць па тых жанрах, якія ён асвойвае: балада, санет, вянок санетаў, байка, публіцыстычны верш. З вялікай пашанай аўтар ставіцца да рыфмы. Аднак хочацца перасцерагчы ад зачатага ўжывання слоў тыпу «нешта», «нейкі», «штосьці», «кагосьці». Аксіёма сапраўднай мастацкай — пачуццёвы меру, незалежна ад родаў і відаў мастацтва. У Я. Міклашэўскага лірыкалі «вобраз вобразам паганяе»: «а вочы твае — і пралескі і верас», чырвоныя гронкі рабіны — «бы жар-птушкі... гараць, як рубіны».

Кніга паэзіі «У спрадвечным руху» сведчыць, што яе аўтар знаходзіцца ў добрай творчай форме і «вершы не ў лёгкасць удачы, а ў поспех, што спее паволі».

Н. ЗАГОРСКАЯ.

маці якой ён зазначае: «Вельмі добры жанр. Яшчэ Твардоўскі казаў, што аповесць — гэта класічны жанр, надзвычайна аператыўны і заўсёды мастацкі».

Што ж, калі мець на ўвазе быццёвую аповесць, дык яна пры ўсёй сваёй знешняй някідкасці сапраўды вызначаецца высокай мастацкай дасканаласцю і некаторымі ўстойлівымі тыпалагічнымі рысамі, якія выразна праглядаюцца і ў «Кар'еры», і, бадай, самая гадоўная з гэтых рыс — уменне аўтара дэбавіцца вялікай шчыльнасці пісьма, яго ёмістасці і шматзначнасці, важна і пераканальна сказаць многае ў параўнальна невялікім творы, высвечваючы яго канкрэтную мастацкую фактуру праблематыкай вельмі істотнай, а то і агульначалавечага значэння.

Такое ўменне, як і ўсё ў сапраўднага мастака, ніколі не даецца само сабой, раз і назаўжды. Яно патрабуе ўсё новых і новых мастакоўскіх пошукаў. І ў В. Быкаў вядзе пастаянна. Гэтым пошукам падпарадкавана ў «Кар'еры» і сама не скажаць каб вельмі ўжо традыцыйная сюжэтная-кампазіцыйная структура твора, у якой цяпер спалучыліся ажно тры часавыя эрэы — пачатковы перыяд Айчынай вайны (асноўны адлюстраваны план), наша сучаснасць і экскурсы ў даваенную рэчаіснасць.

Шматпланавасць апавядальных ракурсаў звычайна тоіць у сабе пагрозу залішняму ўскладненню твор. В. Быкаў не паддаўся гэткай пагрозе раней. Ён шчасліва пазбягае яе і ў «Кар'еры», бо ўмее вельмі натуральна пераклачацца з аднаго адлюстравальнага плана ў другі, а самі гэтыя планы ў яго маюць глыбокую і арганічную ўнутраную сувязь, надзейна падпарадкаваны галоўнай аўтарскай задачы. Яе ж пісьменнік ажыццяўляе вельмі мэтанакіравана, не збіваючыся ні на аморфную апісальнасць, ні на празмерную дэталізацыю, ні на самаэтнае і самазахопленае награвушчванне ўсё новых эпизодаў. Кропка ён заўсёды ставіць своечасова, там, дзе гэтага патрабуе логіка вызначальнай мастацкай ідэі. Таму невялікія, але мускулістыя, поўныя скандэсанаванай унутранай энергіі быкаўскія аповесці нясуць куды больш рэальнага мастацкага зместу, чым некаторыя пухлыя ў сваёй расцягнутасці нашы сучасныя раманы. Гэта з усёй бяспрэчнасцю пацвярджае і аповесць «Кар'ер» — твор аб высокай цане маральна-этычных каштоўнасцей, героі якога імкнуцца жыць годна, а таму і судзяць сябе па законах сумлення, у імя чалавечнасці, добра і справядлівасці.

Раіса БАРАВІКОВА

З кнігі лірыкі «КАХАННЕ»

Яшчэ ў вачах насіць жыцця святло
І мерацца з прыродай часта сілай,
а дрэва, што ў юнацтве пасадзіла,
ужо даўно мяне перарасло...

Жыве нязменнай ісцінай на свеце,
што колісь справай дум і рук было,
з зародка пераходзіць хутка ў квецень,
а дрэва долі нашай... адцвіло.

Бязмежнасць жыве ў снегападах,
завейныя мрояцца дні,
а позірк шукае ў паглядах
іскрынку жывой цеплыні...

Абудзяцца досвіткам крыгі
і недзе ўздыхне Белавеж...
Вясны маладзенькай, інтрыгі,
ад вашых дзівацтваў не лепш!..

Не добрым спрыяюць удачы,
не злоснік няме ад звад...
Штось кожны ў жыцці перайначыць,
ды толькі на ўласны свой лад.

Мне добра:
мяне Вы не зналі...

Мне горка:
я ўжо не скажу,
як свецяцца чыстыя далі
пасля праліўнога дажджу.

І страшна за Вас беспрычинна,
Вы, мілы, далёка не бог!
дык як жа адчайнейшы ўчынак
памілаваць сёння Вас мог!..

Вось я адыходжу святая —
такой застануся для Вас,
ды што, як не святасць, штурхае
у тайны вялікія нас?!

Выбіснуў дзень, — як прыроды
адвольнасць,
з яснага неба на пашу зялёную гром...
Упершыню адчуваю бяздомнасць,
маючы светлы памерамі дом.

Трэба кутчак маленькі — не пута,
з радасцю трэба, дзе ў лішніх трывога...
Зараз сустрэць бы таго баламута,
што даць мог усё,
ды не даў мне нічога.

Зачэпіцца сонца за снежную горку
і хлыне ў даліну патокам вада...
Забуду апошняю нашу гаворку,
а ўсё-такі... нечага трошкі шкада.

Ніколі не выснее яблык дачасна,
за радасцю часта прыходзіць нуда,
сказаць не магу, каб была я
няшчаснай,
ды ўсё-такі... нечага трошкі шкада.

Бывае, заўважу ў аконным праёме,
пытаюцца, хто ты — такая бяда! —
спакойна адказваю — проста знаёмы,
і ўсё-такі... нечага трошкі шкада.

Вясёлка пёркамі паўліна
над лёгкім марывам гарыць...
У яр страсе цвет каліна,
і мне здаецца — без пары.

Прыроды веснавай выдвары,
ці адцвітанню самы час, —
перад я самотным тварам
яшчэ зажмурымся не раз.

Рванецца птушка, як з палону,
увысь, і зноў замруць кусты,
і голас мой ляціць з адхону:
«У ласкавым дні пабудзь хоць ты!»

Ты — справядлівы, мудры, дужы,
хто і апраўдваў, і караў...
Вучыў: хай знаюць роднасць душы,
а сэрца сэрцу не аддаў!

Даўняя мелодыя

Жаліцца скрыпка зусім як калісьці,
навошта было называць дарагім?..
Шэлча арэшніку тонкае лісце
пра тайнае нешта... у леце другім.

Выбісне ўся ў незабудках лагчына
і бераг агучыць усплёскам рака,
гляджу на акно, там смяецца жанчына,
бы на карціне Селешчука.

Узнесены к небу будынак на кручы,
жаласна-жаласна скрыпка гучыць...
Хай плача, бо, можа, жанчыну
навучыць,
як тут небяспечна смяяцца ўначы.

А ён ляціць, ляціць, як ашалелы,
той ліст, што ападае ў чуйным сне,
дзе ж позірк твой і ясны, і нясмелы,
што сніўся так нядаўна яшчэ мне.

Магчыма, толькі юная цнатліўка
жыве ў ружовым мроіве святла,
а потым і святло з адных урыўкаў, —
я знаю, бо ўлюбёнаю была...

Не кожны мае ўладу, як халіф,
не кожны грошы гэтаксама мае,
ды кожны носіць пры сабе свой міф,
спярша стварае, потым разбурае.

Вось ты... яшчэ прыходзіш гаманлівы,
і словы часта кружаць галаву,
а ўжо не помню дзён сваіх шчаслівых,
у прадчуванні шчасця зноў жыву.

Стары сад

Ёсць сад стары за сінняй азярынай,
там па адным не ходзяць, толькі ўдвух,
там аблачыны сцелюцца прынай,
калі туман, дык гэта з неба пух...

Чакаю адвечорка, каб хутчэй
між дрэў грывастых і раслін калючых
сустрэць святло зажураных вачэй, —
бы раптам лес расступіцца дрымучы.

Прыручаны, як дрэвам і шпакі,
даверлівы... з ім лёгка і трывожна,
бы матылька падносіць да шчакі
так душна стане, прадыхнуць няможна.

Гуркі ў разоры. Корчык ля грады.
Край неба над шпакоўняй заімглены...
А сад такі ўрачысты і зялёны,
што сэрцу ўжо не хочацца туды.

Шыпшына пры даліне

І ўсё ж я не сказала: «Прэці»,
хоць знала, што душой астынеш...
Дарма ў знак будучых сустрэч
садзіў шыпшыну пры даліне.

Не мне душу тваю караць,
будзь ласкавейшым з той,
што зараз
яшчэ не ўмее раўнаваць,
яна — твой суд і твая кара...

А мне разлука студзіць скронь —
не захліпнуцца б ва ўспаміне...
І палымнее, як агонь,
ціце шыпшына пры даліне.

Век дзівакоў захопленых прайшоў.
Прадметнасць любіць час і мову рухаў.
А я хачу палону мноства слоў, —
слоў, як залева,
слоў, як завіруха...

Не трэба адназначнага: «Маўчы»..
У немаце — губ не адчуюць губы.
Хай доўга ловіць чуйны слых начы:
— Каханая... Жаданая...
— Мой любы...

«А ЛЯКСАНДР павінен памерці. Ён памрэ, а разам з ім памрэм і мы, яго ворагі і забойцы...»
Чалавек адклаў вечнае пяро і задумаўся.

За акном яшчэ быў змрок, але дзесьці ўжо нараджаўся новы дзень. Першы дзень вясны, падумаў чалавек. У гэтую ноч ён крыху нечакана для сябе самога спаў моцна і нічога не сніў, але прахапіўся, нібы падкінуты нейкай тасмнай сілай. вельмі рана. Сёння ў яго было шмат спраў, куды болей, чым у звычайны чалавечы дзень, і першаю з іх была вось гэтая — пяро і аркуш паперы, на якім застаўца ягоныя думкі.

У пакоі, увесь абсталюнак якога складалася з вузлага, як труна, ложка, незасланага стала пры акне і крэсла, было зімна, але чалавек не адчуваў холаду. Ягоны позірк адарваўся ад акна і слізгануў па сталае. Побач з газавай лямпай стаяла вялікая талерка з грубай парцаліяны, на ёй чарнела горка попелу ад спаленых увечары папераў. Чалавек адчыніў фортку, вытрас попел у досвітнюю цямрочу і паставіў талерку на падвоканне. Парадак на сталёныцы спадабаўся яму, але, каб зноў узяцца за пяро, чалавеку яшчэ нечага не хапала.

Ён узяў лямпу і падышоў да невялікага авальнага партрэта, што вісеў на голай сцяне над ложкам. З пажоўкалай фатаграфіі глядзела маладая жанчына ў белае сукні. Яны былі надзіва падобныя: чалавек, што стаяў перад партрэтам, таксама меў не больш чым дваццаць пяць гадоў, у яго быў такі самы высокі чысты лоб і ўважлівы пагляд з пад тонкіх броваў, такі самы ўпэўнены і прыгожы малюнак вуснаў...

Ён зняў фатаграфію, і ягоны твар перасмыкнула: ад святла па сцяне разбягаліся рудыя прусакі. Узяўшы з падвокання кніжку, ён на хвілю затрымаў яе ў руках — гэта быў інстытуткі падручнік фізікі, потым паставіў кніжку «хаткай» і прыладзіў партрэт так, каб сустракаць матчыны позірк.

Было чуваць, як на паверх вышэй ужо затупала, ставячы самавар, прыслуга. Ён яшчэ некалькі імгненняў памарудзіў, а потым схліўся над сталом. Пяро лёгка, нібы чалавек пісаў звычайны ліст, забегала па паперы.

Не перачытваючы, ён паклаў ліст у кішэню сурдута і адразу пачаў апрацаваць.

Рэзка ляпнулі дзверы пыльнага параднага. Чалавек, праводзячы вачыма лёгкі вазок з бесклапотным, яшчэ начным жаночым смехам, з насалодаю ўздыхнуў марознае паветра, наставіў каўнер падношанага зімовага паліто і рушыў па пустэльнай вуліцы.

У конусах святла пад ліхтарнямі вецер круціў рэдкія сухія сняжынкі. Цераз вуліцу паўзлі белыя вузакі дуйкі. Чалавек здзіўляўся, што яму цёпла ў сваёй не надта ўгрэўнай апратцы. Першы дзень вясны, зноў падумаў ён і сам сабе ўсміхнуўся.

Жаночы смех з санак, што схаваліся за павароткаю, яшчэ звінеў у вушах, і яму згадаўся іншы, грудны і ціхі, як галубінае бурканне, смех Юлі, і на памяць усплыла ўся нядаўняя паездка дахаты. Бадай, толькі цяпер, на прадзымутай вятрыскам вуліцы, ён па-сапраўднаму даў веры, што тыя тры дні не прымроіліся яму, а папраўдзе былі.

Усё гэта было. І пераценая завейай вечаровай дарога з густымі ценямі ад сумэтаў, і пыранне акрытага гунькаю дэраша, і прыхільнае маўчанне знаёмага мужыка, што не раз падвозіў яго, яшчэ гімназіста, ад станцыі. А потым — сонная, занесеная снегам да самых стрэх вёска, і маёнтак, і дзверы, што дыхнулі прытульным цяплом, і ўсцешана-недаверны ўскрык Юлі.

Пакуль падносілі чарку возніку і хапатліва збіралі на стол у гасцёўні, ён адчыніў валізку з пеярбургскімі гасцінцямі: памаранчамі і рахат-лукумам дзеля ласухі Юлі і скрыначкай гаванскіх цыгар — бацьку. Сястра няўзнак падкралася ззаду і, паклаўшы падбародак яму на плячо, з пералівамі ў голасе спытала:

— Ой, Ігнась, і хто табе так хораша склаў валізку? Напэўна, нейкая панна? — Але, панна. У мяне шмат добрых паненак ёсць, — жартам адказаў ён.

Яшчэ перад адыходам цягніка, на сталічным вакзале, няўважліва слухаючы ў купэ суседа, які, задыхаючыся ад патрыятызму, чытаў газетнае паведомленне, што-генерал Скобелеў узяў апошні форт цяжкіцаў у Закаспійскім стэпе, Ігнат наважыў забыць, што яго чакае, і жыць гэтыя тры дні

бестурботна і шчасліва, як тады, калі прыязджаў дахаты з гімназіі. Ён не надта верыў, што з ягонае задумы нешта атрымаецца, але, як ні дзіўна, часам яму сапраўды ўдавалася забыцца на ўсё і пачуць сябе бесклапотным. Відаць, сама душа ведала, што гэтыя тры дні патрэбны яму менавіта такім, каб потым ён быў дастатку моцны і не зрабіў аніводнае памылкі.

Гэтая шчасная бесклапотнасць агортвала яго ўранні, калі ён прачынаўся на старой, знаёмай з маленства прырыне і сцішана глядзёў на марозныя карункі на шыбах. У тыя хвіліны здавалася нешта светлае і неацэннае — дзяўчынка-падлетак, з якой яны на куццю няўмела і, відаць, абое ўпершыню ў жыцці, цалаваліся ў халодных сенцах, вандроўны катрыншчык-папаяк, якога бацька прытуліў у маёнтку на цэлы месяц і ледзь не штовечар яны ўдвух — катрынка і скрыпка — давалі хатнія канцэртны для ўсёй ваколіцы... Ён перагортаў у ложку «Шляхціца Завальню»*, і схаваныя ў гэтым томіку задаўненыя дзіцячыя страхі, цмок з пёўневага яйка і вядзьмарка Белая Сарока, здаваліся яму больш рэальнымі, чым назіранні за царскімі выездамі або лекцыі аб дынамічных прыладах.

Перад полуднем, паглядаючы старую кухарку Тэклю, якая слугавала і за сталом, ён весела дэкламаваў на памяць:

І з пастаялкай жур снюдзёны.
А з кашы сала аж цякло,
Ды і гусяціны смажонай
Уволю ўсім багом было.
Як унясла ж на стол каўбасы,
Бліны аўсяны ў рашапе,
Аж слінікі пацякалі ў Тараса
І забурчала ў жываце...

Побач з самотнай постаццю раніца прахожага спыніўся рамзнік. Але чалавек адмоўна махнуў рукой. Ён яшчэ меў часу пабыць сам-насам са сваімі прыгадамі, з самым, можа, дарагім, што ў яго цяпер заставалася.

Юля, любімая сястра. Яна так ні аб чым і не здагадалася...

Яна раскладвала пасля вячэры пасьянс, а ён маладымі глыткамі піў завараную на баркуне гарбату.

— Што кажуць карты? — знешне бестурботна, але з нейкай лёгкаю трывогай спытаў ён.

— Што хутка тваё вянчанне, — пачырванеўшы, адказала сястра.

— Я ўяўляю, як ты цяпер жывеш там, у Пеярбурзе, — мройліва працягвала яна. — Увесь дзень займаешся навукай, а ўвечары... Увечары вы з ёю едзеце ў тэатр. Напэўна, вы бываеце на балах. Уяўляю, як ты вядзеш яе пад руку цераз залу, абое такія маладыя, прыгожыя...

— Паваражы сабе, — мякка спыніў ён сястру, пазіраючы на тонкія чорныя абадкі сваіх пазногцяў — так і не адмытыя сляды доўгай работы са шрыфтам. Яна даведаецца пра ўсё, але няхай гэта будзе не цяпер, думаў ён. Ігнат не хацеў, проста не мог разбурыць створаны яе фантазіі свет, у якім ён нібыта жыў. У гэтым свеце не было месца для нелегальнай друкарні, для арыштаў, для пакаранняў смерцю на дошкіткі.

— Паваражы сабе, — паўтарыў ён.

У тыя тры дні ён чуў сябе добра і з бацькам, хоць яны ніколі не былі блізкія. Ігнат змеціў, што пасля матчынай смерці гэты цяжкі, часам нават дэспатычны чалавек увачавідкі сцівеў і страціў усю сваю нядаўнюю ўпэўненасць. Сядзячы за сталом, бацька часта кідаў патайны позірк на такі самы, як і ва ўбогім сынавым жытле, авальны партрэт і потым доўга праціраў насоўкаю пенснэ. Гэта кранала Ігнаці і прымушала дараваць бацьку яго не разуменне, ягоныя былія папрокі, што сын, лепшы выпускнік Беларускай рэальнай гімназіі, забіў сабе галаву хімерамі і можа наклінаць бяду на ўсю радзіну Грынявіцкіх. Ігнату хацелася, каб бацька не ведаў, што сын паўгода таму выключаны з інстытута, і ён старанна пераводзіў усе рызыкюныя размовы на падзеі ў Грыневічах і наваколлі. Бацька не заўважваў гэтага, ахвотна і нежак мітусліва адказваў на нішчымыя пытанні і нараджаў у сынавай душы яшчэ большую шкадобу.

Але ўсё было, відаць, не так проста.

У апошні вечар ён папрасіў бацьку сыграць на скрыпцы, і той знячэўку зайграў паланез, прысвечаны Касцюшку. Ужо назаўтра, у цягніку, калі за акном купэ праносіліся аблітыя нежы-

* «Шляхціц Завальня або Беларусь у фантастычных апавяданнях» — кніга аднаго з пачынальнікаў новай беларускай літаратуры Яна Баршчэўскага.

вым месяцавым святлом аснежаныя беларускія лясы і ў ім зноў загучала, паланіўшы душу, урачыстая і журботная мелодыя паланеза, Ігната апякла раптоўная думка: «Няўжо бацька здагадаўся?»

Тамначы ў яго быў прыступ паняверкі, яму ўявілася, што край ужо немагчыма абудзіць, што ўсе надзеі згэралі ў польмі апошняга паўстання і застаўся толькі халодны попел. «Ці не паспяшаліся мы назваць гэты люд нацыяй? — думаў ён. — Хочам заявіць аб ягоных правах, назвалі будучы часопіс «Гоманам»*, але ці загамоніць беларускі люд, ці паўстане? А мо зноў, як пачнецца бітва, будзе выдаваць змагароў, вязыць інсургентаў?»

Ачуўшыся ад успамінаў, Грынявіцкі зразумеў, што ўжо некалькі хвілін стаіць перад патрэбным яму будын-

такое адчуванне, быццам нехта дастаў за павет з кішэні і чытае яго ўгол, і ён, Ігнат, прагна ўслухоўваўся ў кожнае слова.

«Што будзе далей?.. Я баюся, мяне палюхае думка, што наперадзе яшчэ шмат дарагіх ахвяр. Апошняя смяротная бітва, я веру, ужо недалёка. Яна заліе палі і нівы крывёю, але гісторыя сведчыць, што раскошнае дрэва свабоды патрабуе чалавечых жыццяў. Я не буду жыць ніводнага дня, ніводнае гадзіны ў светлы час перамогі, калі народы імперыі стануць вольныя... Лёс асудзіў мяне, але гэта неабходна. Гэта неабходна дзеля тых, хто прыйдзе пасля нас...»

Ён баяўся пачуць хоць водцень фальшу ці няшчырасці, але не пачуў іх, і з гэтае хвіліны за павет належаў ужо не яму, а тым, хто застанеца.

гонам партыі, — сказала Соф'я, не адводзячы позірку, нібыта знайшла ў вачах Грынявіцкага падтрымку свайму спакою і мужнасці.

— Мы гатовы, — трохі паспешліва адказаў ён. Паспешліва — бо баяўся, што першы загарваньні маладзёна і яны пачуюць непатрэбныя і напышлівыя словы.

Соф'я хутка ўзяла аловак і ўпэўнена накідала план. Усе абступілі стол.

— Што на Малой Садовай? — злёгка картавачы «л» і нават зараз саромеючыся гэтага, запытаў Грынявіцкі.

— Там ужо чакаюць, — адказала Соф'я, але яе паведамленне не змагло пахіснуць ягонага ранейшага прадчування, нават не прадчування, а амаль упэўненасці, невытлумачальнае ўпэўненасці, што ўсё вырашыць не міна ў

Аляксандра, а ўсё тое, што стаяла за ягоным абліччам. Але зрэчас Ігнат адчуваў, што насуперак сваёй волі ў далёкім цёмным кутку свядомасці ён на нейкае каліва яшчэ застаецца падданым гасудара імператара. Ён ведаў: гэта не стрымае яго, але канчаткова пазбыцца рэшткаў гэтага пачуцця ён здолее толькі тады, у тую самую хвіліну.

Першасакавіцкае сонца марна намагалася сагрэць зямлю, але ранішні віскуцен угамаваўся і на плошчы было даволі людна, можна было не хвалявацца, што ён прыцягне ўвагу паліцыі.

Непадалёку маладая дама ў сабаліным футэрку карміла галубоў. Каля зграбных санак пацвіта стаяў фурман з гаспадыняй муфтаю і пышным прагом на срэбным сподзе. Дама адломвала вялікія кавалкі пірага і кідала іх птушкам. Знячэўку з-за санак выскачыў маленькі абадранец, схпіў у абедзве рукі на кавалку і вомельгам панёсся да бліжэйшае падваротні. Хтосьці з пракожных зарагатаў.

Далей мераючы плошчу нетаропкімі крокамі дробнага сталічнага службоўца, які выйшаў на свой нядзельны шпацыр, Ігнат зрабіў выснову, што думаць у гэтыя хвіліны пра цара — раскоша, якую ён ужо не можа сабе дазволіць.

Яму ўзбегла на памяць, як даўно, у гімназічныя гады, яго ўразіла смерць іхняга выкладчыка славеснасці. Той застрэліўся праз няшчаснае каханне, і Ігнату некалькі дзён не давала спакою пытанне: што думае і адчувае чалавек перад смерцю і што такое сама смерць?

Вось ты і маеш магчымасць даць сабе самы поўны адказ, падумаў ён.

Ён успомніў, што яшчэ не развітаўся з сябрамі. Праўдзівей, ён увесь час памятаў пра гэта, але ўсё адкладваў і адкладваў, каб быць з імі ў апошнія хвіліны, і цяпер, яшчэ раз зірнуўшы на гадзіннік, зразумеў, што праў.

Першы быў Жалыбаў, і ўся Ігнатава істота абуралася супроць думкі, што ён больш не ўбачыць шырокай барады і зусім дзіцячай Андрэвай усмешкі, не пачуе ягонага голасу. Ён з пяшчотай падумаў, што нават цяпер, арыштаваны, Андрэй дапамагае ім. Міністр унутраных спраў ужо, несумнення, далажыў цару, што галоўны змоўшчык схоплены, а значыць, самая вялікая небяспека для яго вялікасці мінула.

Было паўгадзіны на першую. «Ну дай абдымець і з табой, дарагі ты наш вынаходнік і філосаф», Ігнат убачыў меланхалічныя вочы Кібальчыча і падумаў, што заўсёды спакой гэтага маўклівага летуценнага хахла — вынік не толькі ягонай сілы волі, але найперш — сілы думкі. Ён ніколі не пасміхаўся з сябравай мары аб павяртанай лодцы. Узгадалася, як Кібальчыч нешта крэсліў дубчыкам на снезе нават тады, калі яны ездзілі за Смольны манастыр выпрабываць снарады. «Няхай лёс бароніць цябе дзеля навукі...»

Ігнату падумалася, што цяпер ён ведае, што такое смерць: глухая чорная сцяна, якая назаўсёды аддзяляе ад сяброў.

Ён убачыў сябе ў сырнай лаўцы, адкуль вялі падкоп пад Малую Садовую. Яны, зняможаныя да таго, што рукі і ногі, усё цела рабілася чужым і ўжо амаль не падпарадкоўвалася розуму, выпаўзлі з падкопу і паваліліся на скрынкі са свежай зямлэй. Гэта тады адзін з іх, фарсісты флюці афіцэр, улюбёныя жанчыны, на якога некаторыя з арганізацыі глядзелі з насцярогаю, гаварыў ім: «Я не тэрэтык, я не займаюся разважаннямі. Я раблю тое, што магу. У Расіі няма чым дыхаць, паветра няма...»

Ужо было каля гадзіны дня. Царскі экіпаж мусіў з'явіцца з хвіліны на хвіліну. Ігнат нацята глядзеў усляк вуліцы, але замест карэты з казацкім эскортам заўважыў Соф'ю. Яна ўзмахнула белай насоўкаю, і гэта быў знак, што іхняе чаканне марнае: цар паехаў па іншых вуліцах, і два пуды дынаміту ў падкопе сталі непатрэбныя.

Ён быў узрадаваны і ўадначас крыху разгублены, што лёс падараваў яму яшчэ нейкую гадзіну, бо не чакаў адтэрміноўкі і не ведаў, чым гэты час запоўніць. Таму ён успешыўся, калі Соф'я загадала сабрацца ў кандытарскай насупраць Гасцінага двара і ча-

Уладзімір АРЛОŪ

АПАВЯДАННЕ

ТЭРШЫ ДЗЕНЬ ВЯСНЫ

кам на Цялезнай. Як і дамоўлена, у акне быў відзён вазон з геранню. Кішанёвы гадзіннік паказваў без пяці восем.

Ён прыйшоў першы і, хоць раней не верыў у прыкметы, падумаў, што гэта добры знак. Добры не ў звычайным, а ў ягоным, толькі ягоным разуменні.

Услед за Ігнатам па адным з'явіліся і трое астатніх. Павітаўшыся, яны замаўчалі, і, бадай, маўчанне гэтае было больш шчырым, чым нейкая магчымая размова.

Двое засталіся ў вітальні, уладкаваўшыся каля дзвярэй на засланай жалёным аксамітам кушэтцы. Трэці, высокі бландзін з поўным тварам і даўгімі, зачасанымі назад валасамі, якому не набегла яшчэ і дваццаці, прайшоў у другі пакой, да Грынявіцкага, і на Ігнатаву душу адразу лёг ужо звыклы цень. Ён пераконваў сябе, што мусіць насамперш паважаць гэтага хлопца, самага маладога між імі, за згоду ахвяраваць жыццём, пераконваў, што сваімі думкамі абражае яго, аднак быў пэўны, што на месцы выканаўчага камітэта ён выбраў бы чацвёртым іншага. У паводзінах маладзёна яго штосьці насцярожвала. Нават зараз Ігнат убачыў зарочыстасць у тым, як хлопец гартаў узятую з этажэркі «Ниву». Але гэта была ўсё-такі не непрыязнасць, а трывога. Кінуць бомбу не так ужо і цяжка, думаў Ігнат. Неймаверна цяжэй да канца застацца чалавекам. Як ён будзе паводзіць сябе, калі трапіць у рукі жандармаў? Ці не возьме верх над усім інстынкт самазахавання, ці не захлісне душу жаданне жыць, выжыць любой цаной? А там умеюць зламаць слабага, там умеюць правесці душу праз усе кругі здрады і потым, пакінуўшы ад чалавека адну абалонку, выкінуць яго на сметнік.

Намаганнем волі Грынявіцкі абарваў свае думкі.

Дзесьці, яшчэ схаванае камяніцамі вялізнага горада, узышло сонца. Дзесьці спяшалася сюды Соф'я. Дзесьці чакалі сённяшняга выбуху таварышы. Яны пачуюць яго, пачуюць і ў сталіцы, і ў самых аддаленых кутках імперыі. Выбух будзе напамінам усім тыранам, будзе помстаю за ягоны аблыганы, зняважаны народ.

З якоўсці пільнаю ўвагай пазіраючы на герань, што зацвітала на акне ружовымі кветкамі, Грынявіцкі злавіў сябе на тым, што ў ягонай свядомасці гучаць радкі з ранішняга ліста. Было

Соф'я з'явілася каля дзвярэй, калі яны пачалі хвалявацца; ён пазнаў хуткі стукат яе абцасаў у калідоры. Пры сустрэчы ён зазвычай цалаваў ёй руку. Соф'я гэта ніколі не падабалася, але яна кожны раз з грываскаю незадавальнення ўсё ж цярпела ягоную цырымоннасць і дазваляла крануць вуснамі сваю вузкую і моцную ручку. Грынявіцкі не збіраўся адступаць ад завяздзёна і сёння, аднак выгляд Соф'і спыніў яго. Бледная і змарнелая, з хваравітым бляскам у вачах і плямамі нездаровага румянца на шчокках, яна паставіла важкі клунак на стол і задыхана села.

— Андрэя... арыштавалі... — выдыхнула яна і закрыла далонямі твар.

Ігнат змусіў сябе застацца на месцы. Спакойна, загадаў ён сабе. Спакойна.

Праз хвіліну Соф'я паднялася і, знаёмым рухам скінуўшы з галавы хустку, загаварыла сваім звычайным нягучным голасам:

— Нашы тэхнікі зрабілі толькі палову снарадаў, па адным на кожнага. На большае не хапіла часу.

Яе на момант перапыніў прыход рослага мужчыны з чорнай барадой. Побач з клунакам Пяроўскай ён асцярожна апусціў на стол свой і аднымі вачыма сумнавата ўсміхнуўся Ігнату. Гэта быў кіраўнік групы тэхнікаў Кібальчыч.

— У вас не будзе снарадаў для абароны, — працягвала Соф'я. — І запасных на выпадак няўдачы таксама не будзе.

Яна абвела позіракам мужчын. Кібальчыч вінавата ўтупіўся ў падлогу, аднак Грынявіцкі ведаў, што і Кібальчыч, і зямляк-магілёвец Рыгор Ісаеў — усе тэхнікі зрабілі, што маглі, і нават болей.

Соф'я затрымала спакойны пагляд на Ігнаце, і ён уразіўся, як гэтая маленькая жанчына валодае сабой пасля арышту каханага. Толькі хвіліну слабасці, адну хвіліну дазволіла яна сабе, каб зноў стаць такой, якою ён яе ведаў. Ён ніколі, мо таму, што яшчэ ніколі не кахаў, не прызнаваў вяршэнства жанчыны, але ён гатовы быў падпарадкоўвацца з радасцю.

— Памятайце, што мы павінны лічыць гэта не толькі абавязкам, але і

* Андрэй Жалыбаў разам з Соф'яй Пяроўскай уваходзіў у склад кіраўніцтва «Народнай волі» і непасрэдна ўзначальваў падрыхтоўку да пакарання смерцю Аляксандра Другога, якое адбылося 1 сакавіка 1881 г.

падкопе на Садовай, а яны чацвёрка, нават не чацвёрка, а толькі адзін з іх.

— Калі выбух будзе няўдалы, цар хутчэй за ўсё накіруецца вольна сюды, — Соф'я паказала алоўкам, — на Манежную плошчу. Тут самае небяспечнае і адказнае месца. Міхайл Іванавіч*, — падняла яна вочы на Ігната, — кіраўніцтва партыі лічыць...

— Можакце не працягваць, — сказаў ён. — Ваш выбар супадае з маім.

Перад адыходам, калі ўсё ўжо было дамоўлена і ён трымаў пад пахаю загорнутую ў белую сурвэтку бомбу, падобную нечым на невялікі ком снегу, Ігнатаў позірк зноў спыніўся на ружовай герані. Абпал вазона стаялі на падвокані дзве абяззаныя паркалёвымі хусткамі бляшанкі з дынамітам. Невыразная думка, што мільганула ў яго раней, раптам набыла бязлітасную адрэсленасць. Ён зразумеў, што гэта яго апошнія кветкі, і падумаў: як, напэўна, здзівілася б Соф'я, даведаўшыся, што ў гэтую хвіліну ён шкадуе, што больш не ўбачыць ні сціплых здрыжнічак, якіх так многа на поплаве за Грыневічамі, ні сваіх улюбёных канваліў? Шкадаванне па канваліях было такім моцным, што на імгненне ён адчуў іхні тонкі водар.

Цяпер, на плошчы, гэтая шкадоба і ўся размова на Цялезнай ужо былі далёкія і адлучаныя ад яго. Яны засталіся за нейкаю крэскаю, тамсама, дзе перад гэтым ён пакінуў за павет і прыгады пра дом.

Ён выняў з кішэні гадзіннік. Вялікая стрэлка набліжалася да малой, каб сустрэцца з ёю на лічбе «12». Надыходзіў час, калі цар меў звычай выязджаць у манеж на аглед гвардыі. Занятая, варты такога дзяржаўнага дзеяча, як імператар. Чаго яшчэ чакаць ад чалавека, з малых гадоў прывучанага да пляц-парадаў, ад салдафона, які бачыць у падданых полк, а ў Айчыне — казарму?

У дні, калі Ігнат з таварышамі сачыў за імператарскімі выездамі, да драбніц вывучаючы шлях ягонага экіпажа па пецярбургскіх вуліцах, ён шмат разоў спрабаваў пранікнуць сваёй думкаю ў свядомасць імператара, пад гэты лоб з залысінамі, што часам мільгаў у прыцемным акне карэты. Ён ніколі не мог знайсці там нічога больш істотнага, чым боязь бунту і багавейлівасць перад дзядзькам, германскім імператарам. Грынявіцкі часта шукаў у сабе нянавісці да цара і не знаходзіў яе. Ён ненавідзеў не

* Канспірацыйная мнушка Грынявіцкага.

Вучэбны дапаможнік «Гісторыя бібліятэчнай справы ў БССР» уяўляе сабой першы вопыт такой працы.

Сваімі гістарычнымі рамкамі работа ахоплівае вялікі перыяд — з IX стагоддзя і да нашых дзён. Для напісання дапаможніка былі скарыстаны

XX ст.

Вялікая ўвага ў рабоце надаецца даследаванню заканамернасцей працэсу фарміравання і развіцця сістэмы бібліятэчнага абслугоўвання насельніцтва рэспублікі ва ўмовах развіцця сацыялістычнага грамадства.

ДЗЕСЯЦЬ ВЯКОЎ БЕЛАРУСКАЙ БІБЛІЯТЭКІ

архіўныя, друкаваныя матэрыялы, даныя дзяржаўнай статыстыкі, работы метадычных цэнтраў і архівы бібліятэк БССР. Значная частка матэрыялаў знойдзена і ўведзена ў навуковы ўжытак упершыню.

На аснове марксісцка-ленінскай метадалогіі глыбока і змястоўна паказаны складаны і супярэчлівы шлях станаўлення і развіцця бібліятэчнай справы ў Беларусі.

Строга прытрымліваючыся прынцыпу гістарызму, М. Пакала разглядае кожную з'яву бібліятэчнага працэсу з пункту гледжання тых умоў, у якіх яны ўзніклі і развіваліся. У кнізе прааналізаваны асноўныя бакі дзейнасці бібліятэк, разглядаюцца пытанні іх матэрыяльна-тэхнічнай базы, падрыхтоўкі і павышэння кваліфікацыі бібліятэчных кадраў.

Раздзелы, якія змяшчаюць звесткі пра дарэвалюцыйны перыяд развіцця бібліятэчнай справы ў Беларусі, дазваляюць вывучыць гісторыю ўзнікнення розных відаў бібліятэк, прасачыць барацьбу ідэй у галіне культуры і асветы. Напрыклад, у раздзеле «Бібліятэчная справа ў Беларусі ў другой палове XIX стагоддзя» выкарыстаны цікавыя дакументы аб развіцці губернскай і публічнай бібліятэк, выяўлення ў гістарычных архівах Беларусі і Літвы. Нямаюць цікавых фактаў ёсць і ў раздзелах, прысвечаных стану і развіццю бібліятэчнай справы ў Беларусі ў другой палове XIV—XVIII стагоддзяў і ў XIX — пачатку

М. Пакала. Гісторыя бібліятэчнай справы ў БССР. На рускай мове. Мінск, «Вышэйшая школа», 1986.

У кожным раздзеле аўтар імкнецца паказаць асаблівасці дадзенага перыяду. Напрыклад, гаворачы пра стан нашых бібліятэк у гады Вялікай Айчыннай вайны, аўтар прыводзіць факты пра тое, што 97 працэнтаў памяшканняў масавых бібліятэк Беларусі і 95 працэнтаў іх фондаў было знішчана фашыстамі або пра тое, што работнікі Магілёўскай абласной бібліятэкі здолелі захаваць у гады акупацыі 40 тысяч каштоўных кніг, а праз пяць дзён пасля вызвалення Магілёва адкрылі чытальную залу для абслугоўвання чытачоў.

Натуральна, як і ў любой гістарычнай працы такога маштабу, якая выдаецца ўпершыню, у кнізе ёсць недахопы.

Пажадана было б больш увагі ўдзяліць навуковым, навукова-тэхнічным, спецыяльным і прафсаюзным бібліятэкам, больш шырока ахарактарызаваць разнастайныя формы і метады работы бібліятэк на прапагандзе кнігі, характэрныя для таго або іншага перыяду. Гэта значна павялічыла б практычную каштоўнасць дапаможніка, дало б магчымасць выкарыстаць незаслужана забытыя формы работы ў сучаснай дзейнасці бібліятэк.

Больш увагі варта было б надаць відным тэарэтыкам і практыкам бібліятэчнай справы ў Беларусі. Узбагацілі б дапаможнік імяны і прадметны ўказальнікі, а таксама храналагічная табліца.

В. АКУЛІЧ,
дацэнт кафедры бібліятэказнаўства, кандыдат гістарычных навук.

На старонках штотыднёвіка прайшла перад'ездаўская гаворка. І своеасаблівым пастскрыптумам да яе прапанаваў да ўвагі чытачоў свой артыкул «Праблемы сапраўдныя і ўяўныя» (№ 26 ад 27 чэрвеня 1986 г.) Сяргей Дубавец. Хаця... Пастскрыптум тут, мабыць, не тое слова. Вырашыў падвесці вынікі, калі меркаваць па абвешчаным на пачатку артыкула намеры: «...зрабіць спробу разабрацца ва ўсіх канцэпцыях і аспектах, (падкрэслена мною. — А. С.),

«Мы сталі шырока разважаць (каторы раз паўтараючы і паўтараючыся) пра патрэбу героя і патрэбу вышні, пра створанае супраць зробленага, пра крытыку ад першай ці трэцяй асобы, пра бяспрэчныя здабыткі і часта ўмоўныя выдаткі...—пра многае, толькі не пра самае балючае і актуальнае пытанне — якой павінна быць наша літаратура заўтра?»

Ну, шчыра кажучы, тут адразу ўзнікае спакуса аспрэчыць — ці толькі «заўтра» нашай літаратуры нас цікавіць?

СПРОБА РАЗАБРАЦЦА, ЦІ МАЛАДОКАЗНАЯ ЭСКАПАДА?

ЗАМЕСТ РЭПЛІКІ

якія там былі закрануты». Ва ўсіх. Заяўка сур'ёзная. І адказная.

Крытык не замаруджае сюжэт артыкула прэамбулай. Адрозна пачынае з цытат, з канкрэтных высноў аўтараў тых шматлікіх нататкаў. Добра. Дзелавы падыход. Чытаем, чытаем, чытаем...

«Мы нібы забыліся на галоўную ролю, на самы сэнс крытыкі, на тое, што наша мова абавязкова павінна адгукнуцца, мець свой п'яні ў жывым літаратурным працэсе, на сваю адказнасць за гэты працэс». Актуальна. Нібыта і самакрытычна. Нібыта... Таму што ўсе заўвагі адрасаваны іншым. А чаму ж не? Спрацаваць ёсць пра што. Сапраўды.

Давайце глянем канкрэтна. Хаця канкрэтныя прозвішчы С. Дубавец называе ў трох выпадках: П. Дзюбайла, А. Рагуля, А. Пяткевіч. Астатнія — канкрэтызаваны цытатамі ці досыць відавочна ўгадваюцца. Дык вось — за словамі пра адказнасць крытыкі чытаем:

І ці толькі пытанне, якой яна павінна быць? Мабыць, вельмі важна і якая яна сёння. А не ведаючы яе мінулага — таксама куды мы памкнёмся? І дарэчы — ці правамерна ставіць пытанне — якой літаратура павінна быць? Мы можам гаварыць пра тое, што чакаем ад яе. А ці ёсць магчымасць у самага таленавітага крытыка загадаць — павінны быць Куляшоў, Мележ, Брыль, Панчанка, Быкаў?

Калі ж прыняць, што гаворка пра неабходнасць героя і неабходнасць вышні — недзе па-за актуальнымі праблемамі сучаснай літаратуры, дык узнікае пытанне — а што ж актуальна? Дарэчы, не думаю, што будзе крамалой, калі расшыфраваць, з кім так катэгорычна не згодны С. Дубавец. Тут рэальна ўгадваюцца артыкулы А. Станюты «Неабходнасць вышні», У. Конана «Яшчэ раз пра неабходнасць вышні», У. Навумовіча «Неабходнасць героя». У артыкулах вядзца прафесійная і зусім не алілуйная размова — пра мастацкую сутнасць літа-

ратывы, маральны яе пошук, псіхалагічную глыбіню пра мастацкае асэнсаванне рэчаіснасці. Увогуле артыкулам гэтым, асабліва матэрыялам У. Конана і А. Станюты, не патрэбны абаронца, артыкулы гавораць самі за сябе. І думка А. Станюты нахонт створанага і зробленага, хай сабе і не ім упершыню выснаваная (а ён і не абвешчае сябе тут першаадкрывальнікам), вельмі глыбока і тонка развіта. І што асабліва важна — ён заўважыў і прааналізаваў з'яву трывожную і дастаткова распаўсюджаную ў наш цывілізаваны век. Колькі з'явілася спрытных імітатараў ва ўмовах даступнасці любой адукацыі, даступнасці бібліятэк, кніг, часопісаў, музеяў. Пра гэта трэба гаварыць. І гавораць. Згадаем хаця б С. Есіна, яго «Імітатара».

З прапіснай ісцінай, якую С. Дубавец абараняе так гора, нібыта ён, адзіны, вынайшаў яе, не згадзіцца нельга. Так, сапраўды, «вечна актуальная творчая задача прыгожага пісьменства — гэта чалавек...» Хаця, звярніце ўвагу, высласла яна досыць няўключна: «творчая задача — чалавек». Ну, але зразумець можна. І згадзіцца таксама. Але чаму гэтай задачы і «выхаванні ягонае (чалавечай) маральнасці» прырэчыць неабходнасць героя, пра якую піша Навумовіч? І чаму б таму герою маладых пісьменнікаў час ад часу сапраўды не быць маладым, як перакананы У. Навумовіч? І не ўдзельнічаць актыўна ў жыцці краіны? І ў тым самым выкананні Харчовай праграмы? І ў рэканструкцыі заводу? Гэта зусім не прэрагатыва адной толькі журналістыкі, як сцвярджае С. Дубавец. Іншая справа — як гэта будзе паказана. Ці, на належным ідэйным і мастацкім узроўні? Не хадзіць, не дэкларацыйна. Чалавек жа не існуе ў беспаветранай прасторы, па-за часам, па-за сацыяльнымі ўмовамі і канфліктамі. Было колькі заўгодна журналістыкі, а з'явіліся ў 1932 годзе першыя главы «Паднятай цаліны» М. Шолахава ці ў 1943—1944 гадах — сімануўскія «Дні і ночы». Адначасова з журналістыкімі нататкамі. Ды ўзораў

Першы дзень вясны

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 8—9).

каць, пакуль скончыцца развод гвардыі. Ён ужо даўно забыўся, што магчымасць заняцца такой прастай і звычайнай чалавечай справай, як яда, можа прынесці такую радасць. Адчуваючы на каленях важнасць бомбы, Ігнат з'еў усю порцыю гарачых піражкоў з гарбатаю і здзівіўся, што таварышы пакінулі свае талеркі некрунутымі і пазіраюць на яго з захапленнем. Мусіць, яны, нават Соф'я, зайздросцяць ягонай вытрымцы. «Каб жа вы ведалі, што я проста галодны з учарашняга вечара».

Кандытарская месцілася ў падвальным памяшканні, і, падняўшы вочы ўгору, можна было назіраць у невялікіх запаленых вокнах бясконцую чароду чалавечых ног, што спышаліся па Неўсім.

На Кацярынніскім канале, куды яны пойдучы цяпер, і ў нядзелю зазвычай пустэльна. Значыць, непатрэбных ахвяр не будзе. Памруць толькі тыя, хто павінен памерці.

Яны выйшлі з кандытарскай па адным і сышліся ўжо на канале. Набліжаючыся да свайго месца, Ігнат сустраўся з Соф'яй і ўсміхнуўся ёй ледзь прыкметна ўсмішкай. Беларуска, дачка беларускі... Яна так ніклі і не даведалася, што я...

Ён не памыліўся: на набярэжнай

было бязлюдна, адно вартаўнікі падмяталі панель каля саду і водбліз Тэатральнага моста маячыла пара постацей, яўна агенты паліцыі. Пакунак з бомбай быў невялікі і няцяжкі, не болей за пяць фунтаў, але яго нельга было схаваць у кішэню, і пільнаму воку шпегіаў ён мог здацца падазронным. Таму Грынявіцкі вырашыў не шпацыраваць па набярэжнай і, прыхінуўшыся спіноў да парапета, застаўся на месцы.

Уся ягоная разважнасць паступова некуды знікала, і душу браў у ледзяныя рукі страх. Яму здалася, што бомба, гэтыя шкляныя трубочкі з сернай кіслатой, кноты, выбуховыя жэлацін, ужо сталі часткаю ягонага цела, што кроў па яго жылах гоніць ужо не чалавечыя сэрца, а прамавугольнае бляшанка са смяротным змесцівам. Розум на момант ператварыўся ў лядачы човен сярод хваляў страху. Але адно на момант.

Ігнат ачуўся, і з гэтай хвіліны ўсе ягоныя пачуцці абвастрыліся. Свет зрабіўся больш відочны, больш чутны і адчувальны. Грынявіцкі з прагнаю цікавасцю ўбачыў чыстае і халоднае, але нечым няўлоўным ужо вясновае неба над горадам, пачуў, як унізе, на ледзе, сварачка вароны, пачуў дзесяткі іншых гукаў. Ён узяў з парэнчавы жменю свежага снегу і стаў есці яго, як некалі ў маленстве. Свет здаўся яму суладным і дасканалым, і тае ж

хвілі ён пачуў цоканне капытоў.

Спяраша Ігнат пачуў яго нейкім таемным нутраным сляхам, бо сапраўды чуць царскі экіпаж ён яшчэ не мог. Але цоканне набліжалася. Вось яно стала цішэйшае — гэта на павароце ад Міхайлаўскага тэатра на канал фурман прытрымаў коней; і яны ішлі ступою. І зноў, ужо моцна, капыты ўдарылі па аледзянелым бруку.

На набярэжнай коні імператарскага экіпажа пайшлі буйной рысцою, і казакі з эскорта ўзялі наўскач. Карэта абганяла ўзвод юнкераў. Цару аддалі чэсць два сустрэчныя праабражэнцы. Экіпаж быў зусім блізка і даганяў самага малодшага з чатырох кідальнікаў бомбаў. У Грынявіцкага яшчэ паспела мільгонуць трывога, як карэта зраўнялася з маладзёнам.

Тое, што адбывалася далей, было Ігнату такім знаёмым, быццам усё гэта ён неаднойчы бачыў у сне. Маладзён павярнуўся тварам да экіпажа і кінуў пад ногі рысакам бомбу. Паветра скалануў выбух, як ад залпу дзесятка гарматаў. Трое казакаў звалліся з коней, угору паднялося густое воблака снегу. Зазвінелі разбітыя шыбы будынкаў на тым баку канала.

Праз некалькі імгненняў чалавека, які кінуў бомбу, ужо трымалі паліцэйскія і казакі, да іх беглі праабражэнцы з юнкерамі. З пашчэпапага экіпажа выйшаў цар.

— Схвачен ли преступник? — даўнесся гучны голас Аляксандра.

Ігнат адчуў, што для яго і для цара ратунку ўжо няма.

Сэрца адлічвала секунды. Ён знайшоў вачыма Соф'ю на тым беразе канала і, адарваўшыся ад парапета, паволі рушыў наперад.

Чорная сцяна была побач, але ён не баяўся. Грынявіцкі адчуваў Соф'ін позірк, адчуваў яе думкі і думкі тых, што чакалі на канспірацыйных кватэрах ці ў хваляванні хадзілі па вуліцах; ад кожнага з іх цягнуліся да яго невідочныя ніткі, якія ён дазваляў яму спыніцца і якія ён павінен быў абарваць другім выбухам.

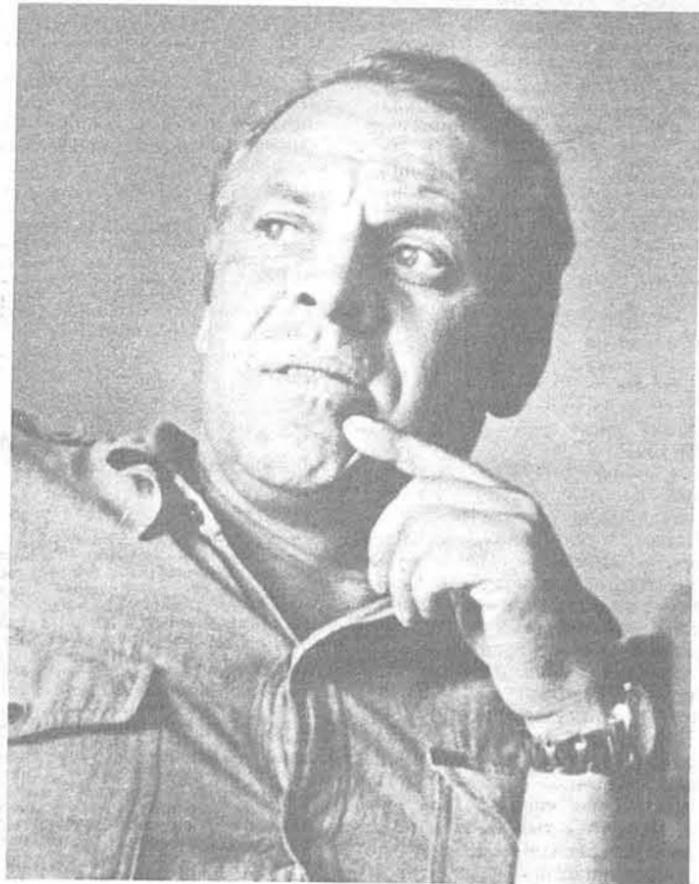
Заставалася крокаў дзесяць. Усё засланы цароў твар з густымі бакенбардамі. Грынявіцкі яшчэ раз з палёгкаю пераканаўся, што не адчувае да гэтага чалавека нічога, акрамя аб'якавасці. Цар быў бы для яго пустым месцам, калі б за гэтым позіркам трохі пукатых вачэй не было крыві, не было сотняў павешаных і забітых у турмах, не было здратаванай, укрываванай Радзімы.

Ён стаяў ужо амаль поруч з царом.

Ігнат адчуў, як нешта здарылася з часам. Час нібыта спыніўся, а можа, палпыў у адваротны бок, ператварыўшы гаману натоўпу ў гулкую цішыню. І ў ёй загучаў паланез.

Грынявіцкі са спакойнай рашучасцю зрабіў апошні крок і ўскінуў рукі з бомбай над галавой...

«Схвачен ли преступник? Схвачен ли преступник?» Над ім схліўся твар з бакенбардамі. Але бакенбарды ўвачавідкі зніклі, вусы і валасы імператара сівелі, а пукатыя вочы ператварыліся ў шкельчы пэнсэ, і ён чуў бацькаў голас: «Памятай, ты лепшы выпускнік гімназіі. Твае здольнасці забяспечаць табе выдатную кар'еру і праславаць наш род». Бацькава аблічча пачынала зыбацца, як адбітак у вадзяным люстэрку, якое крануў вецер, і раставала ў прасторы, саступаючы месца даме, што карміла на Манейнай галубоў. Цяпер гэта былі не га-

Фота Ул. КРУКА.

Віктару Тураву, рэжысёру кінастудыі «Беларусьфільм», прысвоена званне народнага артыста СССР. Так ацэнена шматгадовая творчая праца Віктара Цімафеевіча. Або, калі гаварыць строгай мовай афіцыйных дакументаў, ягоныя «заслугі ў развіцці савецкага кінамастацтва».

Сумленны малады мастак са сваёй ужо сталай грамадзянскай пазіцыяй, са сваім страсным, кранальным і мужным, голасам — такі быў Віктар Тураў у 60-я гады. Такімі былі яго першыя, адметныя шчырасцю, чэснасцю, чысцінёй, болей цэлага пакалення падранкаў вайны, карціны: «Праз могількі», «Я родам з дзяцінства»...

Вядомы рэжысёр, які спазнаў прызнанне і няўдачы, сумненні, радасць пошуку і цікавасць да праблем свайго сучасніка, — такі быў Віктар Тураў у наступнае дзесяцігоддзе. Такім раскрываўся ён у рабоце над стужкамі «Сыны ідуць у бой», «Жыццё і смерць двараніна Чартапханова», «Час яе сыноў», «Надзельная ноч», «Пункт адліку».

Аўтар сцэнарыяў і рэжысёр-пастаноўшчык шматсерыйных фільмаў паводле самабытнага літаратурнага палатна Івана Мележа — гэта Віктар Тураў у 80-я гады. «Людзі на балоце», «Подых навальніцы» для кінаэкрана; «Людзі на балоце», «Палеская хроніка» для тэлебачання — гэтыя работы грунтоўна абмяркоўвалі мастацтвазнаўцы. Фільмы-экранізацыі атрымлівалі ўзнагароды на кінафорумах, пра іх спрачаліся гледзчы і крытыка.

...Наперадзе — складаная і як заўсёды для гэтага рэжысёра захопная праца над новай карцінай. Значыць, праз пэўны час у аматараў і знаўцаў кіно з'явіцца новая спажыва для роздуму пра творчую асобу Віктара Турава.

быць, і пераблытаў). Ен, як і Джойс, Джэймс. Але ж, акрамя гэтага, амерыканскага Джонса, літаратура ведала яшчэ трох англійскіх Джонсаў: Генры Артура, Льюіса і Эрнста Чарльза.

Адносна ж «параўнання творчасці Роб-Грые з апавяданнямі А. Глобуса» нават і спрачацца няма ахвоты, настолькі гэта непрыхаваная падтасоўка, што ніяк не абпіраецца ні на ўласныя аргументы, ні на матэрыял зыходнага артыкула. Скажаў — і ўсё тут.

Увогуле вяду гэту гаворку не з прычыны асабістай крыўды; «Злітуйцеся, вяспане, не дайце памерці ў ганьбе». І не таму, што трымаюся прыწყупу, які С. Дубавец вызначае так: «Маўляў, хлопцы, не шуміце. Няхай усё будзе, як было». Не. Многае трэба мяняць. Але многае трэба і захоўваць. І — патрабаваць. Не толькі з іншых. З сябе — таксама. Тым больш, калі абвясчаецца: «Галоўнае для нас — кіравацца ўласным сумленнем...»

Ну, а як жа з «усімі канцэпцыямі і аспектамі»? С. Дубавец так захапіўся некаторымі фрагментамі артыкулаў, што неяк забыўся на сваё абвясчэнне.

Калі я чытаю С. Дубаўца, заўсёды хачу верыць у яго шчырасць. Імпануе яго зацікаўленасць беларускай літаратурай. Але вельмі насцярожвае голас судзі, які бяспрэчна ведае ісціну ў апошняй інстанцыі. «Падразглядныя аўтары», «падсудныя творы» — гэта з яго крытычнага арсеналу, толькі з іншага артыкула. Нават калі зыходзіць з гэтага, далёка не самага плённага зыходнага пункту, дык трэба памятаць і аб прэзюмпцыі невіноўнасці. І аб звычайнай прафесійнай этыцы.

У справядлівым дакладзе праўлення СП СССР VIII з'езду пісьменнікаў адзначалася, што свае надзённыя задачы можа выканаць «толькі крытыка, якая сама вызначаецца высокім прафесійным узроўнем, непрадзятасцю і прычыннасцю». Якраз гэтых якасцей, на жаль, асабліва ж дзвюх апошніх, пры ўсім яго выкрывальным пафасе, не хапіла С. Дубаўцу.

Ала СЯМЕНАВА.

безліч. І з'яўляўся герой. І героі.

Разумею, можна быць не згодным з У. Навумовічам. І пэўная адналінейнасць у яго меркаваннях ёсць. Аднак чаму абвінавачваць яго ў невуцтве? Ды і лобны маральныя высновы, пра якія вядзе гаворку С. Дубавец, — яны з рэальнай рэчаіснасцю непарыўна звязаны, з героямі яе. Згадаем той жа «Пажар» В. Распуціна, «Тужлівы дэтэктыў» («Печальны дэтэктыў») В. Астаф'ева, «Алімпіяду» І. Пташнікава, «Сачыненне на вольную тэму» А. Кудраўца, «Неруш» В. Казько, «Паляванне на апошняга жураўля» А. Жука. Многае можна згадаць. Тут да месца, мабыць, звярнуць увагу на тое, што не заўсёды чарга за кнігай безумоўна сведчыць пра яе мастацкую вартасць. А такі адчуваецца згрызотная каверза ў бедаванні С. Дубаўца з гэтай прычыны. Не хапае, як гарачыя піражкі. Але ж і апавяданні У. Фолкнера досыць доўга і паўсюдна лажалі ў кнігарнях Мінска. Але ж Фолкнер ад таго не перастаў быць Фолкнерам.

Не будзем элітарна высакаммернымі нахштальт Фрыдрых П, які неяк кінуў снабісцкую фразу: «Вялікія тыражы — для вялікіх дурняў, а маленькія — якраз адпаведна ліку тых галоў на планеце, якія мысляць». Аднак кожнай кнізе — свой чытач. Для адных, не будзем упадаць у ілюзіі, самы чытальны пісьменнік Луі дэ Бусенар, для іншых — Томас Ман і Мікалай Ляскоў. Не залічваю ў шаноўны шэраг І. Пташнікава і А. Кудраўца, але яны не для вагоннага чытання. Удумліваці, пэўнай падрыхтоўкі патрабуюць.

Увогуле ўдумлівае чытанне ніколі не шкодзіць. І нікому. Нават калі стыль мыслення і манера пісьма чалавека сцэльна процілеглыя вашым уласным. Не магу залічыць сябе да творчых адладушчаў літаратуразнаўцы П. Дзюбайлы. Але воль у гэтых прэтэнзіях С. Дубаўца да яго відэавочна праглядаецца маласпрыяльна для сур'ёзнай крытыкі спосаб даследавання — сафістыка. Прыводжу цалкам абзац з артыкула С. Дубаўца. «Яшчэ. «Адкінуўшы звыклы погляд на традыцыйны сялянскі ўклад,

побыт, працу, — працягвае крытык, — неабходна псіхалагічна перайначыцца, адчуць новы рытм нашага дня». Але пры гэтым «далёка не ўсё ў традыцыйнай сялянскай псіхалогіі састарэла. Многае варта было б захаваць, развіць...» Адкінуўшы — развіць?!

Апломб гэтых прэтэнзій не дужа каб зразумелы. Не ведаю, як у тэксце П. Дзюбайлы. Не звярала наўмысна. Таму што з цытатай, пададзенай С. Дубаўцом, усё відавочна. «Адкінуўшы — звыклы погляд, развіваць — лепшае з сялянскіх традыцый».

Як вынікае з артыкула С. Дубаўца, усё пра што пісалася ў дыскусіі, праблемы ўяўныя. Якія ж праблемы сапраўдныя паводле яго думкі? Улічыць «гісторыка-літаратурны вопыт» — слушна. Але не ўражае навізнай. І ў дыскусіі многія гаварылі пра гэта. Не «падмалоджваць крытычнай каметыкай уяўленне пра нашу «бязгрэшную» літаратуру». Пра гэта, хай другімі словамі, таксама вялася гаворка. Бесканфліктнасць. Тут малады крытык (нарэшце!) знаходзіць нейкае зерне ісціны ў А. Рагулі і А. Пяткевіча. І больш за ўсё турбуецца з бесканфліктнасці ў самой крытыцы. Турботы небеспадстаўныя. Хаця сам С. Дубавец бачыць часам і праблему, і канфлікт там, дзе іх і блізка няма. Ен умее эфектна ператварыць друкарскую «блыху» ў вялікага насарага цемнаты і недасведчанасці — «пад саліднасцю і глыбакадумнасцю некаторых крытыкаў не-не дый прагляне... недасведчанасць (калі, скажам, Джонса блытаюць з Джойсам)...»

Раман «Толькі пакліч» Джэймса Джонса, які згадваўся ў артыкуле (маім), — зусім не з кніжных рарытэтаў, друкаваўся ён у «Иностранной литературе» (1982, №№ 7, 8, 9), тыя нумары выходзілі тыражом 449 тысяч экзэмпляраў, і не чытаць іх прафесійнаму крытыку было проста немагчыма. С. Дубавец і сам разумее гэта: «Сённяшні пісьменнік і чытач проста абавязаны ўсё ведаць і прачытаць». Ну, а калі ўжо мець падарэзненне на такое дрымучае невуцтва, дык варта было б пазначыць імя Джонса (таму лінаціпіст, ма-

лубы, а цэлая зборна маленькіх мурзатых абадранцаў з аднолькавым галодным бласкам у вачах. Пільней прыгледзеўшыся да жанчыны, ён змеціў, што гэта не жанчына, а самы малады з іхняе чацвёркі, і вусаты фурман са сподам — на самой справе не фурман, а жандарскі палкоўнік, і на сподзе ў яго лажыць не пірог, а дынамітны снарад. Бледныя пульхныя вусны маладзёна крывіліся і шапталі: «Я хачу жыць... Жыць хачу...», палкоўнік усміхаўся, а ён, Ігнат, у роспачы крычаў маладзёну: «Не смей! Не смей!»

Новыя і новыя малюнкы нараджаліся ў ягонай свядомасці і знікалі: адны паступова, нібыта іх развейваў вецер, другія гаслі, як гасне ад подзьмуху агеньчык свечкі, і ў бязладдзі гэтых малюнкаў, скрозь гармідар гукі і слоў чыстым струмком праточваўся аднекуль, то мацнеючы, то амаль прападаючы, журлівы голас бацькавай скрыпкі...

У гэты самы час у прапахлай карболкаю палаце прыдворнага шпітало немалады прафесар чытаў медыцынскі акт:

— Дастаўлены ў непрытомным стане... На лбе шмат кровачачыных ранак. Правае вока неадчувальнае да святла...

— Прабачце, пан прафесар, я не медык, — спыніў чытанне следчы ў цывільным, які неадлучна сядзеў пры ложку. — Мяне цікавіць іншае. Скажыце, яго можна хця б на хвіліну вярнуць да прытомнасці?

— Гэта можа цяпер толькі бог.

— Я чуў у вашых словах спагаду, пан прафесар, — бескалёрным голасам прамовіў следчы, вывучаючы мыскі сваіх чаравікаў.

— Толькі як медыка да пацыента, — паспеліва сказаў прафесар і пасля кароткага маўчання дадаў: — Для мяне ён найперш безнадзейны хворы.

— Для ўсіх нас ён найперш царабойца, чалавек, які падняў руку на свяшчэнную асобу гасудара. — Следчы гаварыў з тым самым, што і раней, застылым выразам на чыста голеным твары, але ў голасе прарэзаліся металёвыя інтанацыі.

Сівы прафесар, адвёўшы вочы, глядзеў на схаванага пад бінтамі незварушнага чалавека.

Грынявіцкі быў у ладнопе пад Малой Садовай. У задушлівым сутарэнні, ледзь асветленым мігатыліваю лямпаю, было цесна і сыра, як у магільным склепе. На нейкі міг яму прымроілася, што гэта сапраўды склеп, і ён спалохаўся, але адразу згледзеў у прыцемку сяброў, усю іхнюю змену, і супакоіўся. Прамоклая, перапэцканая зямлёю сарочка ліпнула да цела, пот выцяў вочы, мучыла страшэнная смага, але ён капаў і капаў, не дазваляючы сабе перапынку. Гэта быў ужо не падкоп пад вуліцу: шляху назад не было, іх заваліла, прыціснула зямлёй, і яны адчайна прабіваліся з завалу наверх, да святла, да паветра і вады. Ён ведаў, што засталася зусім мала, можа, некалькі ўзмахаў рыдлёўкі, і прыйдзе вызваленне. З астатніх сіл Ігнат сек непататную зямлю над галавой, і воль зверху пасыпалася каменне, глыбы і жвір, і ён убачыў атвор.

Але замест сонечнага святла ў атворы быў нечы чыста выгалены твар.

— Імя... Скажыце мне ваша імя... — ласкава, амаль прычотна прасіў голас, які належаў гэтаму твару.

Ён памятаў сваё імя і, узрадаваны, што помніць, хацеў выгукнуць: «Грынявіцкі!», ды за ласкавага голасу хавалася нешта іншае, і ён паспеў утаймаваць крык, што быў гатовы ўжо сарвацца з вуснаў.

— Імя... Мне трэба толькі імя... Імя! — паўтараў голас, і ўніклівая ласкавасць пераходзіла ў стыльную зласлівасць.

Грынявіцкі нарэшце зразумеў, дзе ён і хто з ім гаворыць. Але разам з вяртаннем свядомасці ў яго зраненае цела, у кожную клетку безліччу вострых кіпцюроў упіўся звер нечалавечага болю.

— Імя! Імя! — ускочыўшы на ногі, крычаў следчы.

Боль раздзіраў на тысячу кавалкаў, і адзіным збавеннем было новае забыццё, але да Ігната яшчэ цягнуліся нітачкі, якія ён адчуваў перад выбухам на канале, і перш, чым абарвацца ў бездань, на самым краі стромы ён паспеў пауць свой голас!

— Не... ведаю...

Боль адразу выпусціў са сваіх лапаў, ды голены твар у атворы не знікаў, і Грынявіцкі замахнуўся на яго рыдлёўкаю, што зноў апынулася ў руках.

Атвор засыпала зямлёю, і ён разграбаў яе — спачатку рыдлёўкай, а потым, дарэшты змогшыся, рукамі, і апошнія кроплі моцы падтрымлівала ў ім веданне, што ён не самотны, што недзе побач прабіваюцца да святла іншыя.

У той момант, калі сонечныя промні пырснулі Грынявіцкаму ў вочы, следчы страпінуўся і запытальна паглядзеў на прафесара. Доктар моўчкі нахіліў сіваю галаву.

КНІГІ З УЗБЕКІСТАНА

Сёння ў Доме кнігі ў Мінску сапраўднае свята ўзбекскай літаратуры. Больш за 650 выданняў, якія прадстаўлены ў экспазіцыі, арганізаванай Дзяржаўным камітэтам Узбекскай ССР па справах выдавецтваў, паліграфіі і кніжнага гандлю і Дзяржкамвыдам Беларускай ССР, даюць даволі пераканаўчае ўяўленне аб тым, якія кнігі выходзяць у братняй рэспубліцы ў апошні час.

Зразумела, на выстаўцы можна убачыць толькі найбольш значныя выданні, бо штогод дзесяць рэспубліканскіх выдавецтваў Узбекістана і тры аддзяленні ўсесаюзных выдавецтваў у ім выпускаюць 2,4—2,5 тысячы назваў кніг тыражом каля 45 мільёнаў экзэмпляраў. Падоўгу спыняюцца наведвальнікі ля сталажоў, на якіх выстаўлены кнігі, выпушчаныя такімі вядомымі выдавецтвамі, як «Узбекістан», Выдавецтва літаратуры і мастацтва імя Гафура Гуляма, «Еш гвардыя».

Старшыня Дзяржкамвыда БССР М. І. Дзялец і першы намеснік старшыні Дзяржкамвыда УзССР Р. А. Сафараў, якія выступілі на адкрыцці выстаўкі, адзначылі, што творчыя кантакты і ўзаемасувязі паміж дзвюма братнімі рэспублікамі пашыраюцца з кожным годам. Прыемна, што творы беларускіх пісьменнікаў карыстаюцца заслужанай павагай ва ўзбекскага чытача. На сваёй роднай мове ён можа чытаць кнігі Я. Купалы, Я. Коласа, Я. Брыля, М. Танна, В. Быкава, І. Шамякіна, В. Віткі і іншых. У сваю чаргу лепшыя творы ўзбекскіх аўтараў выходзяць у перакладзе на беларускую мову. З імі, дарэчы, жыхары сталіцы Узбекістана пазнаёмяцца ў час выстаўкі беларускай кнігі, якая будзе працаваць у верасні сёлетняга года.

А. ВЕСНІК.

Апошнім часам на старонках друку шырока абмяркоўваюцца пытанні рэформы школы. Прынамсі, у публікацыях «ЛіМа» ўжо звярталася ўвага на ўдасканаленне выхавання і вучобы будучых дзялячых музычнага мастацтва. Гэта надзвычай актуальна: сёлетняя пастава ЦК КПСС і Савета Міністраў ССР аб паліпшэнні канцэртнай дзейнасці ў краіне скіравана і на паліпшэнне прафесійнай падрыхтоўкі выканаўцаў у вышэйшых і сярэдніх спецыяльных устано-вах.

РАЗВАЖАЮЧЫ пра ўдасканаленне сярэдняга звяна прафесійнага навучання музыкантаў — гэтую важную задачу сучаснай музычнай педагогікі, пагаворым сёння вось пра што.

Сярод многіх музычных спецыяльнасцей, асновы якіх закладваюцца ў сярэдніх спецыяльных установах, асобнае месца займае прафесія музыкантаў. У адрозненне ад іншых, гэтая музычная спецыяльнасць знаходзіцца на стыку многіх гуманітарных сфер чалавечай дзейнасці. Складаны працэс падрыхтоўкі і выхавання музыкантаў пачынаецца ў дзіцячым навучальным спецыяльным установе. Тут наладжана спецыялізацыя тэарэтыкаў — так іх называюць да паступлення на аддзяленне музыкантаў кансерваторыі. Ідэальны і жаданы аб'ект для тэарэтычнага аддзялення — гэта даравіты, шчыра захоплены музыкой малады чалавек з шырокім гуманітарным кругаглядам, з дапытлівым розумам і арганізаваным мысленнем, апантан працавіты. Пятрабаванні, вядома, высокія, калі ўлічыць, што маюцца на ўвазе падлеткі 14—16 гадоў.

У нашай рэспубліцы поруч з тэарэтычнымі аддзяленнямі музычных вучылішчаў крыніцаю такіх кадраў з'яўляецца тэарэтычнае аддзяленне Сярэдняй спецыяльнай музычнай школы пры Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі. Навучэнцы школы выяўляюць высокі ўзровень прафесійнай падрыхтоўкі па розных спецыяльнасцях, многія становяцца пераможцамі разнастайных конкурсаў, паспяхова паступаюць у Беларускае дзяржаўнае кансерваторыю, у музычныя ВНУ Масквы і Ленінграда. Няма адметных выпускнікоў і тэарэтычнага аддзялення школы: гэта прадстаўнікі ўжо некалькіх пакаленняў, занятых ў роз-

ных сферах культуры, педагогікі, навукі, музычнай прапаганды і да т. п., — але пайданнага агульнай прафесійнай базай — «школай».

НА АДДЗЯЛЕННІ тэорыі музыкі ССМШ на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў яго існавання склаўся трывалы традыцыйны выхаванні маладых кадраў: багацце настаўніцкага вопыту спалучаецца з новымі дасягненнямі музычнай педагогікі. Заслуга ў фарміраванні

на якой яны «аперыліся» як тэарэтыкі і якае цяпер робіцца арыенцірам для педагогічнай работы. Справа М. Мінянковай прадаўжае пляда яе вучняў. Сярод іх адзін з найбольш вопытных тэарэтыкаў школы С. Вратухіна, якая больш за 10 год працуе непасрэдна на гэтым аддзяленні. Выпускнікі яе класа паспяхова паступаюць у музычныя ВНУ, многія — у Маскву і Ленінград. Апошнім часам да работы на тэарэтычным аддзяленні далучыліся маладыя выкладчыкі

гэтыя і чыста ўнутраныя, і звязаныя з вырашэннем больш агульных актуальных задач удасканалення музычнай адукацыі. Гэта і далучэнне да най-ноўшых метадычых вядзення ўрокаў, і актывізацыя вучэбна-выхаваўчай работы сярод «складаных» вучняў, і больш дасканалая дыягностыка перспектывнасці школьнікаў для спецыялізацыі на тэарэтычным

стэматычнага павышэння свайго навукова-творчай і педагогічнай кваліфікацыі педагогаў школы маюць далёка не заўсёды. Вядома, што ў сярэднім звяне навукова і метадычная работа не ўваходзіць у вучэбную нагрукі, не заўсёды прадастаўляюцца педагогам і свабодны творчыя дні. У той жа час школа, і асабліва прафесійная, мае патрэбу ў прытоце кадраў, здольных сумяшчаць у сабе педагогічны талент, навуковую дапытлівасць і ініцыятыўнасць. Відаць, патрэбна нейкая сістэма стымуляцыі — для актывізацыі даследавання да навукі выкладчыкаў, якія працуюць у школе. Гэтакасама неабходна і прафесійныя кантакты паміж налегамі з розных ССМШ краіны, што пакуль не практыкуецца, а карысць жа ад такіх кантактаў апраўдала б любыя матэрыяльныя выдаткі!

ПЛЁННЫ ВОПЫТ АБАВЯЗВАЕ

гэтых традыцый належыць выдатнаму выкладчыку — Маргарыце Сяргееўне Мінянковай, заслужанаму работніку культуры БССР, сапраўднаму музыканту, таленавітаму педагогу. З 1945 года працуе яна ў школе, а калі адкрылася аддзяленне тэорыі музыкі (1952 год), М. Мінянкова стала вядучым выкладчыкам прадметаў прафіліруючага цыкла. Пра метадыку яе выкладання хадзілі легенды, яе вучні беззапаветна ўлюбыліся ў свайго настаўніка, а праз гэтую любоў і адданасць — гэтан жа страсна ў музыку, у тэорыю, у працу: усё гэта было непадзяльна, Маргарыта Сяргееўна выхавала больш чым 80 тэарэтыкаў, многія з якіх цяпер развіваюць яе педагогічныя прынцыпы ў сваёй рабоце.

Трывалы прафесійны грунт, набыты ў школе, дазваляе яе выпускнікам стаць добрымі студэнтамі, хутка і мэтанакіравана ўдасканальвацца, а ў будучым — заняць дастойнае месца ў музычнай культуры нашай рэспублікі і краіны. Так, Д. Смольскі (ён — з першых выпускнікоў тэарэтычнага аддзялення ССМШ) цяпер адзін з вядучых кампазітараў Беларусі. Гэтую ж школу прайшлі і яго вядомыя налегі У. Дарохін, С. Картэс... Наогул, кампазіцыю абралі для сябе многія гадаванцы-тэарэтыкі школы. Аднак большасць выхаванцаў М. Мінянковай — музыкантаў. Дыяпазон іх дзейнасці шырокі: тут і традыцыйная педагогіка, і рэдактарская, журналісцкая работа, і навукова-даследчая, і лектарская. Яны, як правіла, яркія, ініцыятыўныя работнікі, шчыра адданыя справе і мастацтву.

Хто ж сёння падтрымлівае традыцыі тэарэтычнага аддзялення ССМШ? Колішнія яе выпускнікі. Гэта дзюжны і прафесійна сталы калектыв аднадумцаў, педагогаў у асноўным маладых, няўрымслівых, творчых. Нягледзячы на тое, што яны закончылі розныя музычныя ВНУ — БДК, Маскоўскую і Ленінградскую кансерваторыі, інстытут імя Гнесіных, — усіх іх аб'ядноўвае школьная база,

В. Густава і І. Дзянісава — дастойнымі пераемнікі М. Мінянковай.

У МУЗЫЧНАЙ педагогіцы ўсё большае месца адводзіцца выхаванню інтэлекту, эрудыцыі музыканта-выканаўцы. І тут роля прадметаў музычна-тэарэтычнага цыкла, бяспрэчна, вялікая. Узрасце значэнне і прадмета музычнай літаратуры, які фарміруе прафесійны круггляд вучняў.

Зразумела, асабліва вялікая роля музычнай літаратуры ў працэсе навучання тэарэтыкаў. Так, менавіта праз вывучэнне музычнай літаратуры фарміруюцца навыкі аналітычнай, даследчыцкай, крытычнай і лектарска-прапагандыскай дзейнасці. Выкладанне музычнай літаратуры ў ССМШ наладжана інакш, чым у вучылішчах: гэты курс вядзецца на год меней. У перыяд фарміравання пярвічных прафесійных навыкаў гэты адрэзак часу — адзін год — вельмі важны. І для настаўнікаў, якія вядуць гэты курс у школе, і для навучэнцаў узнікаюць асабліва цяжкія моманты.

Доўгія гады музычную літаратуру на аддзяленні вядла Галіна Юльянаўна Карасік. Яю былі знойдзены ўдалыя спосабы пабудовы курса, вырацавана дакладная, апрабраваная практыкай метадыка вядзення заняткаў. Мудры і патрабавальны выкладчык, Г. Карасік аддавала сваім выхаванцам шмат асабістага часу, нягледзячы на часавы рэгламент, дадаткова займалася з вучнямі, і усё гэта давала свае станоўчыя вынікі.

НЯМАЛА праблем паўстае перад калектывам музыкантаў школы. Праблемы

аддзялення. Разам з тым апошнім часам вызначалася прыкметная тэндэнцыя пашырэння (часам і не зусім апраўданага) дыяпазону факталагічнага матэрыялу па спецыяльнасці, музычных прадметах, які належыць здаваць абітурыентам на ўступных экзаменах у Беларускае дзяржаўнае кансерваторыю. Цэлы шэраг пытанняў і нават дысцыплін не ўваходзіць у вучэбныя праграмы ССМШ, у той час як у музычных вучылішчах яны ўжо ўведзены ў навучальны працэс.

Парадаксальная сітуацыя, ці не так? Школа як «сыноўня» арганізацыя кансерваторыі апынулася... у становішчы «пасынка», параўнальна з музычнымі вучылішчамі. Гэта ўжо адбываецца і на агульным узроўні падрыхтоўкі яе выпускнікоў. Выйсці з такога становішча, на маю думку, можа быць два: ці ўдасканальваць вучэбны план падрыхтоўкі тэарэтыкаў у школе, ці прыёмнай камісіяй ўлічваць асабліваці навучальнага плана школы пры экзаменаванні яе выпускнікоў (тым больш, што, як сведчыць практыка, па вядучых прадметах, якія вучні праходзяць у пэўным аб'ёме, яны дэманструюць трывалы веды і навыкі, на аснове якіх у далейшым яны хутка «сталуюць» прафесійна і нярэдка становяцца лепшымі студэнтамі). Ды ўсё ж больш натуральным падаецца першае: перагляд вучэбных планаў на аддзяленні і іх набліжэнне да ўзроўню патрабаванняў сённяшняга дня. Гэта праблема прыняцывая і вымагае неадкладнага вырашэння.

Ускладненне патрабаванняў да абітурыентаў цягне за сабой і другую праблему — павышэння кваліфікацыі педагогаў. Музычная навука і педагогіка развіваюцца «сямімільнымі» крокамі... Разам з тым, рэальныя магчымасці для сі-

НОВЫЯ, прадыхаваныя школьнай рэформай задачы паўстаюць перад выкладчыкамі тэарэтычнага аддзялення ССМШ. Для іх вырашэння ёсць у калектыве ўсе неабходныя ўмовы: творчая ініцыятыва, энтузіязм і адданасць справе, высокія прафесійныя якасці і вопыт педагогаў. Практыка паказала, што вырашэнне многіх наспелых праблем музычна-тэарэтычнай адукацыі немагчыма без арентацыі на індывідуальны падыход да навучэнцаў, без укаранення новых форм вучэбнай і паза-класнай работы.

У апошнія гады вялікая ўвага тэарэтычнаму аддзяленню школы надаецца яго куратарамі-выкладчыкамі кафедраў тэорыі і гісторыі музыкі БДК. Прафесар Г. Глушчанка, дацэнт, кандыдаты мастацтвазнаўства Т. Шчарбакова, Р. Аладава, А. Друч і інш. аказваюць метадычную дапамогу, праводзяць гутаркі, праслухоўванні выпускнікоў, назіраюць будучых абітурыентаў у працэсе росту. Такія кантакты карысныя і пажаданыя надалей.

Вінікі шматгадовай плённай работы тэарэтычнага аддзялення і абнавіваюцца, і настройваюць на далейшае ўдасканаленне педагогічнага працэсу. Ажыццяўленне праводзімай у краіне рэформы вымагае канкрэтна-спецыяльнага падыходу да рэалізацыі яе палажэнняў для спецыяльнай музычнай школы. Верыцца, што стары аўтарытэт аддзялення тэорыі музыкі ССМШ пры Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі захавецца і ў будучым.

Н. СЦЯПАНСКАЯ,
кандыдат мастацтвазнаўства.

ПРАФЕСАР ПРЫЙШОЎ НА ЎРОК...

— Нам патрэбны музыканты, перш за ўсё выканаўцы, прафесіяналы высокага класа. Для іх падрыхтоўкі і існавання дзіцячых музычных школ.

— Ды хто іх, прафесіяналаў, будзе слухаць, хто іх зразумее, калі школа не будзе рыхтаваць аматараў музыкі — наведвальнікаў канцэртаў і ўдзельнікаў самадзейнасці?

(З гутаркі музыкантаў-педагогаў).

Дасягненні і заслугі пачатковага звяна нашай музычнай адукацыі вядомыя. Менавіта тут, у музычнай школе, робяць першыя крокі ў свеце мастацтва тысячы дзяцей. Толькі меншасць вучняў робіцца ў будучым спецыялістамі: кампазітарамі і выканаўцамі, культурна-ветрабнікам, настаўнікамі музыкі. А як жа вучыцца музыцы асноўны кантынгент дзяцей, якія не хочуць або не могуць з-за абмежаваных здольнасцей стаць прафесіяналамі? Аказваецца, гэтаксама, як і першыя! У рамках тых жа вучэбных планаў, праграм, метадаў і форм навучання, сутнасць якіх не мянялася больш чым паўстагоддзя. Галоўнае, што прадугледжваецца, — гэта падрыхтаваць з вучнем да яго

праграм, спрабуюць наблізіць музычнае выхаванне да сучасных павеваў. І як важна, калі яны знаходзяць падтрымку на гэтым няпростым шляху, бачаць жывы арыенцір — работу майстра. Такім арыенцірам стаў эксперымент, праведзены прафесарам Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі Міхаілам Рыгоравічам Салапавым у дзіцячай музычнай школе № 8 Мінска.

На працягу навучальнага года прафесар правёў здвоеныя ўрокі: два вучні-пачаткоўцы (баяністы) займаліся па 90 мінут. Відаць, заўсёды, калі вопытны майстар прыходзіць у школу, дык і ў рамках традыцыйных праграм ён пазказвае значныя вынікі. Яшчэ больш цікавы яго пошук новых форм і прыёмаў навучання, што і было прадстаўлена ў эксперыментальнай серыі ўрокаў. Напрыклад, у інструментальным класе агульнапрыняты два індывідуальныя ўрокі ў тыдзень, па 45 мінут кожны. А М. Салапаў паказаў магчымасці сумеснага навучання двух вучняў. Ужо тут акрэслілася вырашэнне шэрагу пытанняў: павелічэнне навучальнага часу без дадатковых матэрыяльных выдаткаў, пераадоленне стамляемасці вучняў і падтрымка іх увагі (за кошт строгага змены відаў дзейнасці), выхаванне духу навучальнага саборніцтва. І ўсё ж групавы ўрок — хутчэй форма навучання. Унутраная ж сутнасць эксперыменту — да-

лучэнне да музычнай творчасці.

Задача гэта, вядома, не новая, а даўняя, як само мастацтва музыкі. Многаму жам мы павучыцца ў вялікіх музыкантаў-педагогаў мінулага. Але сёння гэта задача вырашаецца ў іншых умовах. На парадку дня не толькі пошук і выхаванне талентаў, але і ўздым музычнай культуры масавага слухача, аматара мастацтва, удзельніка самадзейнасці.

І вось перад намі яркі прыклад навучання, дзе рознабаковае музычнае развіццё вучня адбываецца ва ўзаемадзеянні, у непарыўным узаемаўплыве слухання, выканання (спеваў і ігры на інструменце) і імправізацыі музыкі. Няхай вучань паказвае далёка не дасканалыя ўзоры вырашэння музычных задач. Але ў іх — уласныя пачуцці вучня, што вельмі важна для мастацтва. Яшчэ раз паўторым, сутнасць ўрокаў М. Салапава — не выхаванне цуда-прафесіянала, а абуджэнне творчых сіл дзіцяці, спасціжэнне ім мастацкага інтанацыйнага сэнсу музыкі.

Між іншым, хто сказаў, што падрыхтоўка будучага спецыяліста павінна пачынацца не гэтаксама і што яна непазбежна павінна стаць сухой, безаблічнай і нешчырай для вучня?.. І ўсё-такі вельмі часта здараецца, што падзел вучня на «аматараў» і «прафесіяналаў» адбываецца рана, у першыя ж гады навучання. Менавіта для

таго, каб пазбегнуць гэтага, М. Салапаў не падзяляе школьнікаў на «здольных» і «няздольных», яшчэ раз пацвярджаючы вядомую ісціну: здольнасці раскрываюцца ў дзейнасці.

Вартасці эксперыментальных урокаў наглядныя. Разам з тым выявіліся і новыя пытанні, якія вымагаюць адказаў. Найпершае з іх: ці могуць вучні эксперыментальнай групы рыхтаваць п'есы да канцэртнага выступлення гэтак жа хораша, як падрыхтавалі вучні традыцыйнай групы? Не адстае тут навучанне выканаўчым групам? Бо кожная вывучаная п'еса робіцца прыступкай для падрыхтоўкі наступных. Таму самастойны пошук вучняў павінен падтрымлівацца і ўзнімацца настаўнікам да магчыма больш высокага ўзроўня.

Жыццё вымагае прадаўжэння і пашырэння эксперыменту. Такая аднадушная думка ўсіх удзельнікаў канферэнцыі педагогаў, на якой былі падведзены вынікі ўрокаў М. Салапава. Ёсць крытыкі (хоць іх і мала), не хапае памочнікаў. Будзем спадзявацца, што паплечнікаў у справе майстра прыбудзе. Да гэтага абавязвае і надзеянна рэформа вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай школы — абавязвае да рашучых пераменаў у падрыхтоўцы будучых настаўнікаў музыкі.

К. БУЛЫГА,
кандыдат педагогічных навук.

Іван Іванавіч ГРАМОВІЧ

2 ліпеня 1986 года на 68-м годзе жыцця пасля цяжкай хваробы памёр вядомы беларускі пісьменнік, член КПСС з 1943 года, заслужаны работнік культуры БССР, член праўлення Саюза пісьменнікаў Беларусі, персанальны пенсіянер рэспубліканскага значэння Іван Іванавіч Грамовіч.

І. І. Грамовіч нарадзіўся 26 ліпеня 1918 года ў в. Закружкі Мінскага раёна Мінскай вобласці ў сялянскай сям'і. Скончыў літаратурна-лінгвістычны факультэт Мінскага педагагічнага інстытута імя Горкага. У 1939 годзе быў прызваны ў Чырваную Армію. У пасляваенныя гады працаваў загадчыкам аддзела, а затым адказным сакратаром часопісаў «Беларусь», «Маладосць». Пасля заканчэння ў 1956 годзе Вышэйшых літаратурных курсаў у Маскве быў начальнікам сцэнарнага аддзела кінастудыі «Беларусьфільм», намеснікам галоўнага рэдактара часопіса «Маладосць», літаратурным кансультантам Саюза пісьменнікаў БССР, намеснікам галоўнага рэдактара часопіса «Вожык».

Г. Г. Барташэвіч, А. Т. Кузьмін, Н. М. Мазай, І. І. Антановіч, Я. І. Скурко (Максім Танк), К. К. Атраховіч (Кандрат Крапіва), І. А. Брыль, В. У. Быкаў, П. Е. Панчанка, І. П. Шамякін, Р. І. Барадулін, Г. М. Бураўкін, А. І. Вярцінскі, Н. С. Гілевіч, А. С. Грачанікаў, А. А. Жук, С. І. Законнікаў, В. В. Зуёнак, В. А. Казько, В. Ф. Карамазяў, К. Ц. Кірзенка, Ц. В. Крысько (Васіль Вітка), А. П. Кудравец, А. А. Лужанін-Каратай (Максім Лужанін), І. Я. Навуменка, Б. І. Сачанка, І. Г. Чыгрынаў, А. А. Савіцкі.

СУМЛЕННЫ СЕЙБІТ

Адшоў ад нас Іван Іванавіч Грамовіч. Адшоў ад нас яшчэ адзін працаўнік з кагорты першых «маладосцеўцаў», з тых захопленых сваёй справай, шчырых, сумленных людзей, якія сталі для самых вытокаў ракі, імя якой часопіс «Маладосць».

Ён працаваў адказным сакратаром, намеснікам галоўнага рэдактара.

Аднойчы я сказаў Івану Іванавічу: «Якое прыгожае, якое цікавае ў вас прозвішча. Яно ад грому, ад маланкі?»

Ён усміхнуўся і нічога не сказаў.

Ён быў тыповым беларусам, нарадзіўшыся ў самым сэрцы Беларусі, у Мінскім раёне. Ветлівы, уважлівы, сумленны, з ранімай душой. Мала грому было ў ім, прынамсі, знешняга, усім бачнага і чунага грому, але часам ён узрываўся, — гэта калі сустракаўся з несправядлівасцю, з подласцю, з хамствам.

Першае апавяданне «Ружовы ўсход» Іван Грамовіч надрукаваў у 1935 годзе ў калектыўным зборніку «Аднагодкі». Затым напісаў апавесць «Чужы грунт», апавяданні пра калгасную вёску.

Вялікая Айчынная вайна, пасляваеннае аднаўленне народнай гаспадаркі адметна адбіліся на далейшай творчасці пісьменніка. З-пад пера Івана Грамовіча выходзяць кнігі «Апавяданні», «Агні пяцігодкі», «Першае верасня», «Сонца скрозь воблакі», «Шырокія азёры», «Да ясных вышыняў», «У лесе, на палях», «Рына-Марына», «Далі сабе слова», «У сховах памяці і сэрца». Ён аўтар некалькіх зборнікаў гумару. У часопісе «Полымя» была апублікавана першая частка рамана «Іду з табой, Масква». У 1968 і 1978 гадах выдадзены аднатомнік і двухтомнік выбраных твораў І. Грамовіча. На яго творчым рахунку — сцэнарыі дакументальных і відавых фільмаў, шмат перакладаў на беларускую мову твораў рускіх і ўкраінскіх пісьменнікаў.

І. І. Грамовіч актыўна ўдзельнічаў у грамадскім жыцці, некалькі гадоў узначальваў партыйную арганізацыю Саюза пісьменнікаў БССР, выбіраўся членам бюро Ленінскага РК КПБ г. Мінска, дэпутатам раённага Савета народных дэпутатаў, членам Беларускага камітэта абароны міру.

Баявыя і працоўныя заслугі І. І. Грамовіча адзначаны ордэнамі Айчынай вайны II ступені, «Знак Пашаны», медалямі.

Светлая памяць пра пісьменніка-камуніста Івана Іванавіча Грамовіча назаўсёды захавецца ў сэрцах тых, хто ведаў яго і працаваў з ім.

Ён быў прынцыповым камуністам і прынцыповым літаратарам, улюбёным у роднае беларускае слова. Кожнаму з нас адпущана свая мера таленту і літаратурнага ўдача. Адны выціскаюць з дадзенага прыродай усё, да апошняй кроплі.

Іван Іванавіч Грамовіч сумленна прайшоў па сваёй літаратурнай баразне, засеяў яе чыстым, сумленным зернем.

Прырода не падаравала людзям асабістага бясперсця. Але ёсць бясперсць добрых спраў, добрых слоў.

Яшчэ не раз зашуміць зялёнае лета над Міншчынай, пракціцца над палявымі дарогамі, над азёрамі і лясамі гром. Іван Іванавіч Грамовіч ніколі ўжо не пачуе яго.

Бывайце, дарагі дружалі! Мы не забудзем Вас, не забудзем зробленае Вамі.

Леанід ДАЙНЕКА.

Саюз пісьменнікаў БССР глыбока смуткуе з прычыны смерці пісьменніка, члена КПСС, удзельніка Вялікай Айчынай вайны, заслужанага работніка культуры БССР ІВАНА ІВАНОВІЧА ГРАМОВІЧА і выказвае спачуванне родным і блізкім нябожчыка.

РАЯЦЦА ПРАПАГАНДЫСТЫ КНІГІ

У Міністэрстве культуры БССР адбылася нарада дырэктараў і намеснікаў дырэктараў абласных бібліятэк, якія ўзначальваюць Саветы па камплектаванні кніжных фондаў дзяржаўных масавых бібліятэк, метадыстаў абласных бібліятэк і супрацоўнікаў Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя У. І. Леніна. У праграме нарады — пытанні перабудовы бібліятэчнай работы ў святле рашэнняў XXVII з'езда КПСС, прапаганды беларускай літаратуры і выкарыстання кніжных фондаў.

Нараду адкрыў першы намеснік міністра культуры БССР У. А. Гілеп. Ён спыніўся на праблемах прапаганды ў масавых бібліятэках беларускай мастацкай літаратуры, адзначыў, што работа ў гэтым напрамку

вядзецца незадавальняюча. Фонды бібліятэк сістэмы Міністэрства культуры рэспублікі змяшчаюць амаль палавіну выданняў, якія выпускаюцца ў Беларусі, аднак абарот беларускай кнігі складае толькі 0,3 працэнта пры агульным абароце 1,1 працэнта. Намеснік міністра звярнуў увагу прысутных на каардынацыю бібліятэчнай работы з Саюзам пісьменнікаў БССР, кніжнымі выдавецтвамі, таварыствам аматараў кнігі, указаў на недастатковую работу ўстаноў культуры з перыядычнымі выданнямі і, у прыватнасці, з часопісамі «Мастацтва Беларусі», «Помнікі гісторыі і культуры Беларусі».

З павадамі «Шляхі паляпшэння камплектавання кніжных фондаў дзяржаўных

бібліятэк рэспублікі», «Беларуская мастацкая літаратура ў 1987 годзе» выступілі супрацоўнікі Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя У. І. Леніна Т. Савіцкая і М. Каваленка.

Начальнік бібліятэчнай інспекцыі Т. Папова ў сваім выступленні гаварыла пра ўдасканаленне форм і метадаў бібліятэчнай работы, што вынікае з рашэнняў XXVII з'езда КПСС, чэрвеньскага (1986 г.) Пленума ЦК.

Удзельнікі нарады абмяняліся думкамі, вызначылі свае далейшыя планы па арганізацыі камплектавання фондаў і прапаганды бібліятэчнай кнігі.

М. РОЗУМ,
заг. навукова-метадычнага аддзела Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя У. І. Леніна.

Да 110-годдзя з дня нараджэння ЦЁТКІ

ДАНІНА ЎДЗЯЧНАЙ ПАМЯЦІ

Шмат выдатных людзей — грамадскіх дзеячаў, асветнікаў, літаратараў, рэвалюцыянераў дала Беларусі Гродзеншчына. Адсюль паходзіць і Алаіза Пашкевіч (Цётка) — паэтэса і рэвалюцыянерка. Сёлета мы адзначаем 110 гадавіну з дня нараджэння вялікай дачкі беларускага народа. Таму не выпадкова, што святкаванне пачалося менавіта з Гродзеншчыны, з родных мясцін Цёткі.

Ва ўрачыстасях прыняла ўдзел дэлегацыя Саюза пісьменнікаў Беларусі, мясцовая інтэлігенцыя, вясковыя працаўнікі, навучцы, прадстаўнікі савецкага і партыйнага кіраўніцтва Шчучынскага раёна.

Святкаванне пачалося ў Астрыне, дзе ў 1901 годзе Цётка працавала настаўніцай. Тут памяць аб слаўтай зямлячцы ўшанавана помнікам. Да яго падножжа былі ўскладзены кветкі. Потым удзельнікі свята наведлі музей у памяшканні школы, што носіць імя Алаізы Пашкевіч. Музей зроблены на грамадскіх пачатках. Есць у музеі і унікальныя экспанаты. Напрыклад, «Першая чытанка для дзетак беларусаў», выдадзеная суполкай «Загляне сонца і ў наша аконца» ў 1906 годзе.

Святкаванне працягвалася ў Шастаках, дзе жылі бацькі Алаізы Пашкевіч. Сотні людзей сабраліся ў вёсцы Стары Двор. Тут паэтэса пахавана, тут на ўскраіне вёскі сярод някідкай

Фота А. КАЛЯДЫ.

у сваёй прыгажосці беларускай прыроды стаіць надмагільны помнік.

Вершы, прысвечаныя пяснярцы, чыталі Пятрусь Макаль, Юрка Голуб, Данута Бічэль-Загнетава, Генадзь Дзмітрыеў. Астрынскі народны тэатр прадставіў глядачам спектакль «Прысяга над крывавамі разо-

рамі» па матывах твораў Алаізы Пашкевіч. Выступалі народныя музыкі, гучалі беларускія песні.

Прыемна адзначыць, што сярод удзельнікаў святкавання было шмат дзяцей. Гэта было сапраўды народнае свята, свята ўдзячнай памяці.

Наш кар.

Шырока адзначыла 110-годдзе з дня нараджэння паэтэсы-рэвалюцыянеркі Цёткі грамадскасць сталіцы рэспублікі. Знамянальнай даце былі прысвечаны кніжныя выстаўні, аформленыя ў бібліятэках, стэнды, якія расказваюць аб жыцці, рэвалюцыйнай дзейнасці і творчасці пясняркі.

Прыхільнікі таленту паэтэсы сабраліся 1 ліпеня ў Доме літаратара на ўрачысты вечар, які адкрыў і вёў сакратар праўлення СП БССР В. Зуёнак.

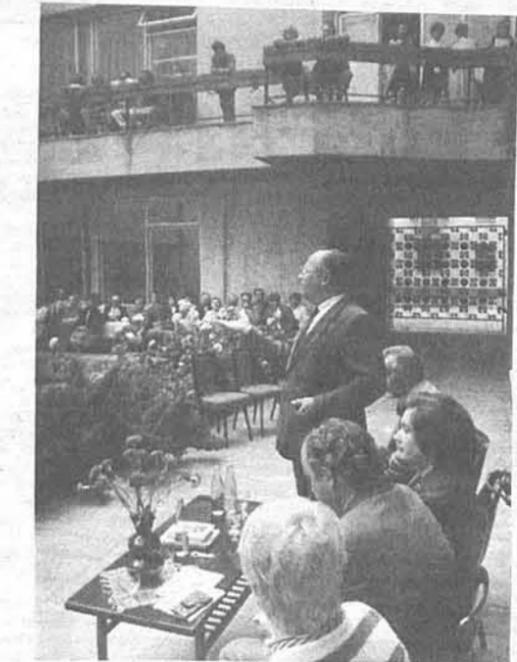
Слова аб жыцці і творчасці Цёткі сказаў паэт, доктар філалагічных навук А. Лойка.

Аб ролі Цёткі ў гісторыі беларускай літаратуры гаварылі на вечары В. Коўтун, Л. Арабей, Р. Барадулін, загадчык аддзела культуры Шчучынскага райвыканкома А. Васько.

Прысутныя пазнаёміліся з літаратурна-музычнай кампазіцыяй «Прысяга над крывавамі разорами» ў выкананні паэтычнага тэатра «Волат» Астрынскага гарадскога Дома культуры Шчучынскага раёна.

Тэкст і фота Ул. КРУКА.

(Матэрыялы да 110-годдзя з дня нараджэння ЦЕТКІ чытайце на стар. 14—15).

Выступае Алег ЛОЙКА.

АЛАІЗА Пашкевіч, якая ўвайшла ў народную сьвядомасць пад імем Цётка, стала Цёткай, па сутнасці, толькі ў апошні перыяд сваёй творчасці. Яе два зборнікі — «Скрыпка беларуская» і «Хрэст на свабоду» — выйшлі пад псеўданімамі Гаўрыла з Полацка і Мацей Крапіўка, некаторыя вершы падпісаны: Тымчасовы. Псеўданімам Цётка пазначана каля дзесятка вершаў, некалькі артыкулаў, Цёткай называе сябе паэтэса ў пісьмах. Есць падставы меркаваць, што змена псеўданімаў, шлях ад Гаўрылы з Полацка да Цёткі пэўным чынам адлюстроўвае ўнутраныя духоўныя працэсы, ідэйныя перакананні эстэтычныя прынцыпы, мастацкую эвалюцыю паэтэсы.

Чаму паэтэса хавала сваё аблічча, непаўторны духоўны свет пад мужчынскім імем? Прычын таму шмат. Дарэчы, гэта не адзіны выпадак у літаратуры, калі жанчына, пазбаўленая права на мастацкае самавыяўленне, перш чым узяць у рукі пяро, надзявала маску псеўданіма. Варта ўспомніць Жорж Санд, Даніэля Стэрна, Жоржа Эліота, Марку Ваўча. На выбар псеўданімаў беларускай паэтэсы паўплывала і традыцыя Багушэвіча (яе Мацей Крапіўка быў чынам родны сын Мацея Бурачка). Але справа тут галоўным чынам не ў знешняй сацыяльнай абумоўленасці, пераемнасці традыцыі, а ў ўнутранай сутнасці паззіі Цёткі. І перш за ўсё — у надзвычайнай абалуўненасці яе паэтычнай вобразнасці, сумарнасці лірычнага героя, што збліжае паззію Цёткі з эстэтычнымі прынцыпамі фальклору. Паэтэса імкнецца адлюстравать «калектыўную» напярэдняю сьвядомасць» (выраз В. Р. Бялінскага) сялянскай і рабоча-пралетарскай масы, уключаючы ў гэтую масу і сябе: «Зложым

песню цэлым людям», «Вы грамадой голас дайце...». Восем, дзесяць... і мільён Грудзей зльецца ў адзін тон, Дадуць песню, а ў ёй труд, Доля, жыцце. Ці ж не цуд? У творчасці паэтэсы назіраецца, з аднаго боку, усвядомленае імкненне да ананімнасці, безасабовасці, імкненне растварыцца ў масе, нібы тыя безыменныя тысячы спевакоў («ста-

З другога боку, псеўданім Цётка паказвае на імкненне паэтэсы да своеасаблівай індывідуалізацыі, ён больш асабісты, жаночы, эмацыянальна афарбаваны, напоўнены дабрэйняй, цяплом і спагадай да сі-

Ахматавай і Марыны Цвятаевай, якія адчувалі сваю сілу «ва ўменні выказаць самае інтымнае і цудоўна-простае ў сабе і ў навакольным свеце» (словы Г. Ахматавай). Відаць, ведала яна і салонную паззію Зі-

чудзе падказала Алаізе Пашкевіч адзіна правільны шлях.

Выпрашоўка ўласнага стылю Цёткі ідзе ад скрыжавання некалькіх традыцый: гэта і народна-песенная традыцыя, і ўплыў рускай, украінскай і іншых літаратур (асабліва іх рамантычнай плыні), і стылявая лінія рабочай, агітацыйна-масавай, рэвалюцыйнай паззіі (вершылістоўкі Цёткі мелі ў першую чаргу агітацыйна-палітычныя задачы). Але гэта не спараджае (за рэдкім выключэннем) эклектыкі і другаснасці, бо традыцыі, уяўляючы ператварэнне ў нешта якасна іншае пры тэмпературы высокага кіпення творчай асобы Цёткі («З грудзей вырву сноп пламення, жывой крыві кроплю пырсну»).

Своеасаблівы, як бы надінды-відуальны, несуб'ектыўны лірызм паззіі Цёткі набліжаецца па сваёй сутнасці да «аб'ектыўнага» лірызму народнай, найперш гераічнай песні, дзе суб'ектыўны погляд на падзеі замяняецца экспрэсіўна-эмацыянальнай падачай, манерай апавядання пра іх, як бы разліваецца на навакольныя прадметы, на знешні свет. Паводле назіранняў В. Я. Пропа, у народнай песні «эмацыянальнасць выказана вобразамі знешняга свету... Погляды песняра звернуты не на сябе, унутр сваёй душы, яны звернуты ў навакольны свет, і толькі праз тое, што пясняр бачыць, ён выказвае тое, што ён перажывае». Суб'ектыўны пачатак ў паззіі Цёткі знаходзіць выхад якраз у павышанай эмацыянальнасці, звернутай на знешні свет, у экспрэсіўнай падачы аб'ектыўнага зместу твора. Гэтую экспрэсію, дынаміку, паўнату жыццёвых сіл у паззіі Цёткі тонка і абгрунтавана выявіў Р. Бярозкін. У руху, дынамічнай вобраз-

СТАЛА ПЕСНЯЯ

ну песняў у народзе»). І псеўданімы Алаізы Пашкевіч заклікаюць не выявіць імя, а схавачы яго, пазбавіць прыкмет індывідуальнасці, у тым ліку і жаночых, стаць усялякім, кожным, тым жа Гаўрылам з Полацка. Цікава, што на Віцебшчыне і сёння бытуе прымаўка: «Ці ж адзін Гаўрыла ў Полацку?» Тая ж агульнасць, «растворанасць» — і ў псеўданіме Мацей Крапіўка або яшчэ больш безыменным, ананімным — Тымчасовы. Такая блізка да ананімнасці псеўданімізацыя невыпадковая: паводле назіранняў В. Каваленкі, у пэўны час «ананімнасць літаратурнага твора выступала ў якасці фактару народнасці, блізкасці яго зместу да распаўсюджанага народнага мыслення і светаўспрымання».

рацінкі, да моладзі, да «сястронок» — вясковых кабет. За ім відаць хоць і зборная, але асоба, характар, тып. «Вобразы аўтара і лірычнага героя, прынцыпы мастацкай тыпізацыі ў творчасці Цёткі шмат у чым перасякаюцца з фальклорнымі. Але і ўсвядомлена ўстаноўка на масавасць, і адмаўленне ад многіх праяў індывідуальнага ў паэтэсы маюць іншы напрамак, адметны ад патрыярхальнай злітнасці з масай народных твораў. Яны адрозніваюцца сваёй усвядомленасцю; гэта своеасаблівы духоўны аскетызм паэтэсы, якая бачыла сваё прызначэнне ў самаахвярным служэнні «рэвалюцыйнай народнай», адсякаючы ўсё тое, што, на яе думку, перашкаджае галоўнай мэце жыцця. Паэтэса была сучаснай Ганны

найдзі Гіпіус, Надзеі Львовай, Караліны Паўлавай і інш. Паэтэса выбрала сабе іншы шлях, у асноўным пакідаючы інтымнае, жаночае за рамкамі сваёй творчасці. Даследчыкі правамерна адзначаюць у паззіі Цёткі «недапраўленасць лірычнага «я» (Р. Бярозкін), «невывразнасць індывідуальна-псіхалагічных рыс лірычнага героя» (М. Грыньчык). Калі б паэтэса змагла звярнуць свой талент, кіпучы мастацкі тэмперамент на сябе, на ўласны духоўны свет, магчыма, беларуская літаратура мела б сваю Цвятаеву. Але не мела б Цёткі. На той ступені развіцця беларускай літаратуры, у той грамадска-палітычнай атмасферы, відаць, і немагчымым было б з'яўленне «чыстай» інтымна-лірычнай паззіі, і грамадзянскае, эстэтычнае

ПОШУКІ ЗНАХОДКІ

Я ЛЮБЛЮ сваю паштовую скрынку. З радасцю і хваляваннем заўсёды яе адчыняю. Калі часам не бываю дома некалькі дзён альбо месяц, то першае, пра што думаю — пра пошту. Што там? Усё жыццё ад сваёй паштовай скрынкі я чакваю цуду — радаснай нечаканасці, шчаслівай весткі. Але часцей за ўсё скрынка раўнадушна выдае мне стос газет, часопісы, канверты з не вельмі цікавым зместам. Аднак бывае... Бывае такое, чаго і чакач не думалася.

Танім быў для мяне ліст з Варшавы. Напісаны добраю беларускаю моваю. Ад незнаёмага мне карэспандэнта.

«Паважанае Лідзія Львоўна, — пісаў мне карэспандэнт. — Ваш адрас атрымаў ад прафесара Васіля Белаказовіча з Інстытута славяназнаўства пры Польскай Акадэміі навук, для якога рыхтую артыкул пра Цётку...»

Ага, радасна, што артыкул пра нашу Цётку піша польскі даследчык. І прыемна, што мой адрас вядомы ў Польскай Акадэміі навук...

Далей карэспандэнт задаваў мне чыста літаратурнаўчыя пытанні, якія паказвалі глыбокую дасведчанасць яго ў выбранай тэме. А галоўнае, галоўнае — у канцы ліста:

«Не магу не дадаць, што штуршком да ўсяго гэтага стаўся здымак дзвюх студэнткі курсу Лесгафта з 1903 года — Цёткі і Сабіны Ячынаўскай, які быў выпадкова адкрыты ў паперах дачкі Сабіны — Ганны Іваноўскай. Цікава і тое, што Сабіна была ў 1909 годзе членам праўлення суполкі «Загляне сонца...».

Вельмі ўдзячны буду за Вашы весткі. З найлепшымі пажаданнямі і пашанай
Ежы Туронак. 31.1.1984 г.»

Гэта быў першы ліст ад Ежы Туронак, польскага літаратурнаўца, вельмі дасведчанага ў пытаннях беларускай літаратуры, аўтара не адной працы на беларускім матэрыяле.

Вядома, мяне гэты ліст вельмі зацікавіў, усхваляваў. Знайшла дачка Сабіны! Есць фатаграфія Сабіны з Цёткаю! Як было не забіцца сэрцу даследчыцы, што больш чым трыццаць гадоў ходзіць па слядах Алаізы Пашкевіч, па слядах, якія ўсё больш заціраюцца часам.

Муж паэтэсы, Стэпанас Кайрыс, у сваіх успамінах пра Цётку пісаў, што з сябровак яе найбольш памятае Сабіну Ячынаўскую. Ведала пра гэту жанчыну і я, але вельмі мала, і нааддзя знайсці больш, знайсці новае, напоўніла душу радасным

спадзяваннем.
Як магла, адказала я на пытанні Ежы Туронак і накіравалі бог папрасіла, каб прыслаў ён мне копію фотаздымка Цёткі з Сабіною Ячынаўскай. І яшчэ пытаўся — ці няма ў паперах Сабінай дачкі лістоў Цёткі альбо іншых якіх дакументаў? Усё гэта было б вельмі цікава.

Адправіла ліст і пачала чакаць, цяпер з поўным правам спадзеючыся на радасць, якую падорыць мне мая паштовая

пшаніцы...
Хацела б быць я рэчкай быстрай.

Аббегчы родны край... Слабы з мяне быў «цётказнавец», аднак хіба інтуітыўна зразумеў нешта важнае і запісаў частку гэтага верша, так, як мне яго Ганна дывіталася. Вярнуўшыся дамоў, узяў з паліцы зборнік Цёткі (усё ж, відаць, нешта загадалася ў памяці) і «ўстанавіў», што гэта быў яе верш «Мае думкі». Цяжка паве-

чутае, былі калісь у М. Танка? А можа, і далей знаходзяцца ў яго? Здаецца, было там крыху цікавых вестак пра паэтэсу.

Ліст яшчэ раз сведчыў, што я маю перапіску з удумлівым, уважлівым даследчыкам. Ён часам ставіў мне пытанні, на якія я не мела адказу. Ну сапраўды, як дазнацца, ці пачула Сабіна Ячынаўская верш Цёткі «Мае думкі» ад самой паэтэсы ці прачытала яго ў зборніку «Скрыпка беларуская»? Іншая

намі, са знаёмым ужо адрасам майго карэспандэнта на зваротным баку навабача адчувалася фотакартка. Адрасу здагадалася — таа, доўгачаканая, Цёткі з Сабіною. Не данесла канверта да кватэры, распячатала тут жа, на лесвіцы. З заміраннем сэрца вымала фотаздымак. Глянула. З фотакарткі на мяне паглядзілі дзве незнаёмыя жанчыны.

Не хацелася верыць! Можа, я памылілася?

Прывесла фотакартку дадому, паклала на стол, бліжэй да святла. Ну, вядома, адна з жанчын — Сабіна, і хутчэй за ўсё таа, справа, прыгожая, высокая, з пышнымі густымі валасамі, у доўгай, па той модзе, сукенцы. А за Цётку прынялі воль гэта... Можа, прывялі ў зман косы, нечым падобным да Цётчыных... Можа, строй адежы, той, пачатку дваццатага стагоддзя, як і на Сабіне? Але гэта, на вялікі жаль, была не Цётка. Чужы, незнаёмы твар. Ах, як шкода!

У лісце, прысланым з фотакарткаю, Ежы Туронак пісаў: «Сёння пасылаю абяцаны здымак, на адвароце якога рукою Сабіны напісана: «Пецяярбург, 1903 год». Буду ўдзячны за вестку аб яго атрыманні, а таксама за ўражаннямі. Ці патрэбна Вам біяграфія Сабіны? Яе можна апрацаваць на падставе ўспамінаў дачкі і іншых крыніц...»

Што ж, і майго шанюнага налегу чкае расчараванне, а я мушу задаволіцца біяграфіяй Сабіны. Гэта таксама дапаўненне да маіх даследаванняў, бо снажы, хто твай сябра, і я скажу, хто ты...

Дык вось, Цётчына сяброўка Сабіна Ячынаўская нарадзілася ў 1878 годзе ў Шаўлях, у дваранскай сям'і. Была зусім маладая, калі бацькі памерлі, і яна жыла пад апекаю старэйшага брата Цэзарыя, у Шаўлях, дзе атрымала і пачатковую адукацыю. Потым жыла ў Пецяярбурзе, дзе працавала настаўніцаю яе сястра Станіслава. Атрымлівала пенсію Святой Кацярыны. Тут, у Пецяярбурзе, закончыла сярэднюю адукацыю і паступіла на курсы Лесгафта. Была захопленая дзейнасцю Беларускай Рэвалюцыйнай Грамады, пазней з'яўлялася членам праўлення выдавецкай суполкі «Загляне сонца і ў наша аконца». Восенню 1913 года Сабіна з мужам пераехала ў Вільню і жыла на вуліцы Каштанавай, дом 5, кв. 4. У адным з пакояў гэтай кватэры была «сядзіба» Беларускага выдавецкага таварыства, тут жыў і сакратар таварыства Янка Купала.

ХТО СЯБРА ТВОЯЙ...

скрынка.
Адказ атрымала 26 лютага 1984 года. Ліст зноў пачынаўся літаратурнаўчымі разважанымі, аўтар прасіў даць яму дадатковыя весткі пра некаторыя факты з жыцця Цёткі. А ў адказ на маю просьбу і пытанні пісаў:

«Ганна, дачка Сабіны, жывая і здаровая, жыве ў Варшаве і, нягледзячы на гады (68!), у палове лютага паехала ў горы паправіць на лыжах сваю кандыцыю. Жывуць навукі і традыцыі Лесгафта! Верніцца яна ў пачатку сакавіка, і тады пастараюся выслаць Вам той новы здымак. Аднак пра карэспандэнцыю і іншыя паперы Сабіны я ўжо пытаў раней, як толькі быў «адкрыты» той здымак. На вялікі жаль, усё загінула ў час Варшавскага паўстання. Цяжка сказаць, ці было ў тых паперах нешта Цётчына. Сама Сабіна памерла ў Варшаве ў палове 50-х гадоў.

Цікава, што Ганна нічога пра Цётку не ведала, не ведала таксама, хто на тым здымку побач з яе маці, аднак некалькі тры ці чатыры гады таму назад прадэкларавала мне «беларускі» верш, які навучыла яе маці, г. зн. Сабіна.

Хацела б быць зяром

рыць, што Сабіна вывучыла яго з Цётчынай «Скрыпкі» (хоць, вядома, выключыць гэтага не магу), больш праўдападобна, што ведала яго непасрэдна ад Цёткі, калі разам пражывалі і вучыліся ў Пецяярбурзе, г. зн. не пазней чэрвеня 1904 г. Можа, Сабіна садзейнічала паўстанню верша, на што паказвае факт, што толькі ён адзін захавалася ў сямейнай «спадчыне».

Дарэчы, некалькі думкаў, што гэты пецяярбургскі перыяд Цёткі, можа, і недаацэнены ў літаратурнаўчых даследаваннях. Хоцачка прыгадаць іншы яе верш — «Мужыцкая доля», які ўпершыню паявіўся не ў «Каляднай пісанцы», выданай у канцы 1903 года, а ў «Свабодзе», якая адбывалася ў канцы снежня 1902 г., г. зн. на цэлы год раней! Пісаў я аб гэтым у артыкуле «Па слядах «Свабоды»» («Ніва», 1981, №№ 43—44).

Есць яшчэ адна знаходка, а менавіта, адозва ВСГ «Да ўсіх работнікаў і работніц Віленскай бальніцы», надрукаваная хіба ў жніўні 1905 года. (Якраз няма яе пад рукою). Гэту адозву знайшоў я ў Варшавскай партархіве. Здаецца, што паўстала яна не без удзелу Цёткі.

Ці вядомы Вам успаміны Фелікса Стацкевіча, якія, пааодле

справа наконт верша «Мужыцкая доля», тут аўтар меў доказы.

Успамінаў Фелікса Стацкевіча, арганізатара падпольнай беларускай друкарні ў Вільні ў 1905 годзе, я не чытала. Пазваніла Максіму Танку, — ці не захаваліся ўспаміны ў яго архіве? Яўген Іванавіч сказаў, што успамінаў Фелікса Стацкевіча не мае.

У гэтым лісце зацікавіла мяне і звестка пра адозву да работнікаў Віленскай бальніцы. Цётка была членам рэвалюцыйнай арганізацыі ў бальніцы і шмат пісала прокламацый, адозваў, распаўсюджвала іх сярод работнікаў. Усе яны былі, вядома, без подпісаў, шмат якія і не захаваліся, і ведаем мы пра іх толькі па назвах ды па пераліку ў следчых і судовых справах. Так што дакумент, пра які паведамляў Е. Туронак, не мог не выклікаць цікавасці.

Паляцеў у Варшаву мой ліст да шанюнага адрасата з просьбаю — прыслаць копію са сваёй знаходкі. І яшчэ, яшчэ раз прасіла, напамінала — пра фотаздымак Цёткі з Сабіною.

Ах мая, паштовая скрынка! Часам дорыш ты мне не толькі радасці, але і расчараванні... У канверце з польскімі мар-

насі, паэтычнай экспрэсіі, паводле названня крытыка, выявіліся індывідуальныя рысы Цёткі — няўрымслывы характар, кіпучая энергія, жыццёлюбства.

Многія даследчыкі заўважаюць, якую вялікую сэнсавую нагрузку ў творчасці Цёткі нясе дзейнасць. Ён дзейнічае, пераключаецца з іншымі, падкрэслівае сэнс:

Я на струнах раззваніла б,
Дух народу я абяла б,
У жары сэрца растапіла б,
Алтар новы увіва б,
Пры алтары тым я грала б,
Так на струнах галасіла б...

Цёткі была ўласціва перакананасць у матэрыяльнай сіле, дзейнасці слова. Яе слова было справай, змагаром, гучала на мітынгах, у лістоўках, ішло ў першых радах дэманстрацый. Гэтая перакананасць падмацоўвалася і традыцыяй — народнай верай ва ўсемагутную, магічную сілу слова, якому прыпісваліся ўласціваці таго прадмета ці з'явы, якую яно абазначала. Слова ў Цёткі, як у народнай сінкратычнай творчасці, неаддзяльна ад музыкі, песні. Як і Багушэвіч, Купала, Колас і іншыя паэты, яна называе сябе музыкам, сваю творчасць — граннем, песняй («скрыпка мая ўжо грае», «стану песняй у народзе...»).

Вобраз музыкі, мастака, паэта як усемагутнага чараўніка, прарока мае доўгае гістарычнае жыццё як у фальклору, так і ў літаратуры. Але, як мне здаецца, вобраз музыкі-песняра ў творчасці Цёткі ўсё ж бліжэй да фальклорнай традыцыі, хоць не губляеца з поля зроку і традыцыя літаратурная. Напрыклад, у вершы «Артыст Грыка» музыка не проста выбраная, рамантычна-ўзвышаная асоба, ён ператвараецца ў чарадзейную, міфічную істоту. Сам музыка з скрыпкі лэйсі і, як ведаць, у неба ўзвіўся, Вось у песні, вась у тоне, То смяецца, то зноў стоне, То людзей усіх абніме, То адступіць, камень кіне, Во, глядзі, на горах скача.

Мігам сеў на скале, плача,
Слёзы збрызнуў, гол ў мора,
Як маланка на прасторы,
Свецце, гасне, ціхне, млее...

Этнографы і фалькларысты (у прыватнасці Б. А. Рыбакоў у кнізе «Язычніцтва старажытных славян») апісваюць народныя вераванні ў тое, што музыка, пясняр, баян, вясчун (што было адно і тое ж) можа прымаць мноства абліччаў, уласціваці ў розныя прадметы, свабодна сягаць у прасторы і часе, Гэтая вера адгукаецца і ў ранніх літаратурных помніках, у прыватнасці ў «Слове аб палку Ігаравым». Калі ў «Слове» аўтар яшчэ як бы вагаецца паміж шчырай верай у чарадзейства Баяна і паэтычнай метафарай, то ў навейшай паэзіі, у прыватнасці ў цытаваным вершы Цёткі, ператварэнні гэтыя цалкам метафарычныя.

Ад верша да верша — паэтэса ўсё больш становіцца Цёткай. Шлях ад Гаўрылы з Полацка да Цёткі — гэта шлях да індывідуалізацыі. Узмацненне асабістага пачатку можна назіраць пры параўнанні вершаў «Артыст Грыка» (1906) і «Грыка» (1909), дзе адна і тая ж тема ўсемагутнасці і бессмяротнасці мастацтва гучыць у розных варыянтах. Ад напавуфальклорнага вобраза чарадзья-музыкі паэтэса прыходзіць да лірычнага вобраза, у якім, хоць і апасродкавана, выяўляюцца яе асабістыя рысы, перакананні, мары, яе драматычны лёс («Граў бы я многа, ды сіл не хапае, і рвецца за стрункаю струнка»).

Цётку — як мастака і як асобу — можна паставіць у адзін рад з Лесьяй Украінкай. Нягледзячы на адрозненне індывідуальна-творчых манер, у іх шмат агульнага, перш за ўсё — мужнасць, стаіцызм, грамадзянская дзейнасць і самаадданасць.

Мы не з гіпсу, мы — з каменя,
Мы — з жалеза, мы — са сталі,
Нас навалі у пламенні,
Каб мацнейшымі мы сталі, —
гэтыя словы Цёткі могуць быць

характарыстай абедзвюх паэтак. У свой час І. Франко, захоплены мужнасцю, грамадзянскасцю паэзіі Лесі Украінкі, назваў яе «ледзь не адзіным мужчынам ва ўсёй сучаснай жорнай Украіне». Аднак, як сцвярджаюць даследчыкі яе паэзіі (Т. Кузюкіна, М. Зяроў і інш.), характар мужнасці, тып адносінаў да жыцця ў Лесі Украінкі зусім і цалкам жаночы. З усім гераізмам сваіх адчуванняў, з усім напружанасцю волі, з усім культам духоўнай сілы і мужных дабрачыннасцей Леся Украінка заўсёды і ўсюды застаецца жанчынай. Сама паэтэса пра лепшую сваю паэму «Лясная песня» гаворыць недвухсэнсоўна: «А гісторыю Маўкі маглі напісаць толькі жанчына». Тое ж можна сказаць і пра частку вершаў Цёткі.

Мужчынская ролевага маска адчуваецца, цісне, пераходзіць паэтэсе. Будучы паводле псеўданіма першай кнігі Гаўрылам з Полацка, вымушана ўжываць мужчынскую форму ад аўтара, паэтэса знаходзіць выхад у тым, што пачынае гаварыць ад імя скрыпкі, па-жаночку. А то з-пад мужчынскай шапкі і светкі выглядаюць хустка і фартух («Дайце хустку мне пікову, дайце белецькі хвартух»). Паэтэса не вытрымлівае ролі да канца, не ўжываецца ў маску псіхалагічна, блытае ў вершы мужчынскія і жаночыя формы займеннікаў. Часам пераход у адным і тым жа вершы ад мужчынскай да жаночай формы робіцца ўсвядомлена. Цётка размяжоўвае мужчынскія і жаночыя пачаткі ў духу міфалогіі. Жаночы пачатак для яе — пачатак жыццядарны, стваральны, аберагальна-пашчотны. Паэтэса

Хацела б быць зярном пшаніцы,
Уласць на ніўкі вёскі...
Зааляціцца, без мятліцы
Даць хлеб смачнейшы трошкі.
Хацела б быць я рэчкай
Абегчы родны край!
Дзе напіць, а дзе снупаць,
А дзе ўтуліцца ў гай.

Але вось яна становіцца ветрам, пачаткам разбуральным, які ломіць і крышчыць старое, будзіць і нясе змены, і адразу пераходзіць на мужчынскі род, мяняе інтанацыю з плаўнай, песеннай на адрывістую, пульсоўную.

Цёмным віхрам закручуся,
Уверх на месяц засначу,
З усіх сілы і размаху,
Як красівам, у звёзды дам...
Я — пасланец, вецер буйны,
Прыляцеў на суд вайны!

Творчасць Цёткі, якая была духоўнай пераемніцай Багушэвіча і папярэдняй Купала, Коласа, Багдановіча, у пэўным сэнсе злучае сабой паэзію XIX і XX стагоддзя, спалучае традыцыйныя і новыя яе тэндэнцыі. Зыходзячы з народнага масавага светаадчування, імкнуцца стаць голасам грамады, паэтэса, з другога боку, не магла не адчуць новых эстэтычных задач беларускай паэзіі, якая, каб не растварыцца ў прозе, застацца паэзіяй, павінна была стаць лірыкай. Ад апавядальнай манеры «верша народнага складу» прыйсці да псіхалагічнай нюансаванасці, тонкасці і глыбіні светаадчування. Ад абгульненага «ролевага» героя — да лірычнай індывідуальнасці. Цётка адна з першых ступіла да гэты шлях. Прынамсі, пад такім яе вершамі, як «Восень», «Родная вёска», «З чужыны», «Грыка» і некаторымі іншымі, дзе ярка і свабодна выявіўся асабісты пачатак, непаўторны духоўны свет паэтэсы, можна паставіць подпіс: Алаіза Пашкевіч.

Лічы па шляху ад фальклорнай абгульненасці да індывідуальнасці, да лірычнага «я», Цётка стварыла ў паэзіі ўласны, арыгінальны мастацкі свет, адкрыла новы тып лірычнай гераіні, які прываблівае ўсё новае пакаленні высокай духоўнасцю, чалавечай цеплынёй, самаахвярнасцю, гераізмам адчуванняў, рамантычнай парывістасцю.

Тамара ЧАБАН.

ЗАПРАШАЕ ТЭАТР МІНІАЦІОР

Культасветустанова Пухавіцкага раёна актыўна садзейнічае мабілізацыі працоўных на паспяховае выкананне і перавыкананне заданняў дванацатай пяцігодкі, развіццю сацыялістычнага саборніцтва і руху за камуністычныя адносіны да працы, умела прапагандаваць вопыт перадавоў і наватараў вытворчасці, дасягненні навукова-тэхнічнага прагрэсу.

Праводзіцца вялікая работа па эстэтычным выхаванні жыхароў раёна, стварэнні новых калектываў мастацкай самадзейнасці, павышэнні выканаўчага майстэрства аматараў сцэны. Гэтай справе аб'яўлены ў краіне фестываль народнай творчасці, прысвечаны 70-годдзю Вялікага Кастрычніка.

Папулярнасцю ў раёне карыстаецца тэатр эстрадных мініацюр. Створаны гэты калектыв сем гадоў назад. За гэты час зроблена ў нагасах і саўгасах раёна больш чым 80 выступленняў.

У рэпертуары тэатра спектакль па п'есе М. Чарота «Мікітаў лапаць», кампазіцыі «І толькі таму мы перамаглі», «Струна, абарваная куллі», сацыяльная праграма «Хочаце верце, хочаце не» і іншыя.

Тэатр прымаў удзел у фестывалі дружбы ў Вільнюскім саўгасе-тэхнікуме Літоўскай ССР, зрабіў агітпрабегі па гаспадарках Бярэзінскага, Крупскага, Лагойскага і Чэрвеньскага раёнаў. Дэманстраваў ён сваё майстэрства на раённых і абласных конкурсах.

Кіруе гэтым калектывам выпускніца Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута Я. Малчанова.

Я. ВЕСЯЛОУСКІ.

«МАСТАЦТВА БЕЛАРУСІ» № 6

Адкрываюць нумар публікацыі, якія працягваюць дыскусію пра тэатр. — Г. Коласа «Зразумець тэатр» і У. Шалестава «Чакаю цуду».

Е. Бондарава рэцэнзуе фільм «З юбілеем пачынаем» («Жыццё патрабуе перамены...»). «Час аддаць» — гутарка У. Майсеева з мастацкім кіраўніком вытворчаварчага аб'яднання мультыплікацыйных фільмаў кінастудыі «Беларусьфільм» А. Белавусавым.

В. Буйвал расказвае пра выстаўку гомельскай мастакоў «Сустрэчы ў горадзе над Сожам». Дзейнасць Клуба сяброў оперы разглядае І. Глушанко — «Опера і глядзчы».

Пад рубрыкай «Юбілей» публікацыя В. Вайтэвіча («Праметэй крытычнай думкі») і У. Няфёда («Анцёр-грамадзянін»).

Пра выкарыстанне сімвалаў і эмблем для аздабнення тавараў масавага ужытку разважаюць В. Гаўрылаў («Развіццў крылі») і Ю. Іваню («Мастак на абочыне»). У дапамогу настаўніку — артыкул І. Шэкі («Колеравае выхаванне школьнікаў»).

Творчыя партрэты мастацкага кіраўніка Дзяржаўнага народнага аркестра БССР імя І. Яныноўскага заслужанага дзеяча мастацтваў БССР М. Казіна і рэжысёра Беларускага тэлебачання Л. Тарасавы напісала Т. Салаўёва — «Крыніцы натхнення» і В. Мядзведзева — «Талент — цуд невыпадковы».

В. Смоль расказвае пра наведванне Беларусі А. М. Горькім — «У аб'ектыве — Максім Горькі». Пра беларускага фалькларыста і этнографа Р. Зянькевіча артыкул Г. Кахановіча — «Пінская барва ў славянскай вясёлцы».

Мастацкую спадчыну І. Хруцкага аналізуе І. Паньшына — «Нацюрморт, партрэт, пейзаж». Аб музычнай дынастыі ў сям'і У. Алоўнікава расказ Д. Жураўлёва — «Дынастыя музыкантаў».

У. Пузыня пачынае цыкл артыкулаў пра вырав народных інструментаў — «Беларуская дудка».

«Магілёўскі архітэктурны дэкор XIX — пачатку XX ст.» — артыкул Ю. Янімовіча.

Друкуюцца рэцэнзіі на новыя кнігі, «Старонкі календара», «Хроніка мастацкага жыцця».

Сюзію пісьменнікаў БССР выказвае глыбокае спачуванне пісьменніцы Святланы Алексіевіч у сувязі з напатаўшым яе горам — смерцю СЯСТРЫ.

Сабіна мела траіх дзяцей, двое сынцоў яе загінула ў час Варшаўскага паўстання ў 1944 годзе. Памерла Сабіна ў 1954 годзе ў Варшаве.

Як відаць, было шмат умоў, што духоўна адналі Цётку з Сабінай, маглі стаць добраю глебай для іх сяброўства. Гэта і курсы Лесгафта, на якіх яны вучыліся ў адзін час, і гарачае ўспрыманне ідэй беларускай рэвалюцыйнай партыі І. Нарэшча, беларускае кнігадрукаванне, да якога і Цётка і Сабіна Ячынаўская мелі шчыльнае дачыненне. І шкада, вельмі шкада, што не захавалася ніякіх наглядных дакументаў, якія памяць гэтага сяброўства. А можа, яны не дзесяць? Расціданы на гарадах, на краінах? І некалі зноўдзіць? Жывуць жна яшчэ на свеце людзі, якія звязваюць нас з мінулым. І як дзіўна падступае да нас той час — чэрз дачку Сабіны, браты якой загінулі ў агні Варшаўскага паўстання... Сабіна — Цётчына сяброўка... І разам з тым — Варшаўскае паўстанне... Як блізка ўсё. Амаль што побач.

Мой адрасат, вядома, быў моцна расчараваны.
«Не магу адшкідаваць, што на здымку аказалася не Цётка. Так быў перакананы, што гэта яна. Але веру Вам, як найлепшаму эксперту ў гэтай справе...»

Да мяне як да «эксперта» звярнуўся Ежы Туронак і яшчэ раз. Гэта ўжо ў сувязі з адозвай да работнікаў Нова-Вілейскай бальніцы. Дасылаючы мне копію гэтай адозвы, Е. Туронак пісаў:

«Шло абяцаную копію пракламацыі з 1905 года. Цікава, які атрымаецца вынік даследавання. Брала Цётка ўдзел у яе рэдагаванні ці не? Хіба спатрэбіцца лінгвістычны аналіз?»

Паколькі тэкст гэтай пракламацыі нашаму літаратуразнаўству дасюль не быў вядомы, прыводжу яго цалкам (надрукавана лацінкай):

«Прадавіта бедната ўсіх краёў злучылася!
Да ўсіх работнікаў і работніц Віленскай бальніцы.

Таварышы!
Усе работнікі і работніцы дабіваюцца сабе лепшай долі. Вас, работнікі і работніцы Віленскай бальніцы, таксама абдзіраюць, таксама здзекуюцца над вамі, а вы маўчыце.

Таварышы! Пара пазнаць сваё становішча і дамагацца таго, што вам належыцца. Годзе набыць нашым крыўдзіцелям кішэні нашаю крыўдаю праца, а самім здыхаць з голаду. Дамагайцеся, няхай вам:

1) Дадуць восем гадзін працы ў пару, а пазней гадзіны пары зусім свабодныя.

2) Лепшую страву.

3) Скасуюць кватэры ў склепах і вартуішцах пры хворых, хай зменіць кватэры на болей прасторы і здаровыя.

4) Няхай накінуць усім тры рублі ў месяц.

5) Няхай будзе роўная заплата для мужчын і кабет пры роўнай працы.

6) Няхай наваіацца нагольчывек скрыўдзіць за гэтыя змовы.

Таварышы! Ад сваіх дамагаюць не адступайце, да работы не ідзіце, пакуль вам усяго не дадуць. Памятайце толькі, што трэба нам усім брацца, тады толькі вы зваоеце.

Памятайце і тое, што багата з вас прадуе не пры бяздушных машынах, а пры жывых людзях. Дзеля таго назначце з паміж сябе чароду на варту, каб не дапусціць нікога-небудзь няшчасна ў хворых.

Прэч грабленне і здэртства!
Хай жыве згода паміж работнікамі! Хай жыве арганізацыя!
Віленскі рабочы камітэт польскай партыі сацыялістычнай.

Другі краёвы камітэт Беларускай Сацыялістычнай Грамады Вільня, у верасні 1905 року»

Мабыць, тут не трэба быць вялікім даследчыкам, лінгвістам, каб убачыць і ўдзел, і руку Цёткі.

Адозва падпісана Камітэтам польскай партыі сацыялістычнай і Камітэтам Беларускай Грамады. І калі нам не вядома, хто прымаў удзел у складанні гэтай пракламацыі ад партыі польскай, то ад Грамады і пісала і падпісвала, вядома, Цётка. Бо ніхто, акрамя яе, з дзелчаў Грамады не ведаў умоў жыцця і працы работнікаў Нова-Вілейскай бальніцы, ніхто з іх, акрамя Цёткі, не быў членам рэвалюцыйнай арганізацыі ў Нова-Вілейскай бальніцы і ніхто з іх не мог напісаць такой адозвы на беларускай мове, акрамя Цёткі. Колькі разоў у яе артыкулах, запісках сустракаем мы выразы па лексіцы і стылю зусім такія, як і ў гэтай адозве.

І яшчэ адзін ліст, падораны мне маёй паштовай скрынкі, які мае адносіны да нашай тэмы. Гэты ліст ужо не з-за мяжы, а з Кіева, ад старэйшага навуковага супрацоўніка музея Лесі Украінкі Алы Георгіеўны Дыба: Ала Георгіеўна пісала мне:

«Лёс вялікай беларускай паэтэсы Алаізы Пашкевіч так падобны да лёсу вялікай украінскай паэтэсы Лесі Украінкі...»

Янка ЛУЧЫНА

ПАЛЯЎНІЧЫЯ АКВАРЭЛЬКІ

з Палесся

1

ЗАМЕСТ УСТУПУ

«Цікава мне, паніч, што з гэтага настане? — Веў мову Грышка, як прылёг быў на поляне, Дзе адпачыць спыніліся стральцы ў бары. — Мо не да ладу я кажу, мо ўжо стары? Што змена часу дасць нам, страты ці прыбыткі? Выходзіць, пане, як у бабкі-варажбіткі.

Спрацацца не хачу, заўвага ж ёсць адна: Я, не раўнуючы як той кравец з сукна, Вам лёгка з кожнага тутэйшага нязломка Двух выкраю мяшчанаў меры добрай, ёмкай.

А хіба ліха нашу чэлядзь, дабрадзей, Не глядзіць гэтак, як барсук сваіх дзяцей?

Го! го!... каб злыбеды зубоў не вышчаралі, З асілкамі-дубамі люд бы раўнавалі. Вось! — блізка хоць бы ўзяць: паніч, як хорт, худы — І цьфу! — аж падступае злосць; то ж пан сюды Прыбыў з прысохлай скурай да пашчэмаў з месца!

А як пашастаем па лесе мы сумесна, Бог дасць, усцешыце паправаю мяне, Пакуль пан жыць на лад мястовы не зачне. Ды, мой панічу, праз паўгода быць вам потым, Нібыта той камар, што хворы на сухоты». —

«Не рады шчыраваць, ды мушу». — «Я ж дадам Таму таксама вась: хай трэснуць перунам Хвалёны гэты лад і новыя парадкі!.. Чыгунку будаваць тут хочучь — даастатку, Ушчэнт павысякаюць Чорныя Ляды. Наедуць злыдні, купа набрыдзі сюды, Як ганчакі, абнюхаюць усё зняцёрпла Да Князя-возера ад Машукоў і Цепры, Спусцее Паграбішча, пойдзе ўсё на звод, І ў Муты схоча ліпкі на прыбыткі зброд, Пакуль не высуць сокаў, бы кляшчы, з зямелькі, І шчырасць сэрца высее прыблуда нейкі.

Да ніткі абскубуць... Як рады дасць тады Жыхар, якога жывяць Чорныя Ляды, Калі за венок нават, што цяпер дармовы, Плаціць павінны грошы!... А кантракту ўмовы

Калі падпіша?... Год ад году і канец, Не толькі знікне звер у нас, але й глушэц. А прыйдзе час, што й качкі не забіць на свеце, Што на драздоў і дзятлаў будзем ставіць сеці,

АДРАСАВАНА НАШЧАДКАМ СТАРОГА ЛЕСНІКА

Да 135-годдзя з дня нараджэння Янкі ЛУЧЫНЫ

Янка Лучына (1851—1897) быў паэтам лірычнага таленту. Мастакоўскую увагу ён засяроджваў не так на знешне-выставных з'явах, як на ўнутраным свеце свайго героя, на яго перажываннях, пазначаных гісторыка-канкрэтнымі рысамі пераформеннага часу. Глыбокага пранікнення ў псіхалогію селяніна дасягнуў Лучына ў вершы «Стары ляснік» — беларускім варыянце ўрыўка са свайго польскамоўнага пазыма «Палюнічыя акварэльні з Палесся». Усюдно запрабуючы пытанні няроўнасці ўзаемаадносін у буржуазным грамадстве, паэт сціравае галоўную увагу на душэўны стан старога Грышкі, які, нягледзячы на сваю старэчую нямогласць, наважыўся высачыць і забіць шкодлівага мядзведзя. Ніхто і нішто не можа спыніць яго ў намеры. І гэта не ўпартасць, як здаецца іншым людзям, а справа яго гонару і абавязку, гэта, зрэшты, яшчэ адна, напэўна, апошняя магчымасць сцвердзіць сябе. Уражанне духоўнай моцы і якойсьці першароднай праваты Грышкі робіць яго гутарка з панам, якая складае асноўны змест дыялагава-нага верша «Стары ляснік».

Першыя звесткі пра Грышку Лучына падаў у ўступе да «Палюнічых акварэлях», у суправаджальным тэксце дыялогу паніча і старога лясніка, натурэ якога не хоча мірыцца з несправядлівасцю і хвалёным ладам, пратэстуе супраць правядзення чыгункі праз роднае Палессе, супраць вынішчэння прыроды і звязаных з гэтым перамен ва ўзае-

маадносін людзей... Вуснамі Грышкі паэт асуджаў тыя негатыўныя з'явы, якія нясе з сабой, навукова-тэхнічны прагрэс капіталістычнага грамадства. У радках жа ад аўтара ён пераконваў чытача ў неабходнасці гэтага прагрэсу, гаварыў пра яго відочныя дасягненні і заклікаў паверыць у тое, што «шчасце завітнее на зямлі». Супярэчнасць тут, вядома, была, але яна мела апраўданне. Паэт-дэмакрат, які і стары Грышка, балюча ўсведамляў няўхільнае разбурэнне адвечных традыцый і ўкладу жыцця палешукоў, абездухоўліванне чалавека буржуазнымі ўзаемаадносінамі, аднак жыццёвыя змены, выкліканыя наступам цывілізацыі, ён звязваў з больш аддаленай будучыняй, чым яго герой. Вера Лучыны, што надыйдзе час, калі і палешуні нарэшце скажуць: «Шчасце і да нас прыйшло!» — была выселена асветніцка-дэмакратычным разуменнем даброт навукова-тэхнічнага прагрэсу і жаданнем палешыць лёс працавітых насельнікаў роднага краю. Яна моцная сваім гуманістычным пафасам і жыццёва-цвярджальнасцю, сваймі скіраванасцю ў будучыню, выведзенаю за межы буржуазнага меркантилізму.

«Палюнічыя акварэльні» — гэта Лучынава адкрыццё беларускага народа, мужага, цяплага, сціплага. Менавіта гэтыя рысы ўласцівыя старому лясніку Грышку, вобраз якога выпісаны ў паэме з любовасцю і пераначным псіхалагізмам. Постаць Грышкі — самая прыкметная і значная ў творчасці Лучыны, а «Палюнічыя акварэльні» —

выдатная з'ява ў літаратурным жыцці Беларусі на выхадзе XIX стагоддзя... І паслядоўная плынь апаўдана, і разгорнуты пейзажныя замалёўкі з філасофскай алегорыяй, і этнаграфічная дэталізацыя ў апісанні побыту простых людзей, і паказ галоўнага героя ў разнастайных абставінах пацвярджаюць, што ў адлюстраванні жыццёвых з'яў Лучына не адрываўся ад рэальнай глебы і што ў самім характары выбару матэрыялу з рэалістычнасці, самай манеры падачы вобразных малюнкаў ён прытрымліваўся ў «Палюнічых акварэлях» рэалістычнага спосабу ўзнаўлення пазнаных ім баню жыцця Беларусі. Аднак у асобных лірычных адступленнях, дакладней, у іх мініорна-здуманай інтанацыі чутны водгалас рамантычнага настрою аўтара, ды і ў раскрыцці вобраза Грышкі ёсць моманты рамантызацыі, што ідзе ад аўтарскай улюбёнасці ў свайго героя. Так ці інанш гэта спрыяла ўзвельчэнню эпічнай постаці беларускага лясніка. Па маштабе і ўзроўні мастацкага абагульнення роўнага яму вобраза ні ў беларускай літаратуры, ні ў іншамунай літаратуры Беларусі другой паловы XIX стагоддзя няма. Таму «Палюнічыя акварэльні з Палесся» можна паставіць у гістарычна перспектыўны рад выдатных твораў — «Песня пра зубра» Міколы Гусоўскага і «Пан Тадэвуш» Адама Міцкевіча, якія прадвызначалі з'яўленне «энцыклапедыі беларускага жыцця» — «Новай зямлі» Янкуба Коласа.

Уладзімір МАРХЕЛЬ.

Цьфу! — Разважаў так Грышка розумам сваім, На дзіды тураў дзікіх сілу мелі браць? Ты ёсць аблога, нечэпана ніколі, Што мае пад сяўбу плуг поступу адолец.

Вы, мшары й пушчы, знікнеце, як марны сон! Звядзецца звычай продкавы, стары закон, І ўсё, што слухна да мінуўшчыны належыць, Памрэ павольным сконам зубра ў Белавежы.

Паверма, шчасце завітнее на зямлі, Шумець там жыту, дзе балоты век былі. Палескай простаі грамады нашчадкі ў хатах За стол шырокі сядуць у бяседзе братняй, Нарэшце скажуць: «Шчасце і да нас прыйшло!» Паверма шчыра!... Шапенгаўэру на зло!..

Вось колькі абразкоў, сабраных у прастоты На полі, сенажаці, ў пушчах, на балотах, Каму жывы пра нейкую натуру сказ За кнігу быў найцікавейшую ўвесь час, Каму і рыфмы (што цяпер як бы не ў модзе) Ніколі не былі ў жыцці на перашкодзе. Хто мае за людзей усіх палешукоў, Таму не збрыдзе змест гэтых абразкоў.

Мы з праўдаю не размінуліся ў прысудзе, Што гэтак ёсць, што так было, ды так не будзе.

Цьфу! — Разважаў так Грышка розумам сваім, На дзіды тураў дзікіх сілу мелі браць? Ты ёсць аблога, нечэпана ніколі, Што мае пад сяўбу плуг поступу адолец.

Вы, мшары й пушчы, знікнеце, як марны сон! Звядзецца звычай продкавы, стары закон, І ўсё, што слухна да мінуўшчыны належыць, Памрэ павольным сконам зубра ў Белавежы.

Паверма, шчасце завітнее на зямлі, Шумець там жыту, дзе балоты век былі. Палескай простаі грамады нашчадкі ў хатах За стол шырокі сядуць у бяседзе братняй, Нарэшце скажуць: «Шчасце і да нас прыйшло!» Паверма шчыра!... Шапенгаўэру на зло!..

Вось колькі абразкоў, сабраных у прастоты На полі, сенажаці, ў пушчах, на балотах, Каму жывы пра нейкую натуру сказ За кнігу быў найцікавейшую ўвесь час, Каму і рыфмы (што цяпер як бы не ў модзе) Ніколі не былі ў жыцці на перашкодзе. Хто мае за людзей усіх палешукоў, Таму не збрыдзе змест гэтых абразкоў.

Мы з праўдаю не размінуліся ў прысудзе, Што гэтак ёсць, што так было, ды так не будзе.

Што ў стэп на полаўцаў збіралі вояў раць, На дзіды тураў дзікіх сілу мелі браць? Ты ёсць аблога, нечэпана ніколі, Што мае пад сяўбу плуг поступу адолец.

Вы, мшары й пушчы, знікнеце, як марны сон! Звядзецца звычай продкавы, стары закон, І ўсё, што слухна да мінуўшчыны належыць, Памрэ павольным сконам зубра ў Белавежы.

Паверма, шчасце завітнее на зямлі, Шумець там жыту, дзе балоты век былі. Палескай простаі грамады нашчадкі ў хатах За стол шырокі сядуць у бяседзе братняй, Нарэшце скажуць: «Шчасце і да нас прыйшло!» Паверма шчыра!... Шапенгаўэру на зло!..

Вось колькі абразкоў, сабраных у прастоты На полі, сенажаці, ў пушчах, на балотах, Каму жывы пра нейкую натуру сказ За кнігу быў найцікавейшую ўвесь час, Каму і рыфмы (што цяпер як бы не ў модзе) Ніколі не былі ў жыцці на перашкодзе. Хто мае за людзей усіх палешукоў, Таму не збрыдзе змест гэтых абразкоў.

Мы з праўдаю не размінуліся ў прысудзе, Што гэтак ёсць, што так было, ды так не будзе.

- 15 ліпеня, 19.50
«НАШЫ ГОСЦІ»
Знаёмства з калектывам Севастопальскага рускага драматычнага тэатра імя Луначарскага.
- 16 ліпеня, 20.15
II УСЕСАЮЗНЫ ФЕСТЫВАЛЬ НАРОДНАЙ ТВОРЧАСЦІ
Выступае камерны аркестр народных інструментаў Маладзечанскага гарадскога Дома культуры. Прагучаць творы Іванова, Лістова, Малчанава, Алоўнікава, Свірыдава. Мастацкі кіраўнік і дырыжор Р. Сарока.
- 18 ліпеня, 18.30
ПАКАЗВАЕ ГРОДНА
Літаратурна-мастацкі часопіс «На прыняманскіх прасторах».
- 19 ліпеня, 10.45
«МАЕ ЛЮБІМЫЯ ТВОРЫ»
Вершы П. Панчанкі чытае артыст М. Казінін.
- 19 ліпеня, 13.05
«ШЛЯХ НА СЦЭНУ»
Сустрэча з выпускнікамі Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута.
- 19 ліпеня, 19.55
Тэлевізійны вернісаж Л. Геніюш «Невадам з Нёмана». Вершы гучаць у выкананні артыстаў мінскіх тэатраў, Беларускай народнай песні ў выкананні спявачкі Л. Сімаковіч.
- 19 ліпеня, 23.10
«СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦІ»
Музычная праграма з удзелам артыстаў грузінскай эстрады.
- 20 ліпеня, 13.05
«ЭКРАН: ПРАБЛЕМЫ, ГЕРОІ»
У тэлекіназале народная артыстка БССР С. М. Станюта.
- 20 ліпеня, 14.05
«ТВОРЧАСЦЬ МАЛАДЫХ»
Выступаюць лаўрэаты Рэспубліканскага конкурсу навучэцы Мінскага музычнага вучылішча імя Глінкі. У праграме творы Чайкоўскага, Фара, Сярова, Вагнера, Даргамыжскага, Ліста, украінскія і беларускія народныя песні.
- 20 ліпеня, 14.40
А. АРБУЗАУ. «ВІНАВАТЫЯ»
Спектакль вучэбнага тэатра БДТМІ. Рэжысёр-пастаноўшчык — народная артыстка БССР З. І. Браварская.
- 20 ліпеня, 16.30
«У СЯМ'І АДЗІНАЙ»
Вы сустрэнецца з пісьменнікамі Украіны, Узбекістана, Казахстана, Туркменіі. Вядучы — паэт А. Вольскі.
- 20 ліпеня, 19.45
«У НЯДЗЕЛЮ ВЕЧАРАМ»
ЛЮБІМЫЯ МЕЛОДЫІ
У канцэрце выступаць А. Пугачова, І. Склар, Н. Гайда, В. Скоробагатаў, Н. Мікуліч, вачальна-інструментальны ансамбль «Верасы», сімфанічны аркестр Беларускага тэлебачання і радыё пад кіраўніцтвам Б. Райскага.

У «КНІГАРНІ ПІСЬМЕННІКА»

- А. ВАРАНОВІЧ, Агні хат. Мн., «Мастацкая літаратура», 1986. — 1 р. 10 к.
- М. КРУГАВЫХ. Дарога ў мужнасць. Зоркі ў імгле. На рускай мове. Мн., «Мастацкая літаратура», 1986. — 2 р. 30 к.
- І. НАВУМЕНКА. Развітанне ў Кавальцах. На рускай мове. М., «Советский писатель», 1986. — 2 р. 30 к.
- М. СТРАЛЬЦОУ. Пятатка майстра. Мн., «Мастацкая літаратура», 1986. — 45 к.
- У. ХАДЫКА. На ўзвях дэйн. Мн., «Мастацкая літаратура», 1986. — 1 р. 10 к.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР. Мінск.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць па пятніцах на шаснаццаці старонках.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
AT 05811 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

Адрас рэдакцыі: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі—33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара—33-25-25, адзнака сакратара—33-19-85, аддзела публіцыстыкі—33-19-65, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела тэатра і выяўленчага мастацтва — 33-21-53, аддзела музыкі і кіно—33-21-53, аддзела культуры—33-24-62, аддзела інфармацыі—33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і машынапіснага бюро — 33-44-04, фоталабараторыі — 33-24-62, выдавецтва—23-52-85, бухгалтарыі — 23-77-65, карэктарскай — 32-20-64.

Рэдакцыя прымае і разглядае апаўдана, нарысы, артыкулы — да 12 старонак, рэцэнзіі, інтэр'ю, карэспандэнцыі, нататкі — да 6 старонак, вершаваныя творы — не больш як 150 радкоў. Матэрыялы прымаюцца надрукаваныя на машыныцы ў двух экзэмплярах. Рукапісаў рэдакцыя не вяртае.

Галоўны рэдактар Анатолий ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Аляксей АСПЕНКА, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (намеснік галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Кастусь ГУБАРЭВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКІ, Аляксей ЖУК, Уладзімір НЯФЕД, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Язэп СЕМАЖОН, Юрый СЕМАНЯКА, Віктар ТУРАУ, Паўла УКРАЇНЕЦ, Леанід ШЧАМЯЛЁУ.

Адказны сакратар Пятро СУШКО.